

TAMPEREEN YLIOPISTO

Johanna Tornikoski

MAALAISPIITÄJÄN LUKUHALUN KIPINÄ

Kannuksen kirjaston kehitys ja lukuhallun edistyminen vuosina 1864–1928

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2017

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

JOHANNA TORNIKOSKI: Maalaispitäjän lukuhalun kipinä - Kannuksen kirjaston kehitys ja lukuhalun edistyminen vuosina 1864–1928

Pro gradu -tutkielma, 98 s.

Historia

Toukokuu 2017

Tutkin pro gradu –tutkielmassani sitä kuinka Kannuksen kirjastotoiminta järjestettiin sen perustamisen jälkeisinä vuosikymmeninä ja miten kirjaston toiminnan avulla tuettiin alueen lukuhalun kehitystä. Ajallisesti tutkielmani alkaa kirjaston perustamisvuodesta 1864 ja jatkuu ensimmäisen kirjastolain perustamisen paikkeille vuoteen 1928. Ajanjakson aikana kirjasto ehdittiin perustaa kahdesti, ensin yksityiseksi ja vuonna 1893 kunnan alaisuuteen. Vaihtelevasti toiminnassa olleeseen kirjastoon puhallettiin uutta elämää vuonna 1901 ja jälleen ajalle ammattimaisin elkein vuonna 1913. Toiminta hiipui itsenäistymisen aikoihin, jonka jälkeen kokeiltiin sivukyläystävällisempää kiertävää piirikirjasto-järjestelmää 1920-luvulla ennen kirjastolain tuomaa toiminnan uudelleenjärjestämistä.

Pääasialliset tutkimuskysymykseni ovat: Miten Kannuksen kirjastotoiminta järjestettiin sen varhaisina vuosina ja miten kirjaston eri ilmenemismuodot tukivat lukuhalun toteuttamista ja leviämistä? Ketkä tätä toimintaa organisoivat ja miten siihen suhtauduttiin? Tarkastelen työssäni siis kirjaston toimintaa, toimijoita sekä yhteyksiä muuhun kirjastokenttään, kirjaston käytössä olleita resursseja sekä toiminnan volyymia. Näitä asioita tarkastelemalla pyrin selvittämään oliko kunnassa lukuhalua ja miten mahdolliseen lukuhaluun eri tahoilta suhtauduttiin. Ilkka Mäkinen käsittelee lukuhalua kansallisella tasolla väitöskirjassaan *”Nödvändighet af LainaKirjasto” – modernin lukuhalun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*. Tarkastelen tutkielmassani lukuhalun kehitystä paikallisella tasolla. Kirjastoja ja lukuhalun kehitystä tarkastelemalla on mahdollista nähdä miten paikallistasolla luotiin lukemisen kulttuuria eli miten lukemaan oppiva kansa otti uuden taidon käyttöönsä. Lukutaidon yleistyminen ja kirjastojen tuoma vapaa ja etenkin ilmainen pääsy tietoon on muuttanut yhteiskuntaa, joten on oleellista tarkastella miten se tapahtui.

Tutkimusmateriaalini koostuu pääasiassa Kannuksen kaupunginarkiston ja Kannuksen kaupunginkirjaston varaston arkistolähteistä. Vaasan, Jyväskylän ja Oulun maakunta-arkistoista olen käynyt läpi Pohjois-Suomen kirjastoneuvojan sekä Vaasan läänin kirjastotarkastajan arkiston ja kerännyt niistä löytyneet Kannukseen ja tutkimusaikaani liittyvät lähteet. Näitä aineistoja olen käyttänyt antamaan ulkopuolisen kuvan Kannuksen kirjaston tilanteesta. Aikalaisjulkaisuista olen tutustunut sanomalehtiin, *Kansanvalistus ja Kirjastolehteen*, ajan kirjastonhoidon oppaisiin sekä kirjastoista tehtyihin tilastoihin. 1910-luvulta alkaen olen tarkastellut tilikirjan tietoja, kirjahankintoja ja poistoja sekä lainaaja- ja lainaustilastoja taulukoiden ja yksinkertaisten tilastointien avulla. Lähteiden kriittisen tarkastelun lisäksi olen pyrkinyt vertailemaan Kannuksen kirjaston tapahtumia yleiseen kehitykseen. Keskittymällä yhden kunnan paikallisen kirjastolaitoksen muodostumiseen on mahdollista tarkastella kirjaston kehitystä kokonaisuutena. Etenkin varhaisimpia vaiheita tarkastellessani olen pyrkinyt avaamaan toimintaa ja sen motiiveja muiden lähteiden puuttuessa tutustumalla perustajiin ja kirjastonhoitajiin paikallisina vaikuttajina.

Vuodesta 1864 vuoteen 1917 tultaessa Kannuksessa oli siirrytty löydetystä lukuhalusta tilastoituun lukuhaluun. Tarkemmin määrittelen vuoden 1864 kirjastokokeilun liittyneen säätyläisten omaksutun lukuhalun jälkeisen problemaattisen lukuhalun läpäisseiden ja rahvaasta lukuhalua löytäneiden säätyläisten yritykseksi edistää paikkakunnan sivistysoloja. Kirjaston kohtalo kuitenkin kertoo siitä, ettei rahvas ainakaan suurissa määrin ollut vielä löytänyt omaa lukuhaluaan. Rahvaankin lukuhalu kasvoi ja alkoi ilmetä voimallisesti 1890-luvulta alkaen todennäköisesti koulujen yleistymisen vanavedessä. Lainaajaluvut kasvoivat suhteellisen suuriksi ja myös johtokunnassa ja kirjastonhoitajissa oli paljon talollisia. Myös ideologisoitua lukuhalua oli havaittavissa Kannuksessa, etenkin 1910-luvun toiminta viittaa sen kaltaisiin aatteellisiin yhteyksiin. Kasuvat lainaus- ja lainaajaluvut kertovat lukuhalun kasvusta sekä lukuharrastuksesta. Aiempi kirjasto oli tässä vaiheessa jo painunut unholaan mikä viittaa siihen, että kunnassa käsitys siitä, mikä kirjasto on, oli muuttunut.

Itsenäistyvän Suomen levottomat vuodet 1917–1919 vaikuttivat myös Kannuksen kirjastoon, jonka toiminta hiipui hoitajan vaihdoksen yhteydessä. Kunnanvaltuuston tuella uudet kirjaston asialla olleet miehet kaappasivat vallan kirjaston johtokunnalta. Perustettiin kiertävä piirikirjastojärjestelmä, jonka kirjastot sijoitettiin koulupiiriin mukaisesti. Hyvin hoidettu kantakirjasto tuki pieniä kyläkirjastoja. Lukuhalu ja sen kannatus oli läpäissyt aiemmin vihamielisestikin siihen suhtautuneen kansan. Kannuksesta oltiin tarpeen vaatiessa yhteydessä kirjastoneuvojaan, jonka ohjeita myös noudatettiin. Kutsun 1920-luvun aikaa vakiintuneen lukuhalun ajaksi, koska läpi kunnan päättäjien, kirjaston johtokunnan ja sen hoitajien sekä kirjaston käyttäjien taholta, on selkeästi näkyvissä tasainen kiistämätön lukuhalun olemassaolo ja sen edistämisen tarve ja pyrkimys. Vuoden 1928 kirjastolain tullessa voimaan oli kirjaston tärkeys kunnassa hyväksytty.

Kannuksen kirjaston historiaa tarkastelemalla voi todeta, että Ilkka Mäkisen väitöskirjassaan määrittelemät lukuhalun eri tasot ovat löydettävissä myös ruohonjuuritasoa tarkastelemalla, tosin huomattavasti laajaa mittakaavaa lyhemmällä aikavälilläkin. Muutos on siis ollut pitäjän tasolla nopeampaa kuin valtion tasolla ja tapahtunut ajallisesti myöhemmin kuin mäkisen mukaan kansallisella tasolla. Mikrotasolla on myös selkeästi havaittavissa Mäkisen teoksessa esiin tullut säätyjen välinen eteneminen lukuhalun omaksumisessa. Kun säätyläiset elivät jo löydetyn ja ideologisoitun lukuhalun aikaa pyrkien levittämään sitä kansanvalistuksen nimissä myös rahvaalle, elivät alemmat yhteiskuntaluokat vielä tiiviisti olemattoman lukuhalun aikaa. Kuten etenkin suhtautuminen koululaitokseen sen varhaisina aikoina opettaa, tarrautui rahvas joskus jopa vihamielisesti lukemattomuuteensa. Yhden innovaation eli koulujen saapuminen pitäjään teki kuitenkin tietä myös kirjastoille auttaen rahvastakin löytämään oman lukuhalunsa.

Tutkielmassani olen luodannut yhden pitäjän kirjaston kehitystä aikana, jolloin voimakasta ylhäältä määriteltyä suuntaa kirjastoille ei vielä ollut. Tuolloin kirjastot syntyivät ja kuolivat asiasta kiinnostuneiden ja innostuneiden kansalaisten toimesta. Vasta 1920-luvun puolella alkoi valtionapujärjestelmä ohjata kirjastojen toimintaa ja kehitystä. Pienelläkin paikkakunnalla oli oltu tietoisia alan uusista virtauksista, joskin tuntemattomasta syystä kaksikymmentäluvulla päädyttiin kiertävään järjestelmään, joka muutoin Suomessa sai varsin rajallisesti kannatusta. Vaikka järjestelmä Kannuksen tapauksessa toimi useita vuosia varsin onnistuneesti, oli se silti selkeä askel taaksepäin kirjastoteknisessä ja –amatillisessa mielessä.

Lukemista on käsitelty tutkimuksissa paljon koulutuksen ja lukemaan oppimisen kannalta. Kirjastojen ja lukuhalun tutkimuksen avulla on mahdollista päästä näkemään milloin, miten, missä määrin ja mihin lukemaan oppinut kansa uutta taitoaan käytti. Omalta osaltani olen tarkastellut näitä kysymyksiä tutustumalla yhden paikkakunnan kirjaston historiaan ja kehitykseen. Lisätutkimuksen avulla olisi mahdollista perehtyä tarkemmin etenkin kysymyksiin siitä mihin kirjallisuuteen lukutaitoiset kansalaiset kirjaston käytön yhteydessä tutustuivat eli tarkentaa kuvaa siitä millaista kirjallista kulttuuria maalaispitäjässä luotiin ja ylläpidettiin.

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1 Kirjastojen historia ja tutkimuskenttä.....	1
1.2 Tutkimuskysymys ja rajaukset	6
1.3 Lähteet ja metodit	7
1.4 Keskeiset käsitteet ja tutkielman rakenne.....	10
2. Kirjasto perustetaan 1864	14
2.1 Kannuksen kehitys omaksi pitäjäksi.....	14
2.2 Paikallisväestön lukutaito	15
2.3 Lukuhaluun luottavat perustajat	19
2.4 Kirjastonhoito	21
2.5 Lähialueiden kirjastotoiminta	22
2.6 1800-luvun lopun sivistysinto	25
2.7 Kunnallisen kirjaston synty 1893	27
3. Kirjaston kehitys ennen itsenäistymistä	32
3.1 Kirjastoliike uuden vuosisadan alussa.....	32
3.2 Valtion kirjastotoiminnan ensi askeleet.....	35
3.3 Kannuksen koulutustilanne vuosisadan alussa	38
3.4 Kirjaston toiminnan ammattimaistuminen	40
3.5 Kirjaston varat, kirjat ja lainaustoiminta	44
4. Itsenäistymisen ajan murrosvuodet	50
4.1 Suomen itsenäistyminen ja Kannus.....	50
4.2 Itsenäisyyden ajan kouluolot	53
4.3 Kirjasto itsenäistymisen aikaan	54
4.4 Kirjaston vallanvaihdos	56
5. Piirikirjastot ja vakiintuneen lukuhaluun aika	64
5.1 Valtiollisen kirjastotoiminnan järjestäminen.....	64
5.2 Piirikirjaston toiminnan käynnistäminen.....	66
5.3 Kirjastoneuvojan vierailu ja yhteydenpito Kannukseen.....	70
5.4 Piirikirjaston toiminta 1920-luvulla.....	75
5.5 Kirjastoneuvojan toinen vierailu ja kirjaston lisätty johtokunta.....	78
5.6 Piirikirjaston varat, kirjat ja lainaajat	82
6. Päätelmät	91
Lähteet ja kirjallisuus	95

1. Johdanto

1.1 Kirjastojen historia ja tutkimuskenttä

Yleiset kirjastot ovat nykyaikana suurten muutosten kourissa ja olisin taipuvainen argumentoimaan sen puolesta, että uusi Internetin luoma nopeatahtinen tietoyhteiskunta tarjoaa yleisille valtion ja kuntien rahoittamille kirjastoille suurimman haasteen sitten niiden perustamis- ja leviämisvuosien. Supistuvat resurssit ja kilpailu käyttäjien vapaa-ajasta pakottaa kirjastot kehittymään ja uudistamaan toimintamallejaan. Uusi kirjastolaki astui voimaan Suomen itsenäisyyden juhluvuonna 2017 linjaten kirjaston tehtävän entistäkin tiukemmin kansalaistaitoja tukevaksi ja edistäväksi. Sen tähden on mielenkiintoista tarkastella mistä kirjastoliike sai alkunsa, millaisesta ideasta se syntyi ja kasvoi. Sidon kirjastojen kehityksen tarkastelun yhteen lukuhalun ja -taidon kanssa, joiden tasosta käydään vilkasta keskustelua myös nykyaikana.

Kirjastojen olemassaolon aikana on niistä käytetty useita eri nimityksiä. Vaikka myöhemmän ajan tutkijat usein määrittelevät valikoidut nimitykset tarkoittamaan juuri tietynlaisia kirjastoja, ei aikalaislähteitä lukiessa voi aina olla varma onko niitä aikanaan mielletty vastaavanlaisiksi, sillä parin kokouksen välein on puhuttu niin lainakirjastosta, kansankirjastosta, kansalaiskirjastosta, lukukirjastosta, kantakirjastosta ja keskuskirjastosta.¹ Nykyisin puhumme useimmiten yleisistä kirjastoista viitatessamme kuntien ja kaupunkien kirjastoihin. Tähän nimitykseen sisältyy oletus siitä, että kirjasto on julkisin varoin ylläpidetty ja ominaisuuksistaan riippumatta kaikkien tasa-arvoisten kansalaisten yhtäläisesti käytettävissä. Ennen toista maailmansotaa yleisistä kirjastoista käytetään nimitystä kansankirjasto vaikkakin nimitys on etenkin myöhempinä aikoina saanut aatteellista sävyä.²

Termiä kansankirjasto käytettiin myös vuoden 1928 kirjastolaissa. Osa aikalaisista koki kuitenkin nimen alentuvana, olihan nimitys syntynyt tarkoittamaan lähinnä rahvaan kirjastoja, joita ylempi sääty oli perustanut maalaiskuntiin alempien säätyjen sivistämistarkoituksessa. Aiemmin jalona ja onnistuneenakin pidettyä projektia ryhdyttiin vierastaa kirjastoalan ammatillistuesssa. Esimerkiksi valtionkirjastokomitean ensimmäinen johtaja ja monitahoinen kirjastoalan vaikuttaja Helle Kannila (1896–1972, vuoteen 1938 Cannelin)³ käytti mieluummin neutraalimpaa kansalaiskirjasto nimitystä. Nimikiista liittyy keskeisesti myös 1900-luvun alkupuolen Kansanvalistusseuran ja vuonna 1910 kirjastoalan ammattilaisten perustaman Kirjastoseuran väliseen kamppailuun alan johtajuudesta.⁴

¹ Kts. esimerkiksi KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928.

² Eskola 2004, 32; Vatanen 202, 11.

³ Tästä eteenpäin leipätekstissä Kannila.

⁴ Eskola 2004, 32; Vatanen 176–178, 182–183; Haasio 2010, 10.

Suomalaisten kirjastojen historian alkuna voidaan pitää seurakuntien kirjakokoelmia, joista hengellistä kirjallisuutta sai lainata pientä korvausta vastaan. Toiminta oli useimmiten varsin epävirallista ja järjestäytymätöntä. Valistusajan ihanteiden myötä ja seurakuntien organisoiman kansanopetuksen tarpeita myötäillen 1700-luvulla seurakuntiin alettiin hankkia myös maallista, käytännön aloja käsittelevää kirjallisuutta. Saman vuosisadan lopulla alkoivat myös Suomen säätyläiset perustaa omia lukuseuroja, jotka alkujaan kehittyivät sanomalehti- ja aikakauslehtien tilausrenkaista. Näistä varhaisin vuonna 1794 perustettu Vaasan lukuseura aloitti ensimmäisenä kokoelmansa lainaamisen lukuseuran ulkopuolisille. Lainaus pysyi kauan maksullisena rajoittuen siten ylempien kansanosien iloksi. Vaasan lukuseuran kirjastoa pidetään kuitenkin yleisten kirjastojen varhaisimpana esiasteena, olihan se maksullisuuden rajoituksista huolimatta periaatteessa kaikkien käytettävissä. Vuosisadan vaihteen molemmin puolin toimineet kaupalliset lainakirjastot olivat merkityksellisimpiä lähinnä varakkaissa ruotsia puhuvissa rantakaupungeissa.⁵

Vaikka kirjastolaitoksen aatteellisia juuria voidaan löytää jo varhaisemmalta ajalta, sijoittuu nykyisenlaisen kirjastolaitoksemme selkein alkukohta 1800-luvun puolenvälin paikkeille kansan- ja pitäjänkirjastojen yleistymiseen. Ensimmäisen varsinaisen kansankirjaston perustajana pidetään viipurilaista kauppapalvelijaa Juho Pynnistä, joka Viipuriin perustamansa kansankirjaston lisäksi kirjoitteli aiheesta 1840-luvulla ahkerasti sanoma- ja aikakauslehtiin vaikuttaen varmasti positiivisesti kansankirjastojen perustamiseen. Näiden kirjastojen perustamisperiaate oli tavallisen kansan sivistäminen ja valistaminen. Ensimmäinen kansankirjastojen perustamisaalto sijoittuu 1860-luvulle, jolloin sen mahdollisti tsaari Aleksanteri II:n hallituskauden alun liberaalipolitiikka.⁶ Vuoden 1866 kansakouluasetuksessa säädettiin, että mikäli kunta sai kansakoululleen avustusta valtiolta, oli sen hankittava kirjasto ”vähitellen” koululaisten ja muiden kuntalaisten käyttöön.⁷ Säädöksen vaikutukset lienevät vähäiset tai ainakin hitaat huomioiden itse kansakouluasetuksen verkkaisen toimeenpanon kunnissa.

Merkittävimpiä tekijöitä kansankirjastojen yleistymiselle oli kuitenkin fennomaanien 1874 perustama Kansanvalistusseura, jonka tavoitteena oli kansantajuksen kirjallisuuden levittäminen ja kansan tiedon ja sivistyksenhalun herättäminen. Suomessa kirjastoliikkeen pontimena olikin pitkälti fennomaanien kansallinen projekti suomen kielen aseman parantamisesta ja suomenkielisen kansan sivistämisestä. Tästä syystä Kansanvalistusseuran tukemana kirjastoverkko levittäytyi heti alkuun maalle, vaikkakin

⁵ Laaksovirta 1994, 1; Mäkinen 1997, 188.

⁶ Vatanen 2002, 46; Ojanen 2014, 7.

⁷ Kangas & Ruokolainen, 2012, 11.

pieninä kirjakokoelmina, sillä agraarisen Suomen kansa sijaitsi maalla.⁸ Kirjastoasia oli Kansanvalistusseuran toiminnassa etenkin 1900-luvun alussa yksi sen tärkeimmistä toimintamuodoista. Se toimi kirjastoalan varhaisena kokoajana, kattojärjestönä ja edelläkävijänä jota jatkoi sittemmin valtion kirjastotoimikunta. Kattojärjestön tapaan Kansanvalistusseura alkoi jo 1880-luvun alusta järjestää kirjastonhoidon opetusta, lähettää kirjastoille luetteloista ja suosituksia hankittavista kirjoista sekä välittää kirjastoille niin omia kuin muidenkin julkaisuja. Kansanvalistusseura myönsi myös taloudellista tukea etenkin pienille kirjastoille, yleensä kirjalahjoitusten muodossa. Tähän tarkoitukseen Kansanvalistusseura sai siihen myönnettyä valtiopäivien myöntämää tukea. Kansanvalistusseura siis toimi välikätenä ja asiantuntijana, jonka kautta valtion tuki kulkeutui kirjastoille.⁹

Vilkkainta kirjastojen perustamisaikaa oli kuitenkin 1890-luku, jolloin niiden perustamista tuki myös taloudellinen nousukausi. Kansalaisliikkeet saivat jäseniä ja sivistyslaitoksia perustettiin ja tuettiin myös kansallisella tasolla. Monin paikoin paikallishallinto osallistui enenevässä määrin kirjaston ylläpitoon ja kirjastoverkko laajeni, kun etenkin maaseudulla alettiin perustaa kyläkirjastoja. Myös erilaisten seurojen kuten raittius- ja nuorisoseurojen perustamat kirjastot lisäsivät määrää. 1900-luvun vaihteeseen mennessä kirjastoverkko olikin laajennut jo 2000 kirjastoon. Aika oli otollinen myös sen ilmapiirin tähden. Venäläistämispaineet lisäsivät poliittista tietoisuutta ja sivistys koettiin vapauttavaksi.¹⁰

1900-luvun kirjastojen kehitykseen vaikutti aatteellisesti eniten niin sanottu amerikkalainen Public Library Movement, jolta ovat peräisin kirjaston rahoittaminen julkisin varoin, lainaamisen maksuttomuus ja vapaus valita. Tähän liittyy oleellisesti käytännön kirjastojärjestelyihin liittyen avohyllyt. Aiemmin lainaus oli tapahtunut listojen ja lainaajan avustamana. Myös ajatukset kirjaston käyttäjien samanarvoisuudesta ja kaikenlaisen kirjallisuuden sisällyttämisestä sen kokoelmiin on peräisin Public Library Movementilta. Amerikkalaiset ajatukset kirjastoista kulkeutuivat Suomeen paitsi suoraan emämaassa vierailleiden kautta myös siivilöitynä Norjan kautta, joka oli modernin kirjastoliikkeen johtomaita pohjoismaissa.¹¹

Vuonna 1908 perustetun Suomen kirjastoseuran perustamisen jälkeen varsinainen kirjastoväki alkoi ottaa etäisyyttä niin koulumaailmaan kuin yleissivistysmiehiinkin. Kirjastoaatteella oli nyt oma äänenkannattajansa, mutta kirjastot pysyivät myös yleissivistystä painottavien yhdistysten

⁸ Vatanen 2002, 46–47; Mäkinen 2009, 146.

⁹ Ojanen 2014, 65–66.

¹⁰ Vatanen 1999, 32; Mäkinen 1994, 20; Vatanen 2002, 11, 46–47; Karjalainen 1977, 3.

¹¹ Haasio 2010, 9; Vatanen 2002, 27–29; Vatanen 2009, 223; Eskola 2009, 230.

ohjelmistossa. Kansanvalistusseuran ja Suomen kirjastoseuran välit tulehtuivat 1916 siihen pisteeseen, että seurojen lehdet julkaistiin joitakin vuosia erillisinä painoksina. Vuonna 1920 seurat jälleen yhdistivät voimansa pääasiallisesti rahallisista syistä. Erimielisyydet eivät kuitenkaan täysin kadonneet vaan kantoivat vielä useiden vuosikymmenten ajan.¹²

Ensimmäisen kerran ehdotus kirjastoalan omasta seurasta oli tehty jo vuonna 1892 järjestetyssä kirjastonhoitajien kokouksessa. Kaarle Werkko, joka oli tuskastunut Kansanvalistusseuran kirjastotyön tasoon uskoen seuran toiminnan painottuvan liikaa muihin asioihin, ehdotti, että kirjastonhoitajat perustaisivat oman järjestön voidakseen paremmin edistää omaa asiaansa.¹³ Werkon ehdotuksesta huolimatta kirjastoasiat jäivät vielä Kansanvalistusseuran huomaan. Ehdotus kuitenkin toi uutta pontta seuran kirjastotoimintaan ja seuraavana vuonna pidetyssä kokouksessa päätettiin perustaa erillinen kirjastovaliokunta, joka otti vastuun kirjastoasioiden hoidosta. Käytännössä valiokunnan työ tuli nopeasti näkyväksi esimerkiksi kirjastojen sääntöehdotuksen laatimisessa, avustusten säännöllistämisessä ja kunnallisen kirjastoverkon mallin kehittämisessä. Kirjastovaliokunnan ja Kansanvalistusseuran vaikutuksesta amerikkalaisen Public Library Movementin aatteet ja käytännöt tulivat osaksi kirjastojen suuntaa.¹⁴

Valtion kirjastotoimisto ja kirjastotoimikunta perustettiin vuonna 1921, jolloin ne ottivat tehtäväkseen kirjastojen valtionavustusten jaon tuoden ne useiden kirjastojen ulottuville. Organisaatioon kuului myös alueellisia kirjastontarkastajia, mikä teki kansallisesta organisaatiosta helpommin lähestyttävän myös pienempien kuntien kirjastoväelle. Toimiston päälliköksi nimetty maisteri Helle Kannila kirjoitti 1920-luvulla useita kirjastonhoidon oppaita, joilla oli muun hänen toimintansa ohella suuri vaikutus Suomen kirjastokenttään tulevana vuosikymmeninä.¹⁵

Yleisten kirjastojen historiaa kokonaisvaltaisesti tarkastelee Ilkka Mäkisen toimittama *Suomen yleisten kirjastojen historia*, joka kattaa ajallisesti kirjastohistoriaa keskiajalta uuden vuosituhannen alkuun ja jossa käsitellään myös useita kirjastoalan eri аспекteja kuten erikoiskirjastoja, ammatillisuutta ja tiloja. Teos on käytännössä laajennettu versio Mäkisen aiemmin toimittamasta *Kirjastojen vuosisata –yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*, jossa on toki myös sisältöä jota laajemmasta teoksesta ei löydy ja toisinpäin. Mäkisen väitöskirja ”*Nödvändighet af Lainakirjasto*”: *Modernin lukuhalun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot* on merkittävä teos etenkin tarkasteltaessa aikaa ennen 1800- ja 1900-lukujen vaihdetta ja se tarkastelee lukuhalua nimenomaan kirjastojen

¹² Vatanen 1999, 53, 56, 59.

¹³ Vatanen 2002, 67–69.

¹⁴ Vatanen 2002, 69–70.

¹⁵ Eskola 1999, 119.

kontekstissa. Vuosisadan vaihteen ja 1900-luvun alun kirjastokenttää tarkasteltaessa oleellinen teos on Pirjo Vatasen väitöskirja *Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi – Yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle*, jossa Vatanen käsittelee etenkin amerikkalaisen kirjastoaatteen saapumista ja leviämistä Suomessa sekä kirjastoalan ammattilaistumista.

Lisävaloa ja erilaisia katsantokantoja ovat tarjonneet myös Marjaana Karjalaisen *Kansankirjastojen kehitys Suomessa vuosina 1802–1906*. Tarja-Liisa Luukkasen vuonna 2016 julkaistu *Mitä maalaiskansa luki – kirjasto, kirjat ja kirjoja lukeva yhteisö Karstulassa 1861–1918* toimii tässä tutkimuksessa hyödyllisenä tutkimuksena kirjastohistoriaan ja lukemisen historiaan sen julkaisuajankohdan tähden. Lukemisen historiaan ja etenkin kirjastojen kirjavallinnan historiaan on tietoa antanut Eija Eskolan väitöskirja *Suosittelut, valitut ja luetut*. Kirjastoaikalaisten, kuten Helle Kannilan, kirjoitusten sekä Kaarle Werkon tilastojen luku on ollut myös oleellista. Yksittäisistä kirjastoista on olemassa jonkin verran tutkimustietoa yleensä historiikkien, juhlakirjojen tai opinnäytetöiden muodossa. Esimerkki aiheittani sivuavasta juhlakirjasta on *Yleiset kirjastot Suomessa / De allmänna biblioteken i Finland*, joka on Vaasan lukukirjaston 200-vuotisjuhlan kunniaksi julkaistu teos.

Kannuksen kirjaston historiasta ei ole tehty erillistä tutkimusta. *Suur-Lohtajan historia III: 1910-luvulta 1980-luvulle* teoksessa on kirjastojen toimintaa koskeva osuus, mutta sen Kannusta koskeva osio on hyvin suppea. Laajimmin kirjoitettua historiaa Kannuksen kirjastosta olen löytänyt juhlapuheista. Leevi Junkala on kirjoittanut aikoinaan Kannuksen kirjaston 100-vuotisjuhlapuheen, jossa hän käsittelee kirjaston varhaisvaiheita. Entisen kirjastonhoitajan Ellen Oravan ja silloisen kirjastonjohtajan Eeva-Liisa Kullbergin 125-vuotisjuhlapuheet perustuvat pitkälti sen sisällölle sekä myös heidän omille muistoilleen. Veikko Haapalehto puolestaan kirjoitti vuonna 1979 valmistuneen ensimmäisen varsinaisen kirjastotalon juhlapuheen.

Paikallishistoriaan olen tutustunut pääasiallisesti *Suur-Lohtajan historia I-III* avulla. Pentti Virrankosken *Pohjanlahden ja Suomenselän kansaa – Kahdeksan vuosisataa Keski-Pohjanmaan historiaa* on ollut hyödyllinen Kannuksen historiaan tutustuessani. *Kannuksen kansakoulun waiheista* eli Eino Isohannin Kannuksen koululaitoksen historiikki on auttanut paitsi faktojen myös ajan ilmapiiriin kartoittamisessa. Jälkimmäistä on myös valottanut Eeva Vihannan *Siellä oli Matti meidän ...ja muitaki herroja eli 12 kertomusta Kannuksen Mäkiraonmäen wanhon talojen asukkaista ym.ym.* Alueen asukkaista löytyy tietoja myös teoksesta *Keskipohjalaisia elämäkertoja*. Varsinaista Kannuksen historiateosta ei siis ole olemassa, vaan olen rakentanut ajankuvaa pienistä sirpaleista

jotka on koottu osittain muistitiedoista kootuista teoksista sekä laajoista, suurempia alueita käsittelevistä järkeistä.

1.2 Tutkimuskysymys ja rajaukset

Tutkin pro gradu –tutkielmassani sitä kuinka Kannuksen kirjastotoiminta järjestettiin sen perustamisen jälkeisinä vuosikymmeninä ja miten kirjaston toiminnan avulla tuettiin alueen lukuhaluun kehitystä. Ajallisesti tutkielmani alkaa kirjaston perustamisvuodesta 1864 ja jatkuu ensimmäisen kirjastolain perustamisen paikkeille vuoteen 1928. Ajanjakson aikana kirjasto ehdittiin perustaa kahdesti, ensin yksityiseksi ja vuonna 1893 kunnan alaisuuteen. Vaihtelevasti toiminnassa olleeseen kirjastoon puhallettiin uutta elämää vuonna 1901 ja jälleen ajalle ammattimaisin elkein vuonna 1913. Toiminta hiipui itsenäistymisen aikoihin, jonka jälkeen kokeiltiin sivukyläystävällisempää kiertävää piirikirjasto-järjestelmää 1920-luvulla ennen kirjastolain tuomaa toiminnan uudelleenjärjestämistä.

Pääasialliset tutkimuskysymykseni ovat: Miten Kannuksen kirjastotoiminta järjestettiin sen varhaisina vuosina ja miten kirjaston eri ilmenemismuodot tukivat lukuhaluun toteuttamista ja leviämistä? Ketkä tätä toimintaa organisoivat ja miten siihen suhtauduttiin? Tarkastelen työssäni siis kirjaston toimintaa, toimijoita sekä yhteyksiä muuhun kirjastokenttään, kirjaston käytössä olleita resursseja sekä toiminnan volyymia. Näitä asioita tutkimalla pyrin selvittämään oliko kunnassa lukuhalu ja miten mahdolliseen lukuhaluun eri tahoilta suhtauduttiin. Ilkka Mäkinen käsittelee lukuhaluun kansallisella tasolla väitöskirjassaan *”Nödvändighet af LainaKirjasto” – modernin lukuhaluun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*. Tarkastelen tutkielmassani lukuhaluun kehitystä paikallisella tasolla käyttäen mittarina kirjaston käyttöä sekä kunnan innostusta kirjaston ylläpitoon. Kirjastoja ja lukuhaluun kehitystä tarkastelemalla on mahdollista nähdä miten paikallistasolla luotiin lukemisen kulttuuria eli miten lukemaan oppiva kansa otti uuden taidon käyttöönsä. Lukutaidon yleistymisen ja kirjastojen tuoma vapaa ja etenkin ilmainen pääsy tietoon on muuttanut yhteiskuntaa, joten on oleellista tarkastella miten se tapahtui.

Ilkka Mäkinen toteaa toimittamansa *Suomen yleisten kirjastojen historian* Saatteeksi –osiossa, että ”Jokaisesta kirjastosta ja kirjastotoiminnan osa-alueesta pitäisi olla oma historiansa.”.¹⁶ Valitsemani näkökulma vastaa Mäkinen toteamukseen. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole kuvata suuria yleisiä kehityskaaria vaan sijoittaa yhden kirjaston vaiheet osaksi suurempaa kokonaisuutta. Alhaalta

¹⁶ Mäkinen 2009, 9.

ylöspäin tarkasteltaessa on mahdollista nähdä, mitkä seikat ruohonjuuritasolla ovat vaikuttaneet yhden kirjaston vaiheisiin. Keskittymällä yhden kunnan paikalliseen kirjastolaitoksen muodostumiseen on mahdollista tarkastella kirjaston kehitystä kokonaisuutena, hahmottaa eri tekijät, jotka paikallisella tai kansallisella tasolta vaikuttivat kirjaston muotoutumiseen ja kehittymiseen. Kirjastojen perustamisessa ei ollut kyse yhteiskunnan säättämästä ja johtamasta hankkeesta, vaan kyse oli eri paikkakuntien vapaaehtoisten, kirjastojen perustamisen tärkeyteen heränneiden paikallisvaikuttajien toiminnasta.¹⁷

1.3 Lähteet ja metodit

Tutkimusmateriaalini koostuu pääasiassa Kannuksen kaupunginarkiston ja Kannuksen kaupunginkirjaston varaston arkistolähteistä. Kirjaston tiloissa säilynyt materiaali on täysin lajittelematonta ja sisältää paljon aikalaisten omiin tarpeisiin säästettyä materiaalia mutta myös paljon materiaalia, jonka olisi pitänyt päätyä kaupunginarkistoon jo vuosikymmeniä sitten. Tutkimaltani ajalta ei ole tehty aineiston siirtoja Vaasan maakunta-arkistoon. Vaasan, Jyväskylän ja Oulun maakunta-arkistoista olen käynyt läpi Pohjois-Suomen kirjastoneuvojan arkiston Oulussa sekä Vaasan läänin kirjastotarkastajan arkiston Vaasassa ja Jyväskylässä ja kerännyt niistä löytyneet Kannukseen ja tutkimusaikaani liittyvät lähteet. Aikalaisjulkaisuista olen tutustunut sanomalehtiin, *Kansanvalistus ja Kirjastolehteen*, ajan kirjastonhoidon oppaisiin sekä kirjastoista tehtyihin tilastoihin.

Arkistomateriaaleista tärkeimpiä ovat kirjaston johtokuntien ja kunnanvaltuuston pöytäkirjat, vuosija talouskertomukset sekä lainaaja- ja lainausluettelot sekä kirjojen kantaluettelot. 1920- ja 1930-lukujen taitteesta ja jälkeen on myös jonkin verran säilynyt kirjeaineistoa sekä laskuja. Aineistossa on kuitenkin paljon puutteita ja aukkoja etenkin varhaisimpiin aikoihin liittyen, sillä aineistoa ei ole arkistoitu oikealla tavalla. Esimerkiksi 1910-luvulta säilyneet kirjakohtaiset kortit ovat puutteellisesti säilyneet, samanlaisia kortteja löytyi myös kirjaston omasta varastosta muun sekalaisen säilyneen materiaalin joukosta. Tällaiseen aineistoon olen suhtautunut lähinnä viitteitä antavana.

Parhaiten ja varmimmin arkistoitu lähdeaineistoni on ollut kunnanvaltuuston pöytäkirjat. Kirjastoon liittyvät merkinnät alkavat vuodelta 1872 ja jatkuvat epäsäännöllisesti vuodesta 1905 alkaen muutamien vuosien välein koko tutkimusajanjakson läpi. Kirjaston lahjoittaneen arpajaistoimikunnan kokouksen pöytäkirja vuodelta 1872 on myös säilynyt. Kirjastonjohtokunnan pöytäkirjat sen sijaan

¹⁷ Kts. Luukkanen 2016, 19.

ovat säilyneet hyvin hajanaisesti. Kaupunginarkistolta löytyvät johtokuntien pöytäkirjat vuodesta 1920 alkaen mutta sitä aiempia on säilynyt vain muutama kirjaston omissa arkistoissa. Kunnanvaltuuston ja kirjaston johtokuntien pöytäkirjamerkintöjä olen käyttänyt päätelläkseni miten kirjastoon on yleisesti suhtauduttu ja millaiset resurssit sille on annettu. Kirjaston johtokunnan säilyneistä pöytäkirjoista voi myös nähdä kuinka kirjastoa on johdettu ja hallinnoitu eli mihin suuntaan sitä on haluttu viedä.

Kirjaston tilikirja vuosilta 1914–1936 kertoo kirjaston käytössä olleista varoista, niiden antajista ja niiden käytöstä. Tilikirjan tarkkuus vaihtelee vuosien saatossa, mutta siinä on läpi mainittujen vuosien nähtävissä vähintään kokonaiskuva. Tilikirjaa tarkastelemalla on mahdollista nähdä kirjastonhoitajien palkkakehitys, kirjaston aineistoon tai kalusteisiin käytössä ollut määräraha sekä tietenkin kunnan ja valtion osuudet vuosittaisesta määrärahasta. Olen käsitellyt tätä aineistoa paitsi määrällisesti myös tutkimalla sen sisältämiä mainintoja lahjoituksista sekä kasanvalistusseuran ja kirjastoseuran jäsenmaksuista, jotka osaltaan kertovat kirjaston asemoitumisesta ammatillisesti.

Tilastollisesti olen tarkastellut tilikirjan tietoja, kirjahankintoja ja poistoja sekä lainaaja- ja lainaustilastoja. Osa tiedoista on peräisin toiminta- ja vuosikertomuksista, joissa käy hyvin kootusti esille kirjaston vuoden aikainen toiminta. Vuosikertomuksia on kirjastolla säästynyt osittain vuodesta 1913 alkaen, tosin muutamalta vuodelta kertomus on kadonnut. Lainaaja- ja lainaustilastojen avulla on mahdollista nähdä kuinka hyvin kirjaston hoidossa on onnistuttu, ja onko kirjastolle löytynyt käyttäjiä. Se kertoo myös osaltaan lukuhalusta, jos sitä ei ole ei ole lainaajiakaan.

Paikallisten arkistolähteiden lisäksi olen käynyt läpi myös Vaasan sekä Jyväskylän maakunta-arkistoista löytyvät Vaasan läänin kirjastotarkastajan arkistot sekä Oulun maakunta-arkistosta löytyvän Pohjois-Suomen kirjastoneuvojan arkiston. Vuonna 1921 aloittaneiden valtion kirjastoneuvojien verkostossa Kannus kuului muiden Vaasan läänin suomenkielisten kuntien kanssa Pohjois-Suomen kirjastoneuvojan alueeseen ja siksi Kannusta koskeva valtiolliseen tarkastustoimintaan liittyvä aineisto vuosilta 1921–1928 löytyy Oulun maakunta-arkistosta. Arkistosta löytyneitä matkakertomuksia ja kirjetointeista olen käyttänyt antamaan ulkopuolisen kuvan Kannuksen kirjaston tilanteesta sekä kuvaamaan missä määrin Kannuksesta oltiin yhteydessä valtion tarjoamaan neuvojaan.

Kun vuoden 1928 kirjastolaki vuonna 1929 astui voimaan, siirtyi Kannus uuden Vaasan läänin kirjastontarkastajan alaisuuteen. Vaasan läänin kirjastontarkastaja toimi aikoinaan Jyväskylästä käsin, mistä johtuu, että osa Kannukseen liittyvästä aineistosta oli päätynyt Jyväskylän maakunta-

arkistoon sen perustamisen yhteydessä tehtyjen aineistosiirtojen aikaan, vaikkei Kannus sen arkisto-alueeseen kuulunutkaan. Vaasan ja Jyväskylän maakunta-arkistoissa säilynyt materiaali on lähinnä kirjetoisteita kirjastontarkastajan ja Kannuksen kirjastonhoitajien välillä. Osa kirjeenvaihdosta on säilynyt myös Kannuksen kirjaston arkistossa. Olen käyttänyt tätä aineistoa lähinnä valaisemaan sitä, mihin tutkimusaikani jälkeen päädyttiin.

Olen käyttänyt sanomalehtiä lähinnä niiltä osin kuin muu lähdeaineisto on antanut syyn niitä tarkastella eli mikäli esimerkiksi johtokunnan pöytäkirjoissa mainitaan tiedottamisesta. Poikkeuksena kaksi paikallislehteä, joita olen tarkastellut Kansalliskirjaston Historiallisen Sanomalehtikirjaston hakujen avulla. *Kokkola-lehti* aloitti toimintansa vuonna 1897. Lyhempiäaikainen mutta myös kirjastoaihetta kirjoituksissaan käsitellyt lehti oli vuosien 1884 ja 1887 välillä ilmestynyt *Kokkolan Lehti*.¹⁸

Lehtiä huomattavasti merkittävämpiä lähteitä ovat olleet aikalaisjulkaisut. Etenki Kaarle Werkon vuonna 1979 julkaisema *Tietoja ja mietteitä Suomen kansa- ja lasten-kirjastoista ynnä lukuyhdistyksistä ja luennoista vuoteen 1875* sekä Leo Schadewitxin *Suomen kansankirjastot – Tilastollinen katsaus maamme kansankirjasto-oloihin 1900-luvun alussa* ovat olleet tärkeässä asemassa tutkiessani Kannuksen kirjaston varhaisimpia vaiheita. Käytännössä tieto tuosta aikaisimmasta kirjaston ilmentymästä on pitäjän osalta säilynyt vain Werkon teoksessa. Werkon teoksesta olen käyttänyt myös vertailllessani sitä millainen vuoden 1864 varhainen yritys on ollut suhteessa muihin alueen aikalaiskirjastoihin. Muita merkittäviä aikalaislähteitä ovat etenkin A.A. Granfeltin ja Helle Kannilan kirjoittamat kirjastonhoidon oppaat sekä Kansanvalistusseuran ja Suomen kirjastoseuran lehdet *Kansanvalistus* ja *Kirjastolehti*, jotka ilmestyivät myös yhteisniteinä.

Lähteiden kriittisen tarkastelun lisäksi olen pyrkinyt vertailemaan Kannuksen kirjaston tapahtumia yleiseen kehitykseen voidakseni sijoittaa sen tapahtumat Suomen kirjastojen historiaan. Tästä syystä tutkimus sisältää myös paljon taustoitusta etenkin kirjastohistoriaan mutta myös paikallishistoriaan liittyen. Kannuksen koulujen kehitystä olen tarkastellut varsin pitkällisesti siksi, että koulutuksen tilanne kertoo osaltaan siitä, paljonko kirjastolle on kulloinkin ollut potentiaalisia asiakkaita, vaikkakaan koulunkäynti ja lukutaito eivät aina kulkeneet käsi kädessä. Koulutus myös antoi tarvittavat välineet luetun ymmärtämiselle ja sen eteenpäin muokkaamiselle, mikä on olennainen ominaisuus kun kirjastoista puhutaan itsensä kehittämisen keskuksina.

¹⁸ Tommila 1988, 351–352, 354.

Paikallistutkimuksessa on mahdollista koota erilaisista aineistoista kokonaiskuva. Keskittymällä yhden kunnan paikallisen kirjastolaitoksen muodostumiseen on mahdollista tarkastella kirjaston kehitystä kokonaisuutena sekä hahmottaa eri tekijät, jotka paikallisella tai kansalliselta tasolta vaikuttivat kirjaston muotoutumiseen ja kehittymiseen. Etenkin varhaisimpia vaiheita tarkastellessani olen pyrkinyt avaamaan toimintaa ja sen motiiveja muiden lähteiden puuttuessa tutustumalla perustajiin ja kirjastonhoitajiin paikallisina vaikuttajina. 1910-luvulta eteenpäin olen käyttänyt aineiston tarkastelun apuna taulukointia ja yksinkertaisia tilastointeja, sillä niiden avulla on helpointa havaita muutos ja sen suuruus numeraalisessa materiaalissa kuten lainaustilastoissa ja rahankäytössä.

1.4 Keskeiset käsitteet ja tutkielman rakenne

Lukeminen ja kirjastot eivät aina ole kulkeneet yhtä matkaa. Varhaisimmat kirjastot toimivat usein arkistojen tapaan ja lukemista on esimerkiksi Suomessa harjoitettu pitkään lukemalla uudelleen ja uudelleen samoja uskonnollisia teoksia. Vaihtelua ei juuri ollut. Lukemisen historiaa tarkasteltaessa nousee keskeisenä käsitteenä esiin lukuhalu.¹⁹ Modernin ajan yksilö on muiden ominaisuuksien lisäksi ”lukija”, ”lukuhaluinen kansalainen”. Ilkka Mäkinen kartoittaa väitöskirjassaan lukuhalun historiaa Suomen osalta. Hän aloittaa tarkastelunsa olemattoman lukuhalun ajalta, jolloin lukuhalua ei suurissa kansan kerroksissa ilmennyt vaan se oli yksittäisten pappismiesten ja oppineiden hallussa. Muissa kansanryhmissä tyydyttiin vielä pitkään, mikäli lukutaito oli hallussa, rituaaliseen ulkolukuun. Uuden ajan koittaessa lukuhalu mannermaan tapaan levisi myös Suomen säätyläistöön. Kirjoja luettiin sosiaalisesti pienissä porukoissa ääneen, mutta myös jo yhä enenevässä määrin yksin, hiljaa.²⁰

Lukuhalun käsitteeseen liittyy myös oleellisesti käsitys sen sosiaalisesta ja maantieteellisestä leviämisestä, olihan se jo tavoittanut säätyläistön naisia ja lapsia myöden. Alun perin ei ollut lainkaan itsestään selvää, että säätyläiset vallanneen lukuhalun edes haluttaisiin leviävän rahvaan keskuuteen. Kuitenkin jo omaksutut valistuksen periaatteet vapaudesta, veljeydestä ja tasa-arvosta suuntasivat kehitystä sitä kohden. 1700- ja 1800-luvuilla Suomessa vallitsi pitkälti problemaattisen lukuhalun aika, kun ylemmät säädyt pyrkivät selvittämään omassa piirissään haluttiinko lukuhalun leviävän myös alempiin kerroksiin saati haluttiinko moiseen tavoitteeseen tarkoituksella pyrkiä.²¹

¹⁹ Lukuhalun käsitteestä Mäkinen (1997).

²⁰ Mäkinen 1997, 29, 77, 413.

²¹ Mäkinen 1997, 413, 42–45, 289–290.

Mäkinen kirjoittaa teoksessaan siitä kuinka säätyläisten tapa puhua rahvaan lukuhalusta hiljalleen muuttui ja pitkällisten pohdintojen jälkeen todettiin lukuhalun kipinän löytyvän myös rahvaan keskuudesta. Tätä aikaa Mäkinen kutsuu löydetyn lukuhalun ajaksi. Rahvaan lukemista koskevan retoriikan muutos mahdollisti myös laajamittaisen kirjastojen perustamisen ja sanomalehtien luvun tarjoamisen rahvaalle. Näiden lukemiseen johdattavien instituutioiden perustamisesta tulikin ikään kuin moraalinen velvoite ylemmille säädyille. ”Lukuhalusta” ja sen rationaalisesta kumppanista ”tiedonhalusta” syntyi niin voimallisia motivaattoreita, että niitä alettiin käyttää kannustimina myös ideologioissa. Näin syntyi ideologisoitu lukuhalu, joka on osa myös J. V. Snellmannin ja fennomaanien kansansivistysajattelua ja – ohjelmaa.²²

Lukuhalun edistämisestä kehittyi kansallinen tavoite, jonka näkyvimpiä jälkeläisiä olivat sen synnyttämien instituutiot, kirjastot lukusaleineen ja seuroineen. Jotta edistystä ja onnistumista tässä jalossa lukuhalun levittämisessä olisi mahdollista seurata, sitä tuli jotenkin mitata. Näin syntyi tilastoitu lukuhalu. Sen pioneereja oli Kaarle Juhana Werkko, jonka kirjastotilastollista teosta vuodelta 1879 olen käyttänyt merkittävänä lähteenä tätä tutkielmaa tehdessäni. Lukuhalua ja sen arvostusta on mitattu ja mitataan edelleen kirjastoissa tilastoimalla sen toimintaan saamia resursseja sekä erilaisia käyttäjätilastoja tekemällä.²³

Lukuhalu käsitteenä kattaa tutkimuksessani kuitenkin myös tiedonhalun eli lukuhalusta puhuessani tarkoitan yleisesti lukuarrastuneisuutta, joka kumpuaa viihteen ja hvin halusta sekä praktista lukuhalua, jonka tavoitteena on tiedon omaksuminen.²⁴ Lukuhalulla tarkoitan sitä sisältä kumpuavaa kiinnostusta ja vetoa kirjojen pariin, joka useimmiten on myös kirjastonkäytön taustalla. Modernin lukutaitoisuuden mielessä lukeminen itsessään ei ollut mekaaninen tapahtuma vaan ihmisen tietoisuudessa tapahtuvaa toimintaa, joka johtaa ihmisen maailmankuvan avartumiseen tavalla tai toisella.²⁵ Täten lukuhalun hyväksymisen sekä sen edistämisen ehtona oli, että valtaapitävien tuli toivoa tai ainakin hyväksyä se, että kirjaston toiminta tarjosi mahdollisuuden ihmisten maailman laajenemiseen mikä ei luonnollisesti ollut ongelmatonta.

Kirjastoista käytän kulloinkin sitä nimitystä, jota käsittelemäni aineisto on sillä hetkellä viljellyt. Nämä nimitykset kuten kansankirjasto tai lainakirjasto eivät kannu mukanaan aatteellisia tai sisällöllisiä vihjeitä siihen tapaan kuin kirjastohistorioitsijat usein ne määrittelevät. Kannuksen kirjastosta on tutkimieni vuosien aikana käytetty nimityksiä pitäjänkirjasto, kunnankirjasto,

²² Mäkinen 1997, 315, 353, 414.

²³ Mäkinen 1997, 400–404, 414.

²⁴ Lukuarrastuksesta ja praktisesta lukemisesta katso Eskola 2004, 263

²⁵ Luukkanen 2016, 41.

lainakirjasto, kansankirjasto, kyläkirjasto sekä kantakirjasto. Kaikilla on toki oma erikoisvivahteensa mutta koen että tutkimukseni aikakautena kirjaston lisämääreitä ei ole käytetty aikalaisten taholta tarkoituksenhakuisesti. 1920-luvulla Kannuksessa oli käytössä kiertävä kirjastojärjestelmä. Olen tuolta ajalta käyttänyt sivukylillä toimineista kirjastoista termiä piirikirjasto, jota on käytetty myös aikalaislähteissä. 1920-luvun kirjastoalan omissa lähteissä piirikirjastoilla tarkoitetaan kuitenkin paikallaan pysyneitä sivukylien tai koulupiirien alueella sijaitsevia kirjastoasemia, ja kiertäviä kirjastoja kutsuttiin termillä lainausasema.²⁶ Keskityn tutkimuksessani lähinnä Kannuksen kirkonkylän kirjastoon ja siihen irrottamattomasti kytköksissä oleviin kirjastoihin. Muita Kannuksen alueella sijainneita kirjastoja olen käyttänyt lähinnä esimerkkeinä todistamaan lukuhallun tasoa.

Kirjastolta lainaan annettavista teoksista puhun teoksina, niteinä, sidoksina ja kirjoina. Olen käyttänyt niitä tässä synonyymeina huolimatta siitä, että Kannuksessa on harrastettu useampien kirjojen tai niteiden yhteen sidottamista aikakaudelle tyypilliseen tapaan. Muita tutkimuksia lukiessa on kuitenkin hyvä huomioda tämä mahdollinen ero. Niissä kohdissa, joissa ero on jollain tavoin oleellinen tulkinnan kannalta, olen pyrkinyt kirjoittamaan tarkoituksen selkeästi auki. Käytän tässä tutkielmassa termiä kirjaston hoitaja erotuksena nykyiseen pitkällistä kouluttautumista vaativaan kirjastonhoitajan ammattiin, sillä tutkimukseni ajanjaksona sen hoitajat ovat aina olleet sivutoimisia, kuten pitkään sen jälkeenkin. Kirjaston hoitajista käytän paikoin myös termiä lainaaja lähdeaineistoni mukaan. Konteksti kertoo sen, onko kyseessä lainoja antava vai nykykielen tapaan lainaan ottava lainaaja.

Tutkimukseni jakautuu viiteen päälukuun ja loppusanoihin. Johdannon jälkeen toisessa pääluvussa käsittelen Kannuksen historiaa ja lukutaidon tasoa kirjaston perustamisen aikoihin, kirjaston ensimmäistä perustamista vuonna 1864 sekä sen uudelleen perustamista kunnan alaisuuteen 1893. Alaluvuissa käsittelen kirjaston perustajia ja heidän taustojaan, kirjaston hoitamista ja sen tuloksia sekä lähialueiden kirjastotoimintaa sekä sitä kuinka Kannuksen tilanne vertautuu niihin. Lisäksi käsittelen 1800-luvun lopun yleispoliittista tilannetta ja kunnallisen kirjaston perustamista.

Kolmannessa luvussa keskityn Venäjän vallan ajan viimeisiin vuosiin ennen Suomen itsenäistymistä. Taustoitin Kannuksen kirjaston tilannetta kertomalla kirjastoliikkeen yleisestä tilasta vuosisadan alussa sekä avaamalla paikallista koulutustilannetta. Kirjaston kehitystä kuvaan kertomalla sen johtokunnan toiminnasta sekä kirjastotekniikan ammatillistumisesta. Kirjaston toiminnan

²⁶ Vatanen 1999, 43.

onnistumista kuvaan kertomalla ja vertaamalla kirjaston käytössä olleita varoja sekä kirjamääriä lainaajien ja lainausten määrään.

Neljännessä pääluvussa tarkastelen kirjaston hiipumista itsenäistymisen aikoihin sekä kirjaston johtokunnassa tapahtuvaa vallanvaihdosta 1920-luvun korvalla. Kuvaan Kannuksessa vallinnutta tilannetta itsenäistymisen ja sisällissodan aikaan. Tässä luvussa kuvaan myös itsenäistymisen ajan kouluoloja, sillä niiden tilanne antaa lähtötilanteen kirjaston menestymisen mahdollisuuksille.

Viidennessä luvussa tarkastelen 1920-luvulla käyttöön otettua kiertokirjastojärjestelmää ja sen toimivuutta. Luvussa kerron myös valtiollisen kirjastotoiminnan alkamisesta kirjastoneuvojien toiminnasta. Kuvaan muun muassa Kannuksen ja Pohjois-Suomen kirjastoneuvojan välistä yhteydenpitoa. Kirjastoneuvojan kuvaukset Kannuksen kirjastoon tehdyistä matkoista antavat hyvän ulkopuolisen kuvauksen toiminnan tasosta, jota voi verrata muihin lähteisiin. Tilastotiedot kirjaston varoista, kirjoista, lainaajista ja lainoista kertovat jälleen kuinka hyvin kirjastojärjestelmä on onnistunut.

Loppupäätelmissä vastaan tutkimuskysymykseeni eli kuvaan miten kirjastoa on ylläpidetty eri aikoina ja kuinka lukuhuoli on Kannuksessa tutkimusaikanani kehittynyt ja miten sitä on kunakin aikana haluttu ylläpitää. Lisäksi kartoitan sitä, mihin suuntaan jatkotutkimus voisi edetä.

2. Kirjasto perustetaan 1864

2.1 Kannuksen kehitys omaksi pitäjäksi

Kannuksen kaupunki sijaitsee Keski-Pohjanmaalla Lestijärveltä Pohjanlahteen laskevan ja nykyisin Lestijoki-nimeä kantavan joen varrella. Keskiaikana joenvarteen muodostunut asutus oli vuoteen 1579 mennessä kasvanut niin merkittäväksi, että alueesta muodostettiin oma kirkkopitäjänsä. Omat käräjät ja nimismiehen uusi pitäjä sai vuonna 1567. Ylikannuksen kappeliseurakunta perustettiin ja kirkko rakennettiin vuonna 1673, jolloin seurakuntaa oli muodostamassa 32 taloa. Vasta kaksikymmentä vuotta myöhemmin kirkko ja seurakunta saivat pysyvän kappalaisen, joka aloitti myös säännöllisen kirkonkirjojen pidon.²⁷

Suur-Lohtajan muodostivat Venäjän vallan ajalta alkaen emäpitäjä Lohtaja sekä Himangan, Ylikannuksen, Toholammin ja Lestijärven kappeliseurakunnat. Kappeliseurakuntien eriytyminen omiksi seurakunniksi oli laitettu vireille ja senaatti hyväksynyt tämä jo 1859. Seurakuntien eriytyminen tapahtui kuitenkin käytännössä vasta lokakuun 2. päivä 1882 suurseurakuntaa johtaneen rovasti Keckmanin kuoltua. Tällöin päättyi myös virallisesti suurpitäjän historia.²⁸ Varsinainen murros alueella alkoi kuitenkin jo aiemmin erillisen maallisen hallinnon muodostumisella. Vuoden 1865 helmikuun 6. päivänä annettu asetus kunnallisesta itsehallinnosta maaseudulla laitettiin Suur-Lohtajan alueella varsin nopeasti täytäntöön. Kolmen vuoden sisään kaikissa pitäjissä oli oma kuntakokous, Kannuksessa jo seuraavan vuoden lopulla.²⁹

Ylikannuksessa 16.12.1866 pidetyn Kuntakokouksen esimieheksi valittu Antti Juhonpoika Annala toimi virassaan vain vuoden ja 1.1.1868 toimeen astui paikkakunnan voimamies maakauppias J.P. Sahlgren, joka puolestaan luopui toimesta vasta 14 vuotta myöhemmin. Noin puolissa pitäjistä uusiin maallisiin esimiehen tehtäviin valittiin suosittelusta huolimatta kirkonmiehiä. Suur-Lohtajan alueella ainoastaan Kannuksessa ja Toholammilla päätyi esimiesten tehtävä heti alusta alkaen pois papistolta.³⁰ Kappeliseurakuntien itsenäistymisen aikaan 1860-luvun alussa koko suurpitäjän asukasluku oli hiukan alle 12 000, josta Ylikannuksen osuus oli 3 379 henkeä. 1860-luvun rankat katovuodet olivat maataloudesta elävälle uudelle pitäjälle kuitenkin raskaat ja Kannuksen kuolleisuus oli esimerkiksi nälkävuonna 1868 12,4 % eli huomattavasti enemmän kuin koko maan 8,2 %. 1870-luvun alussa Kannuksessa oli jäljellä enää hiukan yli 3 000 asukasta.³¹

²⁷ Luho & Luukko 1957, 350–353, 542.

²⁸ Junkala & Niemelä 1977, 202–203; Vahtola 2003, 261.

²⁹ Junkala & Niemelä 1977, 397, 634; Virrankoski 1997, 245.

³⁰ *ibid.*

³¹ Virrankoski 1997, 172; Junkala & Niemelä 1977, 50.

2.2 Paikallisväestön lukutaito

Suomen väestön lukutaito on 1800-luvun lopun lähestyessä ollut varsin hyvällä tolalla. Suomen virallisen tilaston mukaan lukutaidottomia on vuonna 1880 ollut vain 1,3% väestöstä ja seuraavina vuosikymmeninä luku on tippunut jo alle prosenttiin. On kuitenkin tärkeä huomata, että lukutaito ei tarkoita nykyajan tapaan kirjoitus- ja lukutaitoa, vaan useimmiten ne eivät kulkeneet käsikädessä. Vuonna 1880 luku- ja kirjoitustaitoisiksi on väestöstä tilastoitu vain 12,4 %. Vuoteen 1910 mennessä kuitenkin jo puolet väestöstä oli myös kirjoitustaitoisia, mihin on todennäköisesti ratkaisevasti vaikuttanut kattavan kouluverkon rakentaminen kuluneiden väli vuosien aikana.³² 1800-luvun lukutaitoa pidettiin myös voimakkaasti tilannesidonnaisena. Tuttujen Katekismuksen ja Raamatun tekstien luku tutussa kontekstissa sujui, mutta oudomman, kenties jopa eri kirjaimilla painetun tekstin kanssa oli usein vakavia, ellei ylitsepääsemättömiä vaikeuksia. Myös ulko- ja sisälukutaitoja pidettiin erillisenä. Ulkolukutaidolla tarkoitetaan tekstin lukemista mutta sisälukutaidolla sitä, että lukija myös ymmärtää lukemansa.³³

Lukutaidon tilanne Ylikannuksessa oli vuonna 1856 tehdyn rovastintarkastuksen mukaan ulkolukutaidoltaan tyydyttävällä tasolla mutta sisälukutaito vain välttävällä. Opetus oli rippikoulua lukuun ottamatta ollut pääasiassa perheiden äitien vastuulla. Tarkastuksen tulos on todennäköisesti johtanut toimiin opetuksen parantamiseksi, sillä piispantarkastuksessa 1862 havaittiin Ylikannuksessa toimivan 27 pyhäkoulua, jotka avustivat perheiden opetustaakassa. Tilanne ei kuitenkaan liene huomattavasti parantunut, tai sitten osaamisen tason odotus on kasvanut, sillä vuonna 1880 rovastintarkastuksen yhteydessä kehoitettiin Suur-Lohtajan pitäjiä perustamaan vielä lisäksi kiertokouluja. Kuntien tarjoamia kansakouluja koettiin olevan liian vähän ja toisaalta kirkko ei myöskään aina ollut yhtä mieltä kunnallisen opetuksen ottamista suunnista.³⁴

Ylikannuksessa kiertokouluasia lähti hitaasti liikkeelle huolimatta tuomiokapitulin käskyistä tai Lohtajan rovasti Keckmanin kehotuksista. Hanke kariutui aluksi enemmistön vastustukseen. Silloisen kappeliseurakunnan pastori Christian Sjöblom oli aktiivisesti osallisena myös kunnallisen kansakoulun toiminnassa. Hän muun muassa toimi kansakoulun johtokunnan puheenjohtajana parinkymmenen vuoden ajan ja oli sen lisäksi hyvä ystävä kansakoulun opettajan kanssa osallistuen toisinaan myös oppilaiden kuulusteluihin. Voisi siis olettaa, että Ylikannuksessa maallisen ja kirkollisen opetuksen sisällöt eivät ole aiheuttaneet suurempia ristiriitoja, joten pastori ei todennäköisesti ole kokenut erityistä tarvetta ajaa painokkaasti asiaa opillisista syistä, vaikka muuten

³² Hietala 1999, 18; Mäkinen 1997, 61–65.

³³ Mäkinen 1997, 77–78; Hyvärinen 2011, 328.

³⁴ Junkala & Niemelä 1977, 461.

onkin ollut aktiivisesti koulutusta edistämässä. Oletusta tukee myös se, että kun kiertokoulu viimein perustettiin vuonna 1884, jätettiin kirkonkylän kinkerit ulos kierrosta, koska koettiin siellä sijaitsevan kansakoulun huolehtivan alueen opetuksesta.³⁵

Kansakoulu Kannukseen saatiin jo varhaisessa vaiheessa. Vuoden 1866 kansakouluasetuksesta, jossa kansanopetus siirrettiin kirkolta kunnan tärkeäksi tehtäväksi,³⁶ ehti kulua vain kolme vuotta kun 23.1.1869 päätettiin kuntakokouksessa perustaa Kannukseen kansakoulu.

Kouluasiasta hetken aikaa keskusteltua tultiin yksimielisesti siihen päätökseen, että kansakoulu on välttämättömästi tarpeellinen ei ainoastaan pojille mutta myös tyttärille ja että sivistys pitää kohoaman molemmilla sukupuolilla jos koulusta tosi hyötyä oleman pitää, jonka vuoksi päätettiin laittaa seurakuntaan kansakoulu molemmille sukupuolille ja yhteisistä varoista saada palkka sekä Opettajalle että Opettajattarelle[...]³⁷

Koulurakennus oli valmis kolme vuotta myöhemmin ja 1873 virkaan valittu opettaja Karl Ferdinand Bergroth pääsi aloittamaan työnsä. Ylhäisemmäksi kansakouluksi tarkoitettu koulu koki kuitenkin jo alkumetreiltään varsin perustavanlaatuisia ongelmia. Oppilaiden sisälukutaito ei ollut läheskään sitä tasoa, että se oli riittänyt suunnitellun oppimateriaalin läpikäyntiin. Kirkko ja kodit olivat opettajan mukaan selkeästi laiminlyöneet alkuopetustaan, eivätkä taidot perheiden ja sunnuntaisten pyhäkoulujen voimin olleet kehittyneet tarpeeksi. Asiaa paikatakseen opettaja Bergroth piti varsinaisen kansakoulun ohessa myös niin sanottua pienten lasten koulua, jonka tarkoituksena oli sisälukutaidon omaksuminen.³⁸

Kunnan mahtimiesten tuesta huolimatta pitäjän yleinen suhtautuminen kouluun oli varsin ynseä. Keväällä 1875 kirjoitti varapastori ja kirkonkylän kansakoulun johtokunnan puheenjohtajana vuosina 1870–1976 toiminut J.F. Ignatius kouluylihallitukselle kuntalaisten haluttomuudesta laittaa lapsiaan kouluun kertoen eniten mainituiksi syiksi koulunkäynnistä koituvat kulut ja koululaisille tarkoitettun asuntolan puutteen. Syyt olivat johtaneet oppilaiden vähyyteen ja osallistujien epäsäännölliseen läsnäoloon.³⁹ Vanhan kansakoulun arkisto tuhoutui miltei täysin Kannuksen suurpalossa vuonna 1934, joten varmoja tietoja alkuaikojen toiminnasta ei ole. Eino Isohanni on kuitenkin Kannuksen

³⁵ Junkala & Niemelä 1977, 465–466; Isohanni 1951, 63–68.

³⁶ Salokangas 2004, 411; Jalava 2003, 93; Hyyrö 2011, 328.

³⁷ Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1906, Kannus Khall Ca1: 23.1.1869.

³⁸ Isohanni 1951, 36–42.

³⁹ Isohanni 1951, 60, 114.

kansakoulua käsittelevässä historiikissaan koonnut jäljellä olevien lähteiden avulla tilaston, joka osoittaisi vuosien 1873–1893 välisten kahdenkymmenen vuoden aikana koulun aloittaneen 351 oppilasta, joista kuitenkin vain 43 suoritti koko kurssin.⁴⁰ Vaikka tarkat luvut eivät täsmälleen paikkaansa pitäisikään, on yleinen suuntaus varmasti ollut tämän kaltainen.

Eino Isohanni kuvailee teoksessaan *Kannuksen kansakoulun vaiheista*, pitäjän lukutaitoa vähäiseksi ja kirjoitustaitoa olemattomaksi ennen kansakoulun perustamista vuonna 1873. Kannuksessa varttuneen Oskari Tokoin⁴¹ muisteluun perustuva kohta luettelee kirjoitustaitoisiksi papin, lukkarin ja kauppias Sahlgrenin lisäksi kunnankirjuri Matti Ekin ja kolme kansanmiestä.⁴² Muistelun paikkansapitävyyttä tukevat myös Kuntakokouksen pöytäkirjat, joissa edellä mainittuja lukuun ottamatta jäsenet ovat pääasiassa allekirjoittaneet pöytäkirjat puumerkein. Vasta 1900-luvun puolelle tultaessa ovat puumerkit kaikonneet kokonaan pöytäkirjoista.⁴³ Tarkkana ei tällaisia arvioita voi missään mielessä pitää, mutta osviittaa antavana kuitenkin. Näin ollen voisi olettaa, että kirjaston käyttö on todennäköisesti jäänyt sen perustamisen jälkeisinä vuosikymmeninä varsin pienen piirin harrastukseksi, vaikka lukutaitoisia on todennäköisesti ollut huomattavasti kirjoitustaitoisia enemmän.

Vuonna 1873 aloittanut opettaja Bergrothin vetämä kansakoulu oli todennäköisesti jonkin verran parantanut luku- ja kirjoitustaitoa pitäjässä, vaikka koulun oppilasluvut saati sen loppuun suorittaneiden määrä eivät suuria olleetkaan. Yksi suurimmista syistä koulunkäynnin lopettamiseen oli tuona aikana köyhyys. Lapsia ei yksinkertaisesti ollut varaa pitää koulunpenkillä, vaan heitä tarvittiin arkisemmissa ruokaa pöytään tuovissa askareissa. Kansanmuistissa ja erilaisissa paikallishistorioissa elää monta tarinaa lapsista ja nuorista, joita lukuhalu olisi vetänyt koulunpenkille, mutta käytännön syyt kuten köyhyys, välimatkat tai vanhempien sukupolvien asenteet ovat olleet esteenä koulunkäynnille.⁴⁴

Yksi tällainen tarina liittyy myös Kannuksesta ponnistaneen Oskari Tokoin lapsuuteen. Tokoi muistelee, kuinka kunnan mahtimiehet Sahlgrén, opettaja Bergroth, kirkkoherra Sjöblom ja rohtolan eli apteekin hoitaja Humble olivat valmiita henkilökohtaisesti kustantamaan hänen lähettämisensä Vaasan lyseon oppiin. Tokoin tie tyssäsi kuitenkin ajalle varsin tyypilliseen koulutuksen esteeseen,

⁴⁰ Isohanni 1951, 5, 53–54.

⁴¹ Tokoi, Oskari (1873–1963) kansanedustaja (sd.) 1907–13, 1917, senaatin talousosaston varapj. 1917, kansanvaltuuskunnan jäsen 1918, eli Yhdysvalloissa v:sta 1921.

⁴² Isohanni 1952, 24.

⁴³ kts. KKA, Khall II Ca 1:, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868-1906; KKA, Khall I Ca 1:2, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1900-1911; kirjoitustaidon levinneisyydestä kts. esim. Leino-Kaukiainen 2011, 347.

⁴⁴ Kts. esim. Isohanni 1951, 56.

asenteisiin. Kun Tokoin isältä tiedusteltiin lupaa pojan kouluttamiseen, oli tämä vastannut, ettei hänen pojastaan kouluteta herraa, joka ei osaisi oikeaa työtä tehdä. Pojan koulutie siis päättyi loppuun suoritettuun kansakouluun.⁴⁵ Tiedossa ei ole tekivätkö kunnanmiehet vastaavaa tarjousta muille lahjakkaille oppilaille, mutta voisi olettaa, ettei tarjous ollut ainutkertainen.

Köyhyyden ongelmaan pystyi vaikuttamaan varsin konkreettisin keinoin. Kuntakokouksessa maaliskuun 2. päivänä 1880 sen esimiehenä toiminut Sahlgrén esitti, että Aleksanteri II 25 vuotisen hallituskauden kunniaksi kunta vastedes kustantaisi neljän varattoman oppilaan, kahden tyttären ja kahden pojan, koulunkäynnin. Tähän kuntakokous myöntyi ja tulokset ovat Isohannin mukaan havaittavissa koulun vuosikertomuksista 1883 vuodesta alkaen eli koulunkäynnille myönteisiä vaikkakin varattomia vanhempia siis löytyi.⁴⁶ Sekä varattomien oppilaiden tukemiseksi tehty esitys, että tarjous lahjakkaan oppilaan kouluttautumisen kustantamisesta viittaavat siihen että lukuhulun ja opetuksen arvostus on ollut pitäjän johtajien keskuudessa voimissaan.

Varsin osuvasti yleistä ilmapiiriä kuvaa vuonna 1876 kouluhallitukselle kirjoittanut, vasta pitäjään saapunut pastori C. J. Sjöblom, joka toimi aktiivisesti koululaitoksen hyväksi seuraavien vuosien aikana. Hän toimi muun muassa kirkonkylän kansakoulun johtokunnan puheenjohtajana vuosina 1876–1894.⁴⁷

Kansa on ylimalkaan tylyä ja halutonta koulua kohtaan, miettien sen olevan tarpeettoman ja aivan joutavan, johonka lienee syynä ensinnäki vallan puuttuva käsitys koulun eli opin hyödystä ja toiseksi monet jokavuotiset suuret maksot, joista kuitenkin koulu aina jääpi pelkille armonmuruille.⁴⁸

Mielenkiintoista on, että opettamiseen ja koulunkäyntiin liittyviä ongelmia on ilmeisesti yritetty helpottaa kansakoulupiiriin perustetun opettajien piirikirjaston avulla. Maininnat tästä mitä ilmeisimmin opettaja Bergrothin perustamasta kirjastosta ovat vähäisiä. Eino Isohanni mainitsee piirikirjaston olemassaolon alaviitteessään käsitellessään Bergrothin opettajana kokemia ongelmia, mutta mainitsee samalla ettei kirjaston merkitys ole tiedossa.⁴⁹

⁴⁵ Isohanni 1951, 56–57.

⁴⁶ KKA, Khall Ca1: Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1906, 2.3.1880; Isohanni 1951, 57.

⁴⁷ Isohanni 1952, 114.

⁴⁸ Isohanni 1951, 60; Yli-Korpela 1995, 53.

⁴⁹ Isohanni 1951, 60;

2.3 Lukuhaluun luottavat perustajat

Kannukseen perustettiin ensimmäisen kerran kirjasto vuonna 1864. Mainintoja tämän varhaisimman kirjaston perustamisesta tai toiminnasta ei ole jäänyt pitäjän omien arkistojen suojiin ja perustamisajankohta unohtuikin useiksi vuosikymmeniksi. Kirjaston vuosikertomuksiin vielä 1920-luvun ajalta on merkitty perustamisvuoden kohdalle, ettei täyttäjällä ole ollut tietoa käytettävissä.⁵⁰ Tieto varhaisen kirjaston olemassaolosta löytyy Kaarle Werkon vuonna 1879 julkaisemasta teoksesta *Tietoja ja mietteitä suomen kansa- ja lasten-kirjastoista ynnä lukuyhdistyksistä ja luennoista vuoteen 1875*.⁵¹ Teoksen tietojen mukaan Ylikannuksen pitäjään perustettiin kirjasto vuonna 1864 Kruununvouti J. Holmin, rohtolan isäntä A. F. Wickmanin ja patruuna J. P. Sahlgrénin toimesta. Kruununvouti Holm avusti kirjaston perustamista 10 ruplalla ja lahjoituksia ovat yhteensä 150mk⁵² arvosta antaneet v. pastori J. F. Ignatius ja aiemmin mainitut perustajajäsenet.⁵³

Ylikannus viittaa nimenomaan Kannuksen kirkonkylään ja se on kirjaston perustamisen aikaan ollut edelleen osa Suur-Lohtajaa, joka puolestaan on kuulunut silloiseen Vaasan Lääniin. Pietarsaaren kihlakunnan korkein poliisiviranomainen kruununvouti J. Holm oli syntynyt Kälviällä eli Ylikannuksen rajanaapurissa.⁵⁴ Mielenkiintoista on havaita, ettei kruununvouti Holmia mainita muualla Kaarle Werkon Vaasan läänin maalaiskuntiin perustettujen kirjastojen yhteydessä.⁵⁵ Kyseessä on siis todennäköisesti ollut henkilökohtainen kiinnostus nimenomaan Ylikannuksen hankkeeseen kuin viran puolesta osoitettu. A. F. Wickman puolestaan piti rohtolaa eli apteekkia Kokkolassa ja sen alainen sivuapteekki sijaitsi Kannuksessa. Hänen osallisuutensa Ylikannuksen kirjaston perustamiseen on todennäköisesti läheisesti yhteydessä hänen ja patruuna J. P. Sahlgrénin väliseen ystävyYTEEN, joka on todennäköisesti alkanut jo lapsuudessa, sillä molemmat ovat kotoisin Raahesta.⁵⁶

Kirjastonperustajista nimenomaan J. P. Sahlgrén nousee esiin tarkasteltaessa muuta Ylikannuksen pitäjän ja etenkin sen taloudellista sekä kulttuuri- ja sivistyselämän kehitystä. Johan Peter Sahlgrén syntyi 1826 Raahen Saloisissa ja saapui Kannukseen vuonna 1847 seuraten perhettään isäpuolensa Daniel Poseliuksen otettua vastaan lukkarin viran Kannuksen seurakunnasta 1846. Sahlgrén avioitui paikallisen Wilhelmina Jokelan kanssa ja asettui asumaan appivanhempiensä taloa Ylikannuksen

⁵⁰ KKKV, Vuosikertomukset 1920–1928.

⁵¹ Tiedot on kerätty pitäjiin lähetettyjen kyselyjen perusteella, joten niiden paikkansapitävyys on tekijänsäkin mukaan ajoittain kyseenalaista.

⁵² 10 ruplaa oletuksella 1rupla=1/4mk vuonna 2014 164,70€ ja 150mk vastaa vuonna 2014 617,60€, Suomen Pankin Rahamuseon Rahanarvolaskuri: <http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>, jatkossa vain Rahanarvolaskuri.

⁵³ Werkko 1879, 197–198.

⁵⁴ Vihanta 2010, 18.

⁵⁵ Werkko 1879, 179–200.

⁵⁶ Vihanta 2010, 18; Huuki-Anthopoulou 1995, 687.

Mäkiraonmäelle viljellen talon maita hyvällä menestyksellä.⁵⁷ J.P. Sahlgrén oli monessa mukana. Ennen kunnallisiin toimiin astumista 1868 hän oli toiminut seurakunnan kirkkoväärtinä eli auttanut hoitamaan kirkon varoja. Sahlgrén oli myös ensimmäisten joukossa kun uudistusmielinen hallitsija Aleksanteri II hyväksyi senaatin esityksen maakaupan vapauttamisesta joulukuussa 1859. Hän lähetti anomuksen maakaupan perustamiseksi jo seuraavana vuonna ja se etenikin kuvernöörin sekä käräjien lävitse ilman ongelmia. Sahlgrén sai ensimmäisenä Suur-Lohtajan alueella luvan maakaupan perustamiseen 1860.⁵⁸

Maakauppa ei suinkaan ollut Sahlgrénin ainoa liikeyritys, vaan vuonna 1866 hän perusti myllyn Ylikannuksen Raasakkaan Lestijoen varteen ja myllyn rinnalle nousi vuotta myöhemmin pienimuotoinen lähinnä pitäjän omia tarpeita palvellut saha. Meijeritoimintaan Sahlgrén osallistui varsin huonolla menestyksellä kahden meijerin voimin. Patruunan tittelin hän puolestaan sai perustettuaan Himangan Sautinkarille lasitehtaan vuonna 1876. Tehtaan toiminta kuitenkin loppui lyhyeen sen tuhouduttua tulipalossa vain kolme vuotta myöhemmin.⁵⁹ 1860-luvun nälkävuosina Sahlgrén pyrki monin tavoin lievittämään kuntalaisten hätää, muun muassa järjestämällä ja takaamalla jyvänostolainoja. Hätä oli kuitenkin keinoja suurempi ja Kannuksen asukkaista 12,4 % menehtyi nälkävuonna 1868 nälkään ja sen mukanaan tuomiin tauteihin.⁶⁰ Kaikesta päätellen Sahlgrén nautti myös pitäjän asukkaiden luottamusta sillä kunnallisten vastuu tehtäviensä lisäksi hänet valittiin talonpoikaissäädyn edustajaksi valtiopäiville, missä hän oli osallisena vaikuttamassa siihen, että junarata tuli kulkemaan Kannuksen lävitse.⁶¹

J. P. Sahlgrén oli käynyt muutaman vuoden oppikoulua Oulussa. Muuten hän oli itseoppinut. Lukuhalu ja sen arvostus on ollut kuitenkin vilkkaasti yhteiskuntaelämään osallistuneessa ja maailman asioita seuranneessa miehessä voimakas. Hän oli yksi merkittävä voima kun 23.1.1869 kuntakokouksessa päätettiin Kannukseen perustaa kansakoulu. Kuntakokouksen esimiehenä toiminut Sahlgrén lupasi lahjoittaa koulunperustamiseen 400 markan edestä tarpeita, mikäli sekä opettaja että opettajatar palkattaisiin. Mikäli vain yksi opettaja pestataan, puolittuisi avustuksenkin määrä 200 markkaan, niin kuin lopulta kävikin.⁶²

⁵⁷ Vihanta 2010, 11–13; Huuki-Anthopoulou 1995, 687–688; Junkala & Niemelä 1977, 343.

⁵⁸ Junkala & Niemelä 1997, 177–178; Vihanta 2010, 13; Vahtola 2003, 226.

⁵⁹ Huuki-Anthopoulou 1995, 687; Isohanni 1951, 23, 69.

⁶⁰ Virrankoski 1997, 172; Junkala & Niemelä 1977, 50.

⁶¹ Junkala & Niemelä 1997, 437–438.

⁶² KKA, Khall Ca 1.; Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1906, 23.1.1869; 400mk=1816€ ja 200mk=908,20€, Rahanarvolaskuri.

2.4 Kirjastonhoito

Werkon teos on koottu pitäjiin lähetettyjen kyselyjen avulla, joten se antaa tietoja paitsi kirjaston perustamisesta myös sen tilasta 1870-luvulta. Kirjaston hoitajiksi on lueteltu talollinen J. J. Raasakka, suntio A. Poselius, rohtolan käyttäjä A. Humble ja kansakoulun opettaja K. F. Bergroth. Toimessaan miehet ovat toimineet palkkiotta.⁶³ Suntio Poselius oli maakauppias J. P. Sahlgrénin isäpuoli. Rohtolan käyttäjä A. eli Albert Humble hoiti Kokkolalaisen A.F. Wickmanin Kannukseen perustamaa haara-apteekkia ja toimi muun muassa kirkonkylän johtokunnan puheenjohtajana vuoden 1876 kevään ajan. Opettaja Bergroth puolestaan oli Ylikannuksen kansakoulun ensimmäinen opettaja.⁶⁴ Ei ole kovin yllättävää, että miltei kaikki kirjaston perustamiseen ja ylläpitoon osallistuneet ovat kuuluneet pitäjän ylempiin sosiaalisiin kerroksiin. Kirjasto on myös mitä todennäköisimmin toiminut Ylikannuksen Mäkiraonmäellä jonkun yllämainituista omistamissa tiloissa.

Talollinen J.J. Raasakasta sen sijaan ei löydy tarkempaa tietoa. Raasakan suvun edustajia on kuitenkin osallistunut läpi pitäjän historian sen yhteisten asioiden hoitoon ja ensimmäinen kansakoulu perustettiin Antti Antinpoika Raasakan myymälle maalle Lestijoen rantaan.⁶⁵ Samalla paikalla sijaitsee edelleen Raasakan alakoulu. Raasakan nimi on myös yleinen kirjaston myöhempää historiaa tarkastellessa : suvun jäseniä on toiminut sekä kirjastonhoitajina että kirjaston johtokunnan puheenjohtajina. Myös lainaajaluetteloissa Raasakan suvun edustajat ovat monilukuisia ja verrattain ahkeria.⁶⁶

Olettaen, että asenteet koulua kohtaan todella olivat valtaosin negatiivisia, ei ole yllättävää ettei kirjastoa ainakaan pitäjän virallisten kuntakokousten mukaan ole tuettu, vaan se on ollut yksityisin varoin ylläpidetty. Kirjaston aloittaessa vuonna 1864 sillä oli lainattavaa noin 300–400 nidettä. Werkon tiedustelujen aikaan 1870-luvulla niteitä on kuitenkin ollut jäljellä enää noin 100. Werkon teoksessa todetaankin, että ”Huolimattomuudesta on kadonnut kolmatta sataa nidettä.”⁶⁷ Huolimatta niteiden vähyydestä on lainauksia ollut silti noin sata vuosittain. Lainauseräisiin on varmasti vaikuttanut positiivisesti se, ettei kirjastolla ole ollut lainausmaksuja, eikä sääntöjä ole ollut. Kyseessä

⁶³ Werkko 1879, 198.

⁶⁴ Vihanta 2010 37; Yli-Korpela 1995, 53; Isohanni 1952, 144; KKA, Khall Ca 1: Kuntakoukouksen pöytäkirjat 1868–1906, 28.2.1871.

⁶⁵ Junkala & Niemelä 1997, 634–638; KKA, Khall Ca 1: Kuntakoukouksen pöytäkirjat 1868–1906, 28.2.1871.

⁶⁶ kts. esim. KKKV, Vuosi- ja tilikertomus Kannuksen kunnan kantakirjaston toiminnasta v.1924; KKKV, Lainakirjaston Lainaajien merkintä Kirkonkylän piirissä 1923.

⁶⁷ Werkko 1879, 197–198.

on siis kaikesta päätellen ollut kaikille avoin yleinen kirjasto. Kirjaston rahallinen arvo on puolestaan tippunut vain 75mk⁶⁸ eli noin neljännekseen alkuperäisestä.⁶⁹

Kaikesta päätellen kirjaston toiminta ei sen perustamisen jälkeisinä kymmenenä vuonna ole ollut järin organisoitua. Tähän viittaa paitsi niteiden katoaminen myös Uudessa Suomettaressa 8.1.1873 ilmestynyt kirjoitus, jossa nimimerkillä –k, esiintynyt henkilö valittelee seuraavaa:

”Ylikannuksesta Joulukuulla 1872. --- Kunnallishallitus on ollut waikuttamassa jo 3 vuotta ja suurella huolella pyytännyt edistää kuntamme yhteistä hyvää. Kansakoulu on tulemaisillaan ja huoneet ovat raketut, waan opettajaa vielä puuttuu. Lukuhalu olisi myös edistymään päin, wan ei ole paljon lukemistakaan. Lainakirjasto on loppumaisillaan ja sanomalehtiä on tilattu ainoastansa joku Lähetys-sanoma; ja tämä Suomen neiti (Uusi Suometar), senkin useat numerot owat pitäjän postin kanssa kulkeneet siwu, lieneekö jääneet Toholampiin eli Lestin järwille, wai owatko menneet aina Sawon pirteille talveksi. Tätä tuumastuu ensikertainen.

–k”⁷⁰

Kansakoulu oli siis viittä vaille valmis ja lukuhalu oli tullut tutuksi Ylikannuksen pitäjässäkin, vaikka kirjallisen kulttuurin harrastaminen vähäistä olikin. Kirjoittajan mukaan lukuhalua löytyisi, mutta kirjasto ei huonon tilansa vuoksi pystynyt siihen vastaamaan. Kirjaston tilanne ei todennäköisesti kuitenkaan parantunut pitäjässä, koska ensimmäisen kirjaston perustamisen ajankohta oli myöhemmiltä sukupolvilta unohtunut. Kirjaston vaisuun alkuun on todennäköisesti vaikuttanut myös sen perustamisen ajoittuminen 1860-luvulle, jolloin kato- ja nälkävuodet riivasivat kansaa.

2.5 Lähialueiden kirjastotoiminta

Werkon teoksen tarkastelu osoittaa, ettei Kannuksen ensimmäisen kirjaston kohtalo ole mitenkään poikkeuksellinen, vaan lukuhalu ja sen edistämisen tavoitteet tuottivat tulosta muuallakin. Vaasan läänin maalaiskuntiin oli perustettu kirjastoja 1850-luvun alusta alkaen melko tasaiseen tahtiin 1870-luvulle saakka. Varhaisimmat kirjastot oli usein perustettu Pohjalaiselta osakunnalta saatujen kirjalahjoitusten innoittamina. Myöhemminkin kirjastoja perustettiin lahjoitusten avulla, mutta varoja myös kerättiin usein yhteisön omin voimin joko kinkereillä tai arpajaisilla. Toisinaan kirjastoja rahoitettiin myös pitäjän viinaverorahoista. Usein perustajajäsenistössä on ollut merkittäviä

⁶⁸ 289,30€, Rahanarvolaskuri.

⁶⁹ Werkko 1879, 198.

⁷⁰ ”Ylikannuksesta joulukuulla 1872”, Uusi Suometar, 8.1.1873.

kirkonmiehiä. Ylikannuksen kirjaston perustaminen on siis osunut perustamisten keskivaiheille. Sen perustajajäsenet ovat kuitenkin olleet ammateiltaan varsin maallisia lääninaapureihin verrattuna.⁷¹

Werkon mukaan Vaasan läänin maaseurakunnissa oli vuoden 1874 lopulla yhteensä 62 kirjastoa ja kaksi lukuyhdistystä. 13 pitäjässä ei kirjastoja ole ollut ja 13 muusta ei tietoja ole saatu. 41 kirjaston keskimääräinen nidosmäärä on ollut 198 ja 42 kirjaston keskimääräinen raha-arvo on ollut 291mk⁷². Nidemäärältään Ylikannuksen kirjasto on siis 1870-luvulla ollut noin puolet keskivertoa pienempi ja sen raha-arvo noin neljänneksen. On hyvä kuitenkin huomioda, ettei Werkko ole käyttänyt keskiarvojen laskemiseen läheskään kaikkien olemassa olleiden kirjastojen tietoja eikä lukuun ole lainkaan otettu niitä 26 pitäjää joissa kirjastoja ei ole ollut tai joista ei tietoja ole säilynyt.

Taulukko 1. Suur-Lohtajan alueen kirjastot vuonna 1875

	Perustusvuosi	Alkunidokset	Nidosten määrä	Rahallinen arvo
Ylikannus	1864	300–400	100	75
Toholampi	1875	24	80	243
Lohtaja	1855		40	30
Vaasan Läänin keskiarvo			198	291

Lähde: Werkko, Kaarle, *Tietoja ja mietteitä Suomen kansa- ja lastenkirjastoista ynnä lukuyhdistyksistä ja luennoista vuoteen 1875*, Jyväskylän kirjapaino, Jyväskylä 1879.

Tarkempaa vertailua varten otan käsittelyyn entisen Suur-Lohtajan pitäjät kirjastoineen. Suoraan tietoja ei voi verrata, sillä kyselyyn vastattiin lähinnä vapaamuotoisesti. Valmista kaavaketta tietyin kysymyksin ei ollut. Monet vastaukset ovat myös varsin ympäröityjä kuten Kannuksen kirjaston alkuperäinen niteiden määräkin osoittaa. Kannuksen lisäksi Suur-Lohtajan alueella kirjasto oli vain Lohtajalla ja Toholammilla. Himangalle ja Lestijärvelle ei kirjastoa 1870-luvun loppuun mennessä ollut perustettu. Lohtajalle kirjasto oli perustettu rovasti K. A. Keckmanin toimesta vuonna 1865 lukukinkereillä kerättyjen 53,08mk avulla, eli pian Kannuksen kirjaston perustamisen jälkeen. Samoin kuin Kannuksesta myös Lohtajan kirjastosta niteitä oli kadonnut eikä uusia oikeastaan ollut hankittu. Rahallinen arvo kirjastolla oli arviolta 30mk. Kirjastoa hoiti rouva Keckman.⁷³

Toholammilla kirjastoa ei Werkon kyselyn aikaan ollut mutta, kenties kyselyiden innostamana sellainen perustettiin vuonna 1875 filosofian kandidaatin ja Kansanvalistusseuran sihteerin J. Päivärinnan esityksestä. Kirjasto rahoitettiin ensin keräyksellä ja siitä eteenpäin se oli saanut vuosittain varoja viinaverorahoista. Alkuaikojen 24 nidosta oli kohonnut kahdeksaankymmeneen.

⁷¹ Werkko 1879, 173–200.

⁷² Werkko 1879, 199–200.

⁷³ Werkko 1879, 186.

Sääntöjä oli ja lainaus oli Kannuksen ja Lohtajan tavoin maksutonta. Kirjaston raha-arvo oli kuitenkin ollut 248mk eli huomattavasti enemmän kuin naapurikunnilla. Kirjastonhoitajina palkkiotta olivat toimineet v. pastori J. Wegelius ja lautakunnan esimies A. Keiola. Filosofian kandidaatit J. Päivärinta ja H. E. Wegelius olivat pitäneet yhteensä kuusi luentoa, joissa oli kerätty vapaaehtoisia lahjoja kirjastoon.⁷⁴ Ylikannukseen oli siis saatu kirjasto kaikkein varhaisimmassa vaiheessa ja vaikka se ei ylläkään aivan Toholammin innostukseen, oli kirjastoa kuitenkin käytetty varsin ahkeraan, mistä kertoo surullista tarinaansa myös niteiden katoaminen.

Kirjastojen perustamisen jälkeen niistä luonnollisesti alettiin myös keskustella. Alueella ilmestyi 1800-luvun puolella kaksi lehteä joiden kirjastokirjoittelua kartoitin Kansalliskirjaston Historiallisen Sanomalehtiarkiston kautta. *Kokkolan lehti* ilmestyi vuoden 1884 vuoden joulukuulta vuoteen 1887. *Kokkola* niminen lehti taas perustettiin vuonna 1897. Näistä varhaisempi *Kokkolan lehti* oli vain lievästi kielipolitiikaltaan suomenmielinen ja toimi lähinnä paikallisena ilmoituslehtenä. *Kokkola lehti* puolestaan oli voimakkaan suomenmielinen ja muita sen ohjelmaan kuuluneita aatteita oli kansanvalitus, äänioikeuden laajentaminen ja raittius.⁷⁵ Kuten aiempana on jo käynyt ilmi, nämä lehdet eivät suinkaan olleet ainoita joita Ylikannuksen alueella luettiin. Myös muun muassa Uutta Suometarta tilattiin, luettiin ja sen keskusteluihin myös kirjoittamalla osallistuttiin. Paikallislehdet ovat kuitenkin läheisyytensä tähden olleet varmasti yleisesti luetumpia ja Ylikannus sekä sen seurakunta myös julkaisivat tiedotteitaan Kokkolan lehdissä.⁷⁶

Näistä kahdesta lehdestä ennen vuotta 1890 Sanomalehtikirjaston haku löytää osuman hakusanalle ”kirjasto” 32 kertaa. Tämä ei tarkoita kuitenkaan ilmestyneiden artikkeleiden määrää, sillä yhdeksi hakutulokseksi muodostuu kaikki yhdellä sivulla mainitut sanat. Seuraavan kymmenen vuoden ajalta vastaava haku tuottaa tulokseksi 170.⁷⁷ Hakutulosten moninkertaistuminen kertoo kirjasto-aiheisen kirjoittelun voimakkaasta kasvusta. Esimerkiksi 21.4.1885 ilmestyneessä Kokkolan Lehdessä on julkaistu pitkäkirjoitus ”Siwistyksen wälikappaleista”, jossa kirjoittaja kampanjoi kirjastojen, sekä muiden lukuhalaria ja lukemista edistävien yhdistysten ja yritysten puolesta. Syykseen kirjoittaja ilmoittaa toiveensa kansan sivistystason kohoamiseen.⁷⁸

⁷⁴ Werkko 1879, 193–194.

⁷⁵ Tommila toim. 1988, 351–352, 354.

⁷⁶ KKA, Khall Ca 1: Kuntakoukousen pöytäkirjat 1868–1906.

⁷⁷ Kokkola ja Kokkolan Lehti 1.1.1880–31.12.1890 ja 1.1.1891–31.1.1900, Historiallinen sanomalehtikirjasto, Kansalliskirjasto.

⁷⁸ ”Siwistyksen wälikappaleista”, 21.4.1885, Kokkolan Lehti, Historiallinen sanomalehtikirjasto, Kansalliskirjasto.

2.6 1800-luvun lopun sivistysinto

1890-luku oli useilla tavoilla merkityksellistä aikaa suomalaisen yhteiskunnan kehityksessä, ja suhtautuminen kirjastoihin oli osa kansallisen kulttuurin emansipaatiota ja yleistä suhtautumista kohti demokraattisempia ja liberaalimpia näkemyksiä. Venäläistämiskauden alku ja etenkin vuoden 1890 postimanifesti innosti suomalaisia lisäämään ponnistelujaan kansallisen tietoisuuden levittämiseksi läpi kansankerrosten. Tiedon ja sivistyksen levittämisen koettiin olevan paras keino venäläistämistoimia vastaan. Suomen tuominen tiiviimpään yhteyteen Venäjän kanssa koettiin kansallisen heräämisen kynnyksellä olleessa Suomessa hyökkäykseksi kansakunnan omalaatuisuutta kohtaan.⁷⁹

Kansalliset johtomiehet alkoivat puhua kansanvalistuksen merkityksestä ja se tulikin tiiviiksi osaksi esimerkiksi ylioppilaskuntien toimintaa. Tavoitteeksi tuli kansan yhdistäminen ylitse kielirajojen. Kansanvalistuksen aatetta toteutettiin paneutumalla kansanopistoaatteeseen, viemällä eteenpäin nuorisoseuratoimintaa sekä tietenkin kiinnittämällä jälleen huomiota kansankirjastojen asiaan. Postimanifestin innoittama aktiivisuus johti esimerkiksi Länsisuomalaisen osakunnan ruotsinmielisten keskuudessa kyläkirjastojen perustamisinnokkuuteen. Joululoman 1891–1892 aikana osakunta perusti kaksikymmentä kyläkirjastoa, joissa kussakin oli 41 nidettä.⁸⁰

Todennäköisesti Kannuksen kirjasto ei ole ollut yksi edellä mainituista kyläkirjastoista, suomenkielinen kun on. Varsinaisia arkistojälkiä ylioppilaskunnan aktiivisesta toiminnasta Kannuksessa kirjastoasian suhteen ei ole, mutta on hyvin luultavaa, että vuoden 1892 arpajaistoimikunnalla on ollut vähintäänkin aatteellisia yhteyksiä siihen suuntaan, tai ainakin toiminnasta ollaan oltu tietoisia. On epätodennäköistä, että kirjastoasia olisi noussut uudelleen esiin kunnassa itseksään samaan aikaan ylioppilasliikkeen aktivoitumisen kanssa. Yleispoliittinen tilanne tuohon aikaan on varmasti vaikuttanut tämän kirjaston perustaneen ”erään arpajaistoimikunnan”⁸¹ kokoonlaittamiseen ja toimintaan.

Vuoden 1899 manifesti antoi jälleen uuden piristysruiskeen kansanvalistustyölle. Hyvään noususuhdanteiseen kehitykseen tuodittautuneelle sivistyneistölle manifesti tuli karvaana yllätyksenä, mutta lannistamisen sijaan se sähköisti kansanvalistustoimintaa tuoden esiin varsin selkeästi valistustoiminnan akuutin tarpeen. Käytännön työtä edistivät etenkin ylioppilaat. Kirjastojen

⁷⁹Vatanen 2009, 223; Mäkinen 2009, 214–215.

⁸⁰ Mäkinen 2009, 214–216.

⁸¹ KKKV, lainakirjasto-arpajaistoimikunnan kokouksessa 21.8.1892.

perustamisen ja ylläpidon lisäksi ylioppilaskunnat edistivät kirjastojen tilannetta tukemalla kirjastoseuran perustamista ja toimintaa.⁸²

Haastavaksi osoittautui työväestön sekä maalaiskuntien maattoman väestön saaminen mukaan kansalliseen sivistymisprojektiin, sillä heille kansalliseen aatteeseen mukaan lähteminen ei näyttänyt kannattavalta sosiaalisesti tai taloudellisesti. Kansanvalistuksen viemisestä näille ryhmille vastasi pitkälti nuorisoseuraliike, joka pystyi toimimaan heidän keskuudessaan tehokkaasti. Ylioppilaskunnat sekä nuoriseurat tekivät myös paljon yhteistyötä keskenään. Nuorisoseurat toimivat tehokkaasti poliittisen ja kansalaisinformaation levittäjinä aikana, jolloin lehdistöä sensuroitiin ja kansalaisten kokoontumista rajoitettiin. Monet 1890-luvun lopun ja 1900-luvun alun kirjastot olivat nuorisoseurojen perustamia ja monien kirjastojen perustamisen taustalta löytyi joko nuorisoseura tai ylioppilaskuntien aktiiveja. Kansankirjastojen aseman ja tason parantaminen koettiin tärkeäksi osaksi kansanvalistuksen tehostamista.⁸³ Kannuksen suhteen olen löytänyt pari keskenään ristiriitaista mainintaa yhden sivukylän eli Kärkiskylän nuorisoseuran kirjastosta.

1800-luvun lopulla syntyneillä pienillä kansankirjastoilla oli vain vähän yhteistä modernien yleisten kirjastojen kanssa ja yleensä jälkimmäiset mieltävätkin aatteellisten juuriensa juontavan varhaisempiin 1700-luvun lopun lukuseurojen kirjastoihin. Vuoden 1866 kansankirjastolaissa oli jo kehoitettu kirjastojen perustamiseen, mihin varhainen kirjastoliike usein vetosi kirjastojen puolesta kampanjoissaan. Vaikka valtion taholta tullut varhainen kehoitus suositti kirjastojen perustamista nimenomaan koulujen yhteyteen, ei kirjastojen keskeiseksi toimijoiksi kuitenkaan muodostuneet koulut. Keskeinen toimija vuosisadan alussa ja jo aiemmin oli Kansanvalistusseura, joka oli perustettu fennomaanien toimesta jo 1874 tavoitteenaan halvan suomenkielisen kirjallisuuden ja sivistyksenhalun herättämiseksi. Kirjojen levittämiseen olivat kirjastot varsin oivallinen työkalu ja niistä tulikin keskeinen osa Kansanvalistusseuran toimintaa.⁸⁴

Kansanvalistusseura kohdisti kirjastoverkoston kehittämisen pieniin paikallisiin kirjastoihin, mikä lisää paikallisten kirjastojen merkitystä pitkällä jatkumolla. Kansanvalistusseura keskitti sivistyspyrkimyksensä maalaisväestöön, sillä agraarisessa Suomessa valtaosa kansasta eli maalla. 1880-luvulta asti kirjastojen perustaminen sinne missä niitä ei vielä ollut sekä jo olemassa olevien pienten kirjastojen tukeminen tulivat osaksi Kansanvalistusseuran toimintaa. Esikuvaksi otettiin amerikkalainen kaiken kansan kirjasto.⁸⁵

⁸² Mäkinen 1009, 217–221.

⁸³ Mäkinen 1009, 217–220; Numminen 2011 293–296.

⁸⁴ Vatanen 1999, 39; Vahtola 2003, 267.

⁸⁵ Vatanen 2009, 223, 225.

Kansanvalistusseura omaksui nopeasti amerikkalaisen kirjastoliikkeen ideat kirjaston muodosta ja toiminnasta. Tarkoituksena oli kehittää kirjastoista laitoksia, joissa ihmiset voivat koulun käynnin jälkeen jatkaa itsensä kehitystä omatoimisesti. Tähän kirjastolaitoksen malliin kuului idea kunnallisista kirjastoista valtionapuineen. Virallisesti ajatus kunnallisesta kirjastolaitoksesta tuli osaksi Kansanvalistusseuran kirjastopolitiikkaa vuoden 1899 kokouksessa, vaikka K.J. Werkko oli nostanut idean esille ensimmäistä kertaa jo vuonna 1879 ilmestyneessä teoksessaan *Tietoja ja mietteitä Suomen kansa- ja lastenkirjastoista vuoteen 1875*.⁸⁶

Kunnallisen kirjastolaitoksen ideana oli luoda Suomeen kunnallinen kirjastoverkko, joka koostuisi keskuksena toimivasta kantakirjastosta ja piiri- ja lastenkirjastoista. Lastenkirjastoilla tarkoitettiin tässä vaiheessa oppilaskirjastoja, joita koulujen yhteydessä paikoin jo toimikin. Piirikirjastoista suunniteltiin amerikkalaisen mallin mukaan kiertäviä, koska pienten sivukylien kirjastojen kirjat oli nopeasti luettu kylien aktiivisimpien lainaajien keskuudessa. Piirikirjasto-idea kiertävänä kirjastona ei saanut suurta kannatusta vaan olemassa olleet kirjastot olivat pääosin kiinteitä. Kiertojärjestelmä ei siis levinnyt kovin laajalle. Kannuksessa kiertävä piirikirjasto kuitenkin otettiin käyttöön kaksikymmenluvun alusta. Todennäköisesti kiertävän kirjaston idea oli Kannuksessa tuttu, sillä siellä hyväksyttiin vuonna 1914 Kansanvalistusseuran mallisäännöt, joissa oli myös säännöt kiertävää järjestelmää varten. Nämä oli sisällytetty sääntöihin, koska kiertävää mallia oli amerikkalaisen mallin tapaan harkittu myös Suomeen tuotavaksi mutta se ei hankaluutensa tähden saanut suurta määrää kannattajia.⁸⁷

2.7 Kunnallisen kirjaston synty 1893

Ensimmäisen, sittemmin kuihtuneen kirjaston perustamisen jälkeen nousi kirjastoasia Kannuksessa ajankohtaiseksi jälleen 1890-luvulla. Aika oli sekä ilmapiiriltään että taloudellisilta oloiltaan otollisempi kirjaston onnistunutta perustamista varten niin Kannuksessa kuin muuallakin Suomessa. Kannuksen kirjaston uudelleen perustaminen ja sen siirtyminen virallisesti kunnan haltuun osuu siis aikakauteen, jolloin kirjastoja perustettiin kansansivistyksen nimissä kiihtyvällä tahdilla koko Suomen maahan, etenkin sen maalaispitäjiin.

Vuonna 1892 pidettiin Kannuksessa arpajaiset, joiden tuotolla ostetut kirjat toimivat kirjaston uudelleen perustamisen pohjana. Lainakirjasto-arpajaistoimikunnan kokous järjestettiin elokuun 21. päivänä 1892. Kokouksessa valittiin viisihenkinen komitea laatimaan sääntöjä lainakirjastoa varten

⁸⁶ Vatanen 1999, 39–40; Vatanen 2009, 225.

⁸⁷ Vatanen 2009, 225; Vatanen 1999, 40.

sekä ostamaan kirjat. Arpajaisista ylitse jääneet voitot päätettiin huutokaupata ja näin saadut varat käyttää vielä koituihin menoihin ja ylijäämä käyttää arpajaisrahojen tavoin kirjojen ostoon.⁸⁸ Arkistoihin ei ole jäänyt tarkempia tietoja siitä miksi tai miten arpajaistoimikunta aloitti toimintansa tai mistä arpajaisvoitot saatiin. Lahjoitetun kirjavarannon koko tai arvo eivät myöskään ole tiedossa. On myös oletettavaa, ettei edellisestä kirjastosta ole ollut mainittavasti mitään jäljellä, vaan uusi kirjasto perustettiin tyhjästä. On todennäköistä, ettei kirjoja siirtynyt vanhasta kirjastosta uuteen, tai sitten ne miellettiin yksityisten lahjoituksiksi, sillä jo vuosisadan vaihteessa on varhainen 1860-luvun kirjasto unohdettu.

Kaikkein oleellisin kokouksen tekemistä päätöksistä oli sen toinen pykälä: ”Päätettiin, että arpajaisista tulleilla rahoilla ostetut kirjat annetaan kunnalle senlaisilla ehdoilla, että kunta kustantaa kaikki menot mitä on kirjaston täyteen kuntoon saamisesta, sekä antaa sanotuista apua 50 markkaa vuodessa.”⁸⁹ Jokelan maalla Ylikannuksen kylässä 3. syyskuuta 1882 pidetty varsinainen kunnan kokous vastasi tarjoukseen:

5 §

Yksimielisesti päätettiin kiitollisuudella ottaa vastaan erään arpajaistoimikunnan ostama ja lahjoittama kirjasto ”Kansan kirjastoksi” kuntaa varten ja päätettiin sen kannattamiseksi vuosittain antaa viisikymmentä (50.) markkaa kunnan kassasta.”

Kirjasto päätettiin siis ottaa yksimielisesti ja ilolla vastaan, joten ainakin kunnan kokouksen osanottajat olivat nähneet kirjastoon tarpeellisuuden ja sen tuoman hyödyn asukkaille. Samassa kokouksessa myös hyväksyttiin arpajaistoimikunnan asettaman komitean kirjastoa varten tekemä sääntöehdotus ja hankkia sille ”asianomainen vahvistus.”⁹⁰ Vahvistus todennäköisesti hankittiin ja se saatiin, vaikka merkintöjä aiheeseen liittyen ei enää ole. Vaikka kuntakokoukseen osallistuneet ovat todennäköisimmin osanneet lukea, vain puolet heistä vaikuttavat olleen kirjoitustaitoisia. Yhdeksästä paikalla olleesta on kirjurin lisäksi pöytäkirjan omalla nimellään allekirjoittanut vain neljä. Loput neljä ovat allekirjoittaneet kirjurin merkkein nimen alle läsnäolonsa puumerkkien avulla.⁹¹

Vuonna 1893 12. kesäkuuta pidetyssä kunnankokouksessa valittiin kansankirjaston seitsenhenkkinen johtokunta.⁹² Tästä on kirjaston toiminta virallisesta päässyt alkuunsa. Tätä todistaa myös Leo

⁸⁸ KKA, Khall II, Ca1, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1906, lainakirjasto-arpajaistoimikunnan kokouksessa 21.8.1892.

⁸⁹ KKA, Khall II, Ca1, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1906, lainakirjasto-arpajaistoimikunnan kokouksessa 21.8.1892.

⁹⁰ KKA, Khall II, Ca1, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1906, 3.9.1892.

⁹¹ *ibid.*; KKA, Khall II, Ca1, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1906, lainakirjasto-arpajaistoimikunnan kokouksessa 21.8.1892.

⁹² KKA, Khall II, Ca1, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1906, 12.6.1893.

Schadewitzin vuonna 1903 ilmestynyt teos *Suomen kansankirjastot: tilastollinen katsaus maamme kansankirjasto-oloihin 1900-luvun alussa*. Tilastoteokseen on Kannuksen kohdalle merkitty kirjaston perustamisvuodeksi 1893.⁹³ Aiempi perustaminen on siis jo tuossa vaiheessa jäänyt unholaan, vaikka uuden perustamisen taustalta löytyy useita jo vuoden 1864 yrityksestä tuttuja nimiä. Yksi mahdollisuus on myös, että käsitys kirjastosta oli vuosien mittaan muuttunut eikä varhaista kirjastokokeilua enää mielletty samalla tavalla kirjastoksi. Yksi syy tähän saattaa olla se, että varhainen kirjasto oli yksityisen ylläpitämä kun taas vuonna 1893 kirjasto oli suoraan kunnan hallussa. Toinen syy saattaa löytyä myös eri aikojen kirjastojen aiotusta tai toteutuneesta käyttäjäkunnasta.

Lainakirjasto-arpajaistoimikunnan valitsemaan viisihenkiseen komiteaan kuuluivat kirkkoherra Sjöblom, kansakoulun opettaja K. F. Bergroth, poliisi Matts Ek, talollinen Johan Jokela ja kauppias Johan Sahlgren. Kirkkoherra Sjöblom oli tunnettu koulun puolestapuhuja ja hän oli toiminut kansakoulun johtokunnassa sen perustamisesta alkaen. Opettaja Bergroth oli puolestaan toiminut edellisen kirjaston hoitajana 1870-luvulla. Kauppias Johan Sahlgren oli puolestaan 1800-luvun loppupuolella Kannuksessa monipuolisesti vaikuttaneen J. P. Sahlgrenin esikoispoika, joka isänsä kuoltua vuonna 1889 osti Kannuksen kaupan konkurssipesältä ja jatkoi sen toimintaa. Myös talollinen Jokelan nimi viittaa J. P. Sahlgréniin, saapuihan hän aikoinaan Kannukseen vävyksi Jokelan taloon. Mats Ek oli puolestaan kotoisin Kälviältä ja saapui Kannukseen vuonna 1869 yhdistettyyn jahti- ja siltavoudin tehtävään. Niiden ohella Ek toimi myös kunnankirjurina sekä pöytäkirjan maininnan mukaan poliisina. Toimessa ei jälkipolville ole jäänyt montaa mainintaa kenties viran lyhyiden tähden, sillä vuonna 1893 Vaasan läänin kuvernööri nimitti virkaan tarkk'ampuja Samuli Kupilan. Lainakirjasto-arpajaistoimikunnan pöytäkirjan ovat allekirjoittaneet edellä mainituista Johan Sahlgren, Matts Ek sekä Johan Jokela. Lisäksi allekirjoittaneissa on mysteeriksi jäävän allekirjoituksen perusteella Arnold Wilbergiksi tulkitsemani herra, josta ei kuitenkaan löydy mainintoja paikallishistorioista tai muista kunnan pöytäkirjoista.⁹⁴

Vuonna 1893 kansankirjaston johtokuntaan valittiin opettaja Bergroth ylimieheksi, varaesimieheksi ja jäseneksi poliisikonstaapeli Mats Ek ja jäseneksi talonisäntä Matti Antinoja, talollinen Topias Juhonpoika Särkioja, talollinen Sakris Jaakonpoika Ojala ja talollinen Juha-Jaakko Huuki. Normaalin käytännön mukaisesti johtokunnan jäsenistä oli tarkoitus vuonna 1895 lopussa erottaa arvalla 4, joiden tilalle valittaisiin seuraavaksi kolmeksi vuodeksi uudet jäsenet ja vuotta myöhemmin

⁹³ Junkala, Leevi 1964, ”Kannuksen kirjasto satavuotias”, KKKV.

⁹⁴ Werkko 1879, 198; Vihanta 2010, 65, 32–35, 24–25; KKA, Khall II, Ca1, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1906, lainakirjasto-arpajaistoimikunnan kokouksessa 21.8.1892.

eroaisivat seuraavat joiden sijaan taas valittaisiin uudet ja käytäntö jatkuisi tulevaisuudessakin.⁹⁵ Jälkipolville ei ole jäänyt tietoja siitä, kuinka hyvin uusien valinta johtokuntaan onnistui. Riittikö pienessä kunnassa useita aiheesta kiinnostuneita jo näin varhaisessa vaiheessa? Seuraava merkintä kirjaston toiminnasta löytyy kuntakokousten pöytäkirjoista vasta vuodelta 1901.

Arkistoissa ei ole säilynyt tietoja siitä miten ja millaisella menestyksellä kirjasto on toiminut 1890-luvun loppuvuosina. Yllä luetelluista kirjastoasiana edistäneistä herroista moni poistui Kannuksesta pian kirjaston uudelleen perustamisen jälkeen. Johan Sahlgren siirtyi vain muutamia vuosia isänsä kuoleman jälkeen kauppamatkustajaksi perimänsä kaupan käytyä kannattamattomaksi. Kirkkoherra Sjöblom astui alas kansakoulun johtokunnan puheenmiehen paikalta 1894 minkä jälkeen hän muutti Eurajoelle. Kansakoulunopettaja Bergroth menehtyi vain 43-vuoden iässä vuonna 1896.⁹⁶ Kukaan heistä ei siis ollut enää Kannuksessa vuonna 1901, eikä muitakaan edellä mainituista enää silloin valittu johtokuntaan. Uuden johtokunnan esimiehenä toimi talollinen Oskari Raasakka ja jäseninä olivat talonpojat Antti Maununpoika Annala ja Haami Aaponpoika Jokela, joista jälkimmäinen toimi myös kirjaston hoitajana ja lainaajana.⁹⁷ Lainaaaja-sanalla viitataan vanhoissa kirjastoteksteissä yleensä kirjaston käyttäjän lisäksi myös sen hoitajaan. Kirjojen fyysinen hoito ja niiden lainaaminen asiakkaille miellettiin siis jossain määrin erillisiksi tehtäviksi koska useissa yhteyksissä mainitaan henkilöiden toimineen yllämainittuun tapaan sekä hoitajina että lainaajina. Kontekstista riippuen käytän lainaaja-sanaa viittaamaan joko kirjaston hoitajaan tai asiakkaisiin.

Perustajien ja toimintaa 1892 kannattaneiden ammatteja tarkastellessa voi päätellä kansankirjaston perustamisidean kummunneen ajalle tyypillisesti tavoitteesta sivistää kansaa ja edistää sen lukuhaltuutta. Suunta on siis ainakin lähtöasetelmaltaan ollut ylhäältä alaspäin. Suoranaisesti Kansanvalistusseuran toiminnasta ei löydy tietoja Kannuksesta, mutta jo 1870-luvulla seuran toiminta oli voimissaan naapuripitäjässä Toholammilla, joten voi olettaa sen aatteiden levinneen myös naapuripitäjään.⁹⁸ Kansansivistyksen ideaali oli voimissaan ja toisin kuin parikymmentä vuotta aiemmin, se alkoi saada vastakaikua myös kansan syvistä riveistä. Kannuksessa tämä näkyi paitsi kirjaston myös kansakoulujen perustamisessa sivukylille niiden omien asukkaiden aloitteesta.⁹⁹ Myös kirjaston toiminta oli siirtynyt vuoteen 1901 mennessä valtaosin talollisen, maatalonviljelevän väestön käsiin. Ajasta teki otollisen kirjaston perustamista ajatellen etenkin venäläistämistoimien aiheuttama paine ja yleispoliittiset seikat, jotka johtivat kansallisesti kirjastojen perustamisessa nähtävään selkeään

⁹⁵ KKA, Khall II, Ca1, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1906, 12.6.1893.

⁹⁶ Isohanni 1951, 68; Vihanta 2010, 25.

⁹⁷ KKA, Khall I, Ca1:2, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1900–1911, 11.9.1901; 5mk=21,74€, Rahanarvolaskuri.

⁹⁸ Werkko 1879, 193.

⁹⁹ Isohanni 1951, 81, 84–85.

määrälliseen kasvuun.¹⁰⁰ Venäläistämistoimilta pyrittiin suojautumaan kansaa valistamalla ja luomalla yhtenäisempi kielirajat ylittävä kansallinen identiteetti.

¹⁰⁰ Mäkinen 2009, 217.

3. Kirjaston kehitys ennen itsenäistymistä

3.1 Kirjastoliike uuden vuosisadan alussa

Suomessa oli noin 2000 pientä kansankirjastoa vuosisadan vaihteen tienoilla. Niiden omistajapohja oli varsin kirjavaa, vaikka suuntaus olikin kohden kunnan tukemaa kirjastomallia.¹⁰¹ Kansanvalistusseura pyrki aktiivisesti edistämään kunnallisen kantakirjastojärjestelmän kehitystä julkistamalla antavansa tukea mallin mukaisille kantakirjastoille. Hakemuksia saapui kuitenkin vain vajaalta kolmannekselta maalaiskuntien kirjastoista ja niistäkin vain puolet eli noin 50 täyttivät Kansanvalistusseuran asettamat ohjeet hakemuksen tekemiseksi. Tulosta voi pitää merkinä maalaiskirjastojen tilanteesta, mutta myös siitä, että kirjastoverkkoajatus oli vielä vieras kuntien päättäjille.¹⁰²

Kansanvalistusseuran julkaisema uusi kirjastonhoito-opas julkaistiin 1905 kirjoittajinaan silloinen seuran sihteerin A.A. Granfelt apunaan kirjastotekniikasta innostunut William Sippola. Oppaan yksi merkityksellisimpiä oppeja oli Deweyn kymmenluokituksen esittelemine, joka oli oleellinen avohyllyjen yleistyessä. Deweyn ajatus oli jakaa kaikki kirjallisuus kymmenen luokan mukaan osiin sen perusteella mistä kirja kertoi. Kirjojen lajitteleminen luokituksen mukaan auttaa lukijaa löytämään kirjastosta tarvitsemansa tai haluamansa tiedon. Luokitus on osa kirjaston toimivuutta etenkin sen käyttäjän kannalta katsottuna. Luokituksesta käytiin vielä pitkään keskustelua, mutta kymmenluokitus oli pääsääntöisesti tullut jäädäkseen.¹⁰³ Sen jälkeläinen on edelleenkin yleisissä kirjastoissa käytössä oleva Yleisten kirjastojen kymmenluokitus.

Uuden oppaan sisältöjä esiteltiin saman vuoden kirjastokokouksessa Tampereella. Samassa kokouksessa Sippola korosti kirjastonhoidon merkitystä ja esitti kirjastotekniikan opetuksen sisällyttämisestä opettajien seminaariopetukseen. Sippolan esityksen mukaan kirjastonhoito kuului opettajien virkavelvollisuuteen. Kirjastokokous hyväksyi esityksen ja se vietiin eteenpäin. Kun senaatti vuonna 1909 antoi ensimmäisen kerran määrärahoja oppilaskirjastojen perustamiseen, antoi se myös kouluylihallitukselle käskyn kirjastonhoidon opetuksen järjestämisestä. Kirjastonhoidosta tuli yksi uusi oppiaine opettajien seminaariin ja sen opetus aloitettiin vuonna 1911. Ennen valtion kirjastotoimiston perustamista 1920-luvulla ehti uuden mallin kirjastonhoitaja-opettajia valmistua yli kaksi ja puoli tuhatta.¹⁰⁴ Vaikkakin Kannuksen kirjaston toiminnassa mukana ollut Haaviston opettajapariskunta aloittikin opettajauransa Kannuksessa ennen kirjastonhoidon lisäämistä opettajien

¹⁰¹ Vatanen 199, 39.

¹⁰² Vatanen 2009, 225–226.

¹⁰³ Eskola 2004, 37; Vatanen 2009, 225, 273.

¹⁰⁴ Vatanen 1999, 48–50.

opetukseen, ovat he varmasti olleet hyvin perillä kirjastoaatteesta. Tähän viittaa myös Kannuksen kirjaston kirjastotekniset uudistukset Jalmari Haaviston kirjaston hoitajaksi nimeämisen jälkeen.

Kansanvalistusseura oli aloittanut kurssimuotoisen kirjastonhoitajakoulutuksen jo vuosina 1905 ja 1908. Toimintaa vauhditti vuosikymmenen taitteessa kirjastonhoitajien järjestäytyminen tavoitteenaan toimen ammatillistaminen. Kurssit kuitenkin kärsivät seuran yleisestä rahanpuutteesta ja olivat usein lyhyitä vain muutamien päivien pituisia. Koska kurssit usein myös järjestettiin yhteyksissä joissa oli läsnä myös muita yleisen kansanvalistuksen ihmisiä, ei oppi aina edes päätynyt ihmisille, jotka aidosti aikoivat kirjastoalalle hakeutua.¹⁰⁵

Kansanvalistusseuran ohjaamana kirjastoliike oli voimakkaan amerikkalaisvaikutteinen. Public Library Movementin keskeisiä ideoita oli kirjastonhoitajien merkityksen korostaminen, mutta sinällään kirjastonhoitajien ammatin synnyssä ei ollut mitään poikkeuksellista. Se oli osa laadultaankin uusien ammattien joukkoa, joka syntyi 1800-luvun monimutkaistuvan yhteiskunnan tarpeisiin kun teollistuminen ja kaupungistuminen aiheuttivat suuria taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia muutoksia. Tiede ja tekniikka kehittyivät nopeasti ja uusia innovaatioita otettiin nopealla tahdilla käyttöön. Työnjaon ja lisääntyvän tiedon määrällä oli oma merkityksensä informaatioalan ammattien syntymiselle. Tärkeimpänä asiana informaatioammattien¹⁰⁶ kehitykselle voi kuitenkin pitää uuden tuotantotekniikan soveltamista kirjapainoissa, joka mahdollisti julkaisujen levittämisen yhä runsaslukuisampana. Kirjastoala oli informaatioammateista ensimmäinen, joka alkoi tarvita uusia tapoja luokitella ja organisoida uutta tietoa. Kirjastonhoitajat itse olivat erityisen tietoisia alan kehittämisen ja ammattimaistamisen tärkeydestä.¹⁰⁷

Ammatillistumispyrkimys näkyi Suomessa haluna varata kirjastoala ammatti-ihmisille. Tämä tarkoitti irrottautumista muusta yleisestä kansanvalistusaatteesta sekä eron tekoa koululaitokseen. Kirjastoalan muutospyrkimykset eivät suinkaan olleet ainoat tätä kehitystä vauhdittaneet asiat, vaan myös koululaitoksessa ja muussa kansanvalistuskentässä tapahtuneet muutokset vauhdittivat eriytymistä. Kansanvalistusseuraan tuli amatöörien rinnalle omien valistusalojensa ammattilaisia tuoden mukanaan näkökulmia omista näkökohdistaan.¹⁰⁸

Vuonna 1908 perustettiin *Kirjastolehti*, jonka alkuperäinen tarkoitus oli käsitellä muutakin valistustyötä. Kuitenkin jo samana vuonna Kansanvalistusseuran uusi sihteeri Väinö Voionmaa ehdotti, että voitaisiin perustaa oma yhdistys, jonka äänenkannattajaksi lehti sopisi. Alun perin

¹⁰⁵ Vatanen 1999, 50.

¹⁰⁶ Tiedon käsittelyn, tuottamisen, lajittelun ja säilömisen ammatit.

¹⁰⁷ Vatanen 2002, 105.

¹⁰⁸ Vatanen 2002, 106.

vuonna 1892 esitetty ajatus kirjastoalan omasta yhdistyksestä sai viimein vastakaikua ja perustettiin Suomen kirjastonhoitajien liitto, joka nopeasti vaihdettiin Suomen kirjastoseuraksi.¹⁰⁹ Tästä alkoi tehokkaasti pesäeron teko kirjastoalan puolelta niin yleisen sivistystyön kuin koululaitoksen puoleen.

Kansanvalistusseuran ja Suomen kirjastoseuran erimielisyydet alkoivat jo sen perustamisessa mukana olleen Voionmaan aikana, mutta ne kärjistyivät vasta seuraavan Kansanvalistusseuran sihteerin Niilo Liakan aikana. Suomen kirjastoseura suosi keskuskirjastojärjestelmää eli yhden vahvan kirjaston perustamista alueelle, joka pystyi tukemaan muita. Voionmaan aikana Kansanvalistusseura taas yritti sisällyttää myös muiden, kuten nuorisoseurojen yhteydessä toimivat kirjastot, tukien pariin ja keskittyä niiden kehittämiseen. Liakan aikana erimielisyys kohdistui etenkin käsitykseen kirjastojen kehityksen järjestämisestä. Liakka kannatti laajan vaikka pientenkin kirjastojen muodostaman kirjastoverkon kehitystä ja ylläpitoa maassa eli luoda kirjastotointa alhaalta ylöspäin. Kirjastoseura puolestaan halusi järjestää kirjastojen toiminnan ja tukemisen ylhäältä alaspäin, valtiollisten toimijoiden opastamana. Liakan mielessä kirjasto oli osa laajaa sivistyskenttää kun taas luonnollisestikin kirjastoseuralle ne olivat itseisarvoisia. Erimielisyydet kärjistyivät kirjavälityksen järjestelystä vuonna 1916 jolloin seurat muutaman vuoden ajan julkaisivat lehtensä erillään.¹¹⁰

Kirjastoseuran keskeinen tavoite oli kirjastotoiminnan ammatillistaminen ja nostaminen erilleen muista kansansivistyksen toimintatavoista kirjastojen merkitystä korostaen. Tavoitteena oli kaikilla tasoilla saada kirjastojen ja niiden kehittämisen johtoon ammattilaisia sekä pitää kirjastojen kehitys itsenäisenä ja vapaana muista vaikutteista. Mielenkiintoista kirjastoriidassa oli se, että molempien osapuolten vaikutteet olivat selkeästi amerikkalaisen perinteen mukaiset tai sieltä Norjan kautta Suomeen rantautuneet. Molempien ajama kirjasto oli idealtaan ja muodoltaan varsin samankaltainen. Molemmat halusivat Suomeen laajan toimivan kirjastojärjestelmän vaikka osapuolten ehdottamat toteuttamisen tavat hiukan toisistaan erosivatkin. Vasta sisällissodan jälkimainingeissa, kun kirjastoasia yhdistettiin Sosialistisiin pyrkimyksiin Oskari Tokoin johtaman senaatin hyväksyttyä Suomen kirjastoseuran vetämän keskuskirjastoajatuksen, alettiin aktiivisesti kirjoitella myös koko kirjastoideaa vastaan.¹¹¹

¹⁰⁹ Vatanen 1999, 53.

¹¹⁰ Vatanen 2009, 55–56, 248.

¹¹¹ Vatanen 2009, 249–251.

3.2 Valtion kirjastotoiminnan ensi askeleet

Senaatti nimesi 28.3.1906 kirjastokomitean selvittämään kirjastoasioita ja luomaan esityksensä niiden järjestämisestä. Kouluylihallituksen pyynnöstä kootussa komiteassa valtaosa oli kuitenkin Kansanvalistusseuran kirjastomiehiä, joten amerikkalaiset vaikutteet ja Kansanvalistusseuran 30-vuotinen työ näkyi komitean mietinnöissä vahvasti. Kansakoulunopettaja ja sivistysmies William Sippola lähetettiin komitean työhön liittyen opintomatkalle Norjaan, joka oli Pohjoismaiden edelläkävijä kirjastoasioissa. Naapurivaltion kirjastot olivat saaneet valtionapua jo vuodesta 1839 lähtien ja 1880-luvulla oppinsa Amerikasta hakenneet kirjastonhoitajat olivat luoneet avustusjärjestelmän, jossa valmiiksi lainauskuntoon laitetut kirjat lähetettiin suoraan kirjastoille. Järjestelmä oli vapaaehtoinen mutta sen vaikutukset sikäläisen kirjastolaitoksen kehitykselle olivat merkittävät.¹¹²

Kansankirjastokomitean perustaminen oli tunnustus Kansanvalistusseuran ja varhaisen kirjastoliikkeen toiminnalle. Komitean työn pohjalle haluttiin mahdollisimman tarkat tiedot jo toimivien kirjastojen tilanteesta, joten Schadewitzin jo vuotta 1875 käsittelevän tilaston lisäksi lähetettiin maalais- ja kaupunkien kirjastonhoitajille kyselyt kirjastojen tilasta. Kansankirjastojen lukumäärä tässä selvityksessä on Schadewitzin tilastoja pienempi, mutta komitea uskoi jälkimmäisenkin lukumäärän olevan liian pieni. Uusi tilasto pohjautui kuitenkin vain yhden kesän aikana kerättyihin vastauksiin. Erityisesti haluttiin tietää se, missä määrin kunnat tukivat alueellaan olleita kirjastoja sekä moniko kirjastoista sijaitsi kouluilla.¹¹³

Komitean tekemän mietinnön päätavoitteita oli houkutella kuntia panostamaan rahallisesti kirjastoihin. Valtionapujärjestelmä sidottaisiin kuntien kirjastoilleen antamaan tukeen eli valtionavun saaminen vaatisi kunnilta omaa panosta ja ehtojen täyttämistä. Kirjahankintoihin käytettävien varojen lisäksi avustusta voisi hakea myös muun muassa kirjastonhoitajien palkkoihin.¹¹⁴ Vuotta 1905 koskeneessa kyselyssä selvisi, että 281 maalaiskuntaa oli antanut avustusta kirjastolleen. Komitea suunnitteli vähimmäismääräiseksi kannatusmääräksi 5 penniä asukasta kohden. Vain 58 niistä kunnista, jotka tukivat kirjastojaan, tekivät sen vähintään 5 pennin arvosta. Kaupungeissa tilanne oli valoisampi sillä kolmea lukuun ottamatta kaupungit tukivat kirjastojaan 12–90 pennillä asukasta kohden. Oleellisena pidettiin myös sitä, että tiedossa oli kunnantuen jatkuvuus vuodesta toiseen.¹¹⁵

¹¹² Vatanen 1999, 41–42; Vatanen 2009, 231; Karjalainen 1977, 140.

¹¹³ Karjalainen 1977, 140.

¹¹⁴ Vatanen 2009, 232.

¹¹⁵ Karjalainen 1977, 10–141.

Oman kirjastoveron perustamista kuntiin ei kannatettu, sillä sitä pidettiin varmimpana keinona saada ihmisten vihat kohdistumaan kirjastoihin. Sen sijaan kuntien kirjastoille antaman rahoituksen tuli olla peräisin yleisistä kunnan varoista. Tällä haluttiin korostaa kirjastojen yhteiskunnallista asemaa. Samalla kuitenkin haluttiin välttää voimakasta ylhäältä alaspäin asettelua. Valtionapujärjestelmästä haluttiin tehdä paikallista aloitteellisuutta tukeva. Valtion tehtävänä olisi lähinnä tarjota tukea ja neuvoja, tarjota alan koulutusta sekä ylläpitää alaa koskevia tilastoja, jotta tapahtunut kehitys olisi nähtävissä. Lisäksi komitea ehdottaa kirjastojen neuvojan viran perustamista kirjastojen kehitystä tukemaan eli toimimaan välikätenä ruohonjuuritason ja ohjaavan tason välillä. Neuvojen tehtävänä olisi välittää uusinta tietotaitoa kuntien kirjastoille.¹¹⁶

Valtionavustukset haluttiin komitean antaman mietinnön mukaan keskittää kantakirjastoille mikä edistäisi yhden paremman kirjaston kehitystä kuntaan. Tämä kirjasto puolestaan pystyisi antamaan tukensa koulujen oppilaskirjastoille.¹¹⁷ Tässä suhteessa komitea jatkoi Kansanvalistusseuran ajamalla kunnallisen kirjastojärjestelmän tiellä. Komitea myös suositteli, että valtionapua jakamaan perustettaisiin oma erillinen kirjastoviranomainen, jonka alaisuuteen tulisivat myös koulujen kirjastot. Tämä ei kouluylivaltuutuksen lausunnon mukaan ollut toivottavaa vaan kirjastot tulisi mieluummin sitoa osaksi koululaitosta, jonka kanssa sillä oli paljon yhteistä. Kansanvalistusseura luonnollisesti antoi esitykselle puoltavan lausunnon.¹¹⁸ Kehykset valtiolliselle kirjastotoiminnalle hahmoteltiin jo tuossa vuoden 1906 komiteassa mutta siinä ehdotettujen toimintamuotojen käytäntöön panoa jouduttiin odottamaan itsenäistymisen jälkeiseen aikaan.

Keskuskirjastokomitean perusajatus eli keskuskirjaston perustaminen Helsinkiin oli alkujaan lähtöisin vuoden 1909 kansanvalistuskokouksesta, jossa ajatuksen esitti Uno Therman. Keskuskirjaston ajatuksena oli, että sinne hankittaisiin kaikki saatavissa oleva suomen ja ruotsinkielinen kirjallisuus sekä sellaisia ulkomaalaisia teoksia, joita olisi vaikeaa muutoin ihmisten saada käsiinsä. Keskuskirjasto olisi avoinna kaikille ilmaiseksi ja muut kirjastot voivat olla yhteydessä sen kanssa pyytäen kaukolainana kirjoja. Teoksia voitiin lähettää opetustarkoituksiin myös kirjastottomille paikkakunnille. Keskuskirjaston tehtävänä olisi myös kirjallisuuden luettelointi ja kirjaluetteloiden luominen muiden kirjastojen tarpeisiin. Kansankirjastokomitean esittämä laaja kirjastoverkko jäi tuolloin vielä haaveeksi ja keskuskirjastoa pidettiin ratkaisuna hitaasti ja pienessä mittakaavassa leviävälle vajavaiselle kirjastoverkostolle.¹¹⁹

¹¹⁶ Karjalainen 1977 142; Vatanen 2009, 232.

¹¹⁷ Vatanen 2009, 232.

¹¹⁸ Vatanen 2009, 235.

¹¹⁹ Vatanen 2009, 276.

Ajatus tuotiin esiin myös eduskunnassa ja se johti komitean asettamiseen 19.2.1913. Komitean lausunto valmistui vuonna 1914. Mietinnössä esitettiin kirjastotoimen koordinoitua ja tukemista keskuskirjaston ja kirjastotoimiston avulla. Tavoitteena oli yhdenmukaistaa kirjastotekniikkaa ja palvella kirjastoja ja muutakin sivistystoimintaa. Myöhemmin sen yhteyteen oli tarkoitus perustaa myös oma kirjastokoulu. Komitea vaati kirjastojen johdon keskittämistä yhdelle kirjastovaltuuskunnaksi nimeämälleen elimelle, etenkin mikäli Kansankirjastokomitean vuonna 1906 ehdottama valtiontukijärjestelmä otettaisiin käyttöön.¹²⁰

Komitealla oli käytössään A. A. Granfeltin tekemät liitteet kirjasto-oloista ulkomailla sekä ”Tilastollinen katsaus Suomen kansankirjasto-oloihin”. Ensimmäinen toi hyvin ilmi keskuskirjasto- ja kirjastoverkkoajattelun lähteet ulkomailla. Suomen oloja käsittelevässä osiossa tuli taas Granfeltin mukaan esiin Suomen kirjasto-olojen kehittymättömyys. Reilusta kahdestatuhannesta kirjastosta vain viidennes oli yli 100-niteisiä, vain 55 yli 1000-niteisiä ja ainoastaan 77 oli Granfeltin näkemyksen mukaan tyydyttävästi hoidettuja kantakirjastoja. Kirjastojen runsas määrä kertoi Granfeltin mukaan vireästä lukuhalusta, mutta samalla se kertoi myös kehittämättömyydestä. Olihan samoilla paikkakunnilla usein monia eri yhdistysten ylläpitämiä pieniä kirjastoja eli kunnallisen kirjastoverkon kehitys oli vasta aluillaan.¹²¹

Keskuskirjastokomitean mietintö ei johtanut välittömiin toimenpiteisiin ja pitkittyessään asia monimutkaistui. Senaatti ei tuolloin hyväksynyt esitystä vedoten rahapulaan, mutta esitys nousi uudelleen eduskunnan käsittelyyn vuonna 1917, jolloin demokraattijohtoinen eduskunta hyväksyi esityksen. Sisällissota kuitenkin esti sen käytäntöönpanon ja myöhemmin se aiheutti osittain vastustustakin sosialistisiksi miellettyjen kytköksiensä tähden. Keskuskirjastokomitean ehdotus oli selkeästi Kansankirjastokomitean mietinnön perillinen ja täydentäjä. Se kuitenkin kuvastaa myös hyvin kirjastoliikettä eteenpäin vievien seurojen erimielisyyksiä siitä, tulisiko kirjastoliikkeen ohjautua ylhäältä alas vai alhaalta ylöspäin. Kirjastoseura kannatti yhden keskuksen periaatetta lähinnä siksi, että se keskittäisi kaikkea kirjastoalan toimintaa, kehittämistä ja kontrollia yhteen, mieluusti kirjastoseuran hallinnassa olevaan paikkaan.¹²²

¹²⁰ Vatanen 2009, 276–277.

¹²¹ Vatanen 2009, 278.

¹²² *ibid.*

3. 3 Kannuksen koulutustilanne vuosisadan alussa

1800-luvun loppuun mennessä Kannukseen oli perustettu neljä koulua ja kunta oli jaettu kahdeksaan koulupiiriin, joista neljään ei yrityksistä huolimatta koulua saatu. Koulupiirijako perustui 1898 asetukseen, joka määräsi kunnat jaettavaksi piireihin, joissa kustannukset jaettiin kunnan ja koulupiirin kesken. Piirin vastuulla oli opetustilojen rakentaminen ja niiden ylläpidosta huolehtiminen. Kunnan velvollisuus puolestaan oli kustantaa opetus, jos kouluun ilmoittautui vähintään 30 oppilasta. Valtio puolestaan avusti kuntia, jotka täyttivät nämä vaatimukset.¹²³ Neljä jo perustettua koulua sijaitsivat Kannuksen kirkonkylällä ja siitä kauimmaisissa kolmessa kylässä eli Hanhinevalla, Mutkalammilla sekä Märsylässä, joiden kaikkien koulut aloittivat toimintansa jo vuonna 1899. Tästä syystä Piirijakoasetuksella ei ehtinyt vielä niiden perustamiseen olla vaikutusta, vaan ne olivat olleet aktiivisten kyläläisten toimesta vireillä jo paljon aiemmin.¹²⁴

Merkittävänä voimana kouluidean leviämislle sivukyliin voi pitää kustannuskysymystä. Vaikka kaukaisimpien sivukyliä lapset eivät yleisesti ottaen hyötäneet kirkonkylällä sijainneesta koulusta, joutui kylä silti maksamaan sen ylläpidosta. Tätä taloudellista epäkohtaa koulumyönteiset käyttivät ahkerasti hyväkseen saadakseen muutkin kyläläiset kääntymään koulumyönteiselle kannalle. Voi jopa todeta, että Hanhinevalla ja Märsylässä muodostui Kirkonkylän kansakoulun laajentamisesta koituvat kustannukset muodostuivat johtavaksi ponnistuslaudaksi, jonka pohjalta päätös oman koulun rakentamisesta perustettiin.¹²⁵ Miksi maksaa jonkun toisen hyödyksi, kun voidaan maksaa myös omaksi? Kaikkien perustelut koulujen perustamisen puoltamiselle eivät siis välttämättä olleet ylevät ja kansansivistykseen tähtäävät vaikka lopputulos olikin koulutusta edistävä.

Kirkonkylän kansakoulun pitkäaikaisen opettajan K.F. Bergrothin varhainen kuolema vuonna 1896 saattoi koulun joksikin aikaa ajalehtivaan tilaan ja opetus kärsi lyhytaikaisten sijaisuuksien tähden. Monipuolinen sivistysmies ja Kannuksen kirkkoherra I. A. Björklund toimi Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan puhemiehenä vuosina 1887–1896 vieden omalla esimerkillään eteenpäin sivistyksen ja koulutuksen sanomaa. Yhdessä vuosina 1901–1905 kansakoulun opettajana toimineen Jaakko Laurilan kanssa he saivat vakiinnutettua ja nostettua kirkonkylän koulun tasoa jonkin verran. Vasta kuitenkin Jalmari Haaviston opettajakauden aikaan 1910–1921 voidaan sanoa Kannuksen kansakoululaitoksen toiminnan lopullisesti vakiintuneen ja tasoltaan parantuneen. Haaviston tukena oli kirkkoherrojen perinnettä kansakoulun johtokunnan puheenjohtajana toimimisessa jatkanut uusi

¹²³ Ekman-Salokangas 2004, 411, 413; Leino-Kaukiainen ja Heikkinen 2003, 24.

¹²⁴ Ekman-Salokangas 2004, 411; Isohanni 1951, 86, 91, 102,

¹²⁵ Isohanni 1952, 79, 81–82.

kirkkoherra Juhani Vuorinen.¹²⁶ Molemmat olivat myös aktiivisesti mukana kirjaston toiminnassa toimien sen johtokunnassa ja Jalmari Haaviston tapauksessa myös kirjaston hoitajana.

Haaviston ja Vuorisen aikaan koulussa tapahtui monia merkittäviä uudistuksia kuten koulukeittolan ja jatkokurssien toiminnan aloittaminen. Eino Isohannin mukaan heidän aikanaan myös Kirkonkylällä koulua kohtaan tunnettu vastustushenki loppui ja miltei kaikki kouluikäiset saapuivat tunneille muodostaen koulun toiminnasta oleellisen osan kylän elämää. 1910-luvulla sai alkunsa myös koulujen opettajien välinen yhteistoiminta, minkä neljän koulun sijainti samassa pitäjässä mahdollisti. Tälle pohjalle perustettiin myöhemmin Kannuksen Opettajayhdistys. Vuonna 1917 kirkonkylänkoulun oppilasmäärä ylitti sadan hengen rajan mikä oli kohtalaisen hyvin kunnassa, jonka väkiluku samana vuonna oli hiukan vajaat 5000 henkeä.¹²⁷

Koko Kannus ei kuitenkaan ollut samalla mielellä koulujen perustamisen suhteen. Hanhinevan, Mutkalammin ja Märsylän koulujen jälkeen oli perustamisissa kahdenkymmenen vuoden tauko. Tänä aikana olemassa olevien neljän koulun opetus vakiintui ja muovautui yhtä suosituksi kuin kirkonkylällä. Samaan aikaan ilman koulupiirejä jääneistä piireistä vain harvat koulutusintoiset toimittivat lapsensa pitkän välimatkan päähän kirkonkylälle saakka oppia saamaan. Kansakouluate toki kyti muissakin kylissä, mutta vastustus oli huomattavaa. Kun Kirkonkylän kansakoulun opettaja Jalmari Haavisto yhdessä kansakouluntarkastajan Risto Kuosmasen kanssa saapui kutsuttuna Korpelan kylään puhumaan kouluasiasta, saivat he osakseen penseän, osittain jopa vihamielisen vastaanoton. Asiasta ei päästy edes kunnolla keskustelemaan ja koulumiehet joutuivat poistumaan paikalta saaden kehotuksen myös pysyä poissa.¹²⁸ Vihamielisuus kumpusi siitä, ettei uskottu opin olevan maanviljelijän lapsille tarpeen. Muuta kuin fyysistä työntekoa pidettiin vielä laajalti kansan keskuudessa haihatteluna ja tarpeettomana.

Myös kirkkoherra Juhani Vuorinen oli havainnut sivukyläiden vanhoillisten isäntien kouluvastaisuuden kutsuen sitä eräässä lausunnossaan peräti kouluvihaksi. Tuohon aikaan kouluttomilta sivukyliltä pääsi todennäköisesti vain noin joka kymmenes lapsi osalliseksi kansakoulunopetuksesta. Suurimman osan opetus on ollut kiertokoulujen vastuulla. Kiertokoulujen tarpeellisuudesta kertoo etenkin se, että vielä vuonna 1914 seurakunta perusti kolmannen kiertokoulun toimimaan kahden aiemman vuosina 1883 ja 1893 perustettujen rinnalle.¹²⁹ 1900-luvun alkupuolella koulutus on siis osassa Kannusta ollut suhteellisen hyvällä tolalla ja vakiinnuttamassa asemaansa kun taas toisaalla on esiintynyt vielä

¹²⁶ Isohanni 1952, 112, 114.

¹²⁷ Ekman-Salokangas 2004, 15, 413; Isohanni 1952, 112, 115.

¹²⁸ Isohanni 1952, 117–118; Ekman-Salokangas 2004, 413.

¹²⁹ Isohanni 1952, 117–118.

vahvaakin kouluvastaisuutta. Kuitenkin myös uuden kiertokoulun tarve on osoitus koulutuksen kaipuusta myös alueilla, joilla varsinaista kansakoulua ei ollut.

3.4 Kirjaston toiminnan ammattimaistuminen

Vuonna 1901 kirjaston hoitajaksi ja lainaajaksi valittu Haami Jokela sai nostaa työstään palkkaa kunnan kassasta 5 markkaa vuodessa, mikä vastaa noin 22 euroa nykyrahassa.¹³⁰ Määrä ei tunnu suurelta, työmiehen tuntipalkalla eli 0,32mk/tunti¹³¹ olisi summa ansaittu kasaan vähän yli 15 tunnin työrupeamalla. Palkan määrä kertoo työn vähyydestä. Todennäköisesti kirjasto ei ole ollut auki kuin muutamana päivänä kuussa tai vaihtoehtoisesti silloin kun joku oli sattunut lainaaminen mielessään vierailemaan hoitajan ja täten kirjavaraston luona. Jokelalle maksettu palkkio oli ensimmäinen, joka mainittiin kuntakokousten pöytäkirjoissa. Kuitenkin saman vuoden joulukuun 14. päivänä pidetyssä kokouksessa päätettiin Johan Jokelalle maksaa lainakirjastonhoidosta hänen tiliin merkitsemänsä summa 40 markkaa. Mikäli hoitajan palkka oli jo ennen Haami Jokelan hoitajuutta ollut 5 markkaa vuodelta, olisi Johan Jokela toiminut kirjastonhoitajana vuodesta 1893 alkaen. Tätä tukee myös se, että Johan oli mukana jo lainakirjasto-arpajaistoimikunnassa, sen valitsemassa komiteassa sekä vuonna 1893 valitussa kansankirjaston johtokunnassa.¹³²

Leo Schadewitzin tilaston mukaan Kannuksen kunnankirjastossa oli vuonna 1901 ollut 208 sidosta ja sen olleen raha-arvoltaan 650 markkaa¹³³. Lainaaajaluku oli puolestaan ollut 652.¹³⁴ Lukuhalu oli siis ollut voimissaan ja lukuharrastus leviämässä myös laajemmalle. Tästä todistavat paitsi kirkonkylän kirjaston tilastotiedot myös Kärkiskylälle ja Mutkalammille perustetut kyläkirjastot. Kärkiskylän kyläkirjasto oli Schadewitzin tilaston mukaan perustettu vuonna 1898 ja vuonna 1901 siellä oli ollut 86 lainattavissa ollutta sidosta joiden arvo oli 194,40 markkaa¹³⁵. Lainajia kirjastossa oli ollut 325. Mutkalammin kirjasto oli saman tilaston mukaan perustettu vuonna 1902 ja vuotta myöhemmin siellä oli ollut 45 sidosta joiden rahallinen arvo oli ollut 118 markkaa.¹³⁶ Kärkiskylän kirjastosta löytyy maininta kirjaston arkistosta 3.1.1930 kirjastontarkastaja Olga Risulalle lähetetystä kirjeestä, jossa on maininta ”-nuorisoseuroillakaan ei muilla kuin Kärkiskylän seuralla ole ollut

¹³⁰ KKA, Khall I, Ca1:2, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1900–1911, 11.9.1901; 5mk=21,74€, Rahanarvolaskuri.

¹³¹ Rahanarvolaskuri, vertaa hintoja.

¹³² KKA, Khall II, Ca1, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1906, 12.6.1893; KKA, Khall II, Ca1, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1906, lainakirjasto-arpajaistoimikunnan kokouksessa 21.8.1892.; KKA, Khall I, Ca1:2, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1900–1911, 14.12.1901.

¹³³ 2 827,00€, Rahanarvolaskuri.

¹³⁴ Junkala, Leevi 1997, ”Kannuksen kirjasto satavuotias”, KKKV; On myös mahdollista ettei mainittu lainaajaluku tarkoita yksittäisiä, erillisiä henkilöitä vaan ennemminkin tehtyjen lainojen lukua.

¹³⁵ 845,40€, Rahanarvolaskuri.

¹³⁶ 513,10€, Rahanarvolaskuri; Junkala, Leevi 1967 ”Kannuksen kirjasto satavuotias”, KKKV.

kirjastoa, ja sekin on jo lahjoittamalla yhdistetty kantakirjastoon.”¹³⁷ Mielenkiintoisen asiasta tekee se, että Kärkiskylän nuorisoseura oli perustettu vuonna 1918.¹³⁸ Lisäksi kirjaston johtokunnan pöytäkirjoissa on maininta vuodelta 1925, jossa mainitaan sen saaneen pyynnön, että Kärkiskylään perustettaisiin oma piirikirjasto. Pyyntö kuitenkin evättiin sillä perusteella, että Märsylässä, joka oli samaa koulupiiriä Kärkiskylän kanssa, oli jo oma kirjasto-osastonsa.¹³⁹ On siis mahdollista, että varhaisin 1900-luvun alun kyläkirjasto oli kaksikymmentäluvulle tultaessa jo lakannut toimimasta tai jopa kadonnut kokonaan. Todennäköisesti nuorisoseuran väki oli ottanut kirjaston asiakseen kun kunnallinen kirjastolaitos teki kieltävän päätöksen sen yhden osaston tuomisesta kylälle. Into ei sitten alun jälkeen liene riittäneen, vaan 30-luvulle tultaessa oli se jo yhdistetty todennäköisesti Märsylässä sijainneeseen kunnankirjasto-osastoon.

Kärkiskylän tiedot eivät kuitenkaan ole ainoat sekavuuden tuojat. *Kokkola –lehdessä* vuonna 1900 ilmestynyt kirjoitus kyseenalaistaa myöskin Schadewitzin tilaston perustamisajankohtiin liittyviä tietoja.

”Kirjeitä maaseudulta.

-Kannuksen Mutkalammin kylästä, 17/4 1900. Kerron vähän kylämme riennoista tänä ja viime vuonna. Kylässämme awattiin viime vuonna kaksi kansakoulua, molemmat omissa huoneissaan. Se on vähän harwinaista näin pienellä kylällä, jonka wäkiluku on tuskin 600. Waan kylämme hajanaisuuden tähden se oli tarpeellinen. Tänne perustettiin kirjalainasto viime vuonna, Pohjalaisylioppilas-osakunnan awustamana. Siitä on lainattu kirjoja hywin ahkerasti. Viime vuoden alusta perustettiin posti-yhdistys. Jotka siihen rupeawat, sitoutuwat wuorotellen toistensa kirjeet ja sanomalehdet Kannuksen asemalta. Tämä toimi waukutti hywin sanomalehtien lewenemiseen, sillä heti nousi sanomaintilaus monin kerroin. Tätänykyä tämänyhdistyksen laulusta tulee 13 Kokkolaa, 9 Lukutupaa, 3 Kaikua, 1 Pellervo, 1 Pohjalainen ja useita vuosikertoja Amerikan lehtiä. Tämän vuoden alusta perustettiin tänne kaksi muuta postiyhdistystä jotta nykyään käy 3 miestä postissa joka keskiwiiikko ja lauantai. Kynä.”¹⁴⁰

Toisaalta kyse on tällä kertaa vain muutamasta vuodesta, joten erhe on todennäköisesti tapahtunut jommankumman puolen merkinnöissä. Sisällytin koko tekstin lainaukseen, koska se kertoo hyvin paitsi Mutkalammin perustetusta kirjastosta, jonka lainaustoiminta oli kirjoittajan mukaan ollut hyvin ahkeraa, myös muusta sivistys-, opetus- ja lukutoiminnasta yhdeltä Kannuksen kylältä. Lukuhalu oli ollut voimakasta ja ilmennyt useilla eri tavoin. Kaksiluokkainen kansakoulu oli jo sinällään ollut kylälle saavutus, etenkin kun aloite on aikoinaan lähtenyt kyläläisiltä, ei kunnan

¹³⁷ KKKV, Kantakirjaston arkistokannet, Kirje Kirjastontarkasta Neiti Olga Risulalle, 3.1.1930.

¹³⁸ Ekman-Salokangas 2004, 588; Ainali 1985, 485.

¹³⁹ KKA, Kirjastolautakunta, CA: 1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 12.7.1925.

¹⁴⁰ ”Kannuksen Mutkalammin kylästä, 17/4 1900.” Kokkola, 21.4.1900.

herroilta.¹⁴¹ Teksti kuvaa hyvin kuinka 1900-luvun alussa on pienemmillä kylillä alettu enenevässä määrin tiedostaa oman syrjäisyyden vaikutukset henkiseen elämään ja asiaa on pidetty niin tärkeänä, että sitä korjaamaan on keksitty keinoja. Kaupunkikirjastoille ominaista lukusalia ei ole lähdetty pienellä kylällä soveltamaan, mutta itse organisoitu postiyhdistys on mahdollistanut säännöllisemmän tiedonkulun. On hyvin todennäköistä että ainakin listan harvinaisempia sanomalehtiä on joko kierrätetty kylän talojen kesken tai vierailtu naapurissa lukemassa. Amerikan lehtiä taas on todennäköisesti tilattu, jotta pysytään perillä siirtolaisiksi lähteneiden¹⁴² kuulumisista.

Seuraavan johtokunnan valinta venyi vuodelle 1905 jolloin valittiin sama johtokunta jatkamaan tehtävissään. Hoitajaksi ja lainaajaksi sai kirjasto 1906 vuoden alusta suntio A. Kotilaisen.¹⁴³ Vuonna 1906 tarkastettiin myös kirjaston tilit ja hyväksyttiin ne ilman huomautuksia.¹⁴⁴ 5. joulukuuta 1908 Kannuksen lainakirjaston johtokunnan esimieheksi valittiin kansanedustaja Oskari Tokoi, jäseniksi Abraham Keiski sekä talonpoika Antti Annala. Kirjasto muutti jälleen kun sen hoitajaksi ja lainaajaksi valittiin talollinen Sakris Raasakka. Hoitopalkkakin oli noussut 10 markkaan.¹⁴⁵

Oskari Tokoi on eittämättä kirjaston toimintaan kautta aikain osallistuneista henkilöistä tunnetuin. Tokoi valittiin SDP:n riveistä eduskuntaan Suomen ensimmäisissä eduskuntavaaleissa vuonna 1907. Kannuksessa hän osallistui ahkerasti Työväenyhdistyksen toimintaan. Sisällissodan aikaan Tokoi toimi vallankumoushallituksen pääministerinä, ja maanpaossa ollessaan hän osallistui Muurmannin legioonan toimintaan. Loppuelämänsä Tokoi vietti Amerikassa siirtolaisena huolimatta siitä, että hänet armahdettiin hänelle langetetusta kuolemantuomiosta toisen maailmansodan lopulla. Lex Tokoi nimeä kantavalla armahduksella oli merkittävä symbolinen merkitys maassa, joka pyrki yhdistymään raastavan veljessodan jälkimainingeissa.¹⁴⁶

Tokoi osallistui 1900-luvun alkuvuosina ahkerasti niin paikalliseen kuin valtakunnalliseenkin politiikkaan ja todennäköisesti poliittiset kiinnostuksenkohteet ja työt olivat vetäneet hänet pois Kannuksesta, sillä hänen osallistumisensa kirjaston toimintaan jäi varsin lyhyeksi. Vuoden 1910 tammikuussa pidetyssä kunnankokouksessa Tokoin tilalle valittiin kolmevuotiskauden loppuajaksi kansankirjaston johtokuntaa johtamaan talollinen Alfred Jeremianpoika Rako.¹⁴⁷ Hoitaja ja lainaaja jouduttiin puolestaan korvaamaan saman vuoden syyskuulla kun Nestori Pajala otti toimen vastaan

¹⁴¹ Isohanni 1951, 82–83.

¹⁴² Kannuksesta lähti vuosina 1875–1902 siirtolaisiksi 645 henkeä, Junkala & Niemelä 1977, 62.

¹⁴³ KKA, Khall I, Ca1:2, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1900–1911, joulukuun 16.12.1905.

¹⁴⁴ KKA, Khall I, Ca1:2, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1900–1911, 2.6.1906.

¹⁴⁵ 38,58€, Rahanarvolaskuri; KKA, Khall I, Ca1:2, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1900–1911, 5.12.1908.

¹⁴⁶ Kostiainen 2000, Oskari Tokoi, <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/241/> (viitattu 19.2.2014); Rinta-Tassi 1995, 816–822.

¹⁴⁷ KKA, Khall I, Ca1:2, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1900–1911, 22.1.1910.

seuraaviksi kolmeksi vuodeksi aloittaen toimessa kuitenkin heti. Palkka oli edelleen 10 markkaa vuodessa.¹⁴⁸ Syyskuussa 1911 valittiin kansankirjaston johtokunnan esimieheksi torppari Johan Jokela ja varaesimieheksi talollinen Wille Mattila.¹⁴⁹

Maaliskuussa 1913 valittiin johtokunnan esimieheksi talollinen Herman Luoma eli Raasakka. Saman vuoden joulukuulla lainakirjaston hoitajaksi valittiin vuodelle 1914 kansakoulun opettaja Jalm. Haavisto. Myöhemmissä maininnoissa nimi kirjoitetaan yleensä muotoon J. Haavisto joten kyseessä on todennäköisesti vuosina 1910–1921 Kannuksen kirkonkylän kansakoulun opettajan toiminut Jalmari Haavisto.¹⁵⁰ Haavisto kutsuttiin myös Pohjoismaiden Osake Pankin¹⁵¹ Kannukseen vuonna 1917 perustaman haarakonttorin johtajaksi. Hän oli aiemmin toiminut myös Kannuksen säästöpankin kirjurina.¹⁵² Vuoden 1914 huhtikuulla johtokuntaan valittiin edellisten lisäksi vielä kirkkoherran J. Wuorinen, muutoinkin ahkera sivistysmies, sekä opettajatar Elli Haavisto. Elli Haavisto, omaa sukuaan Paasio, toimi Kirkonkylän kansakoulun opettajana vuosina 1908 ja 1910–1946.¹⁵³ Haavisto oli ensimmäinen kirjaston toiminnassa mukana ollut nainen. Voi olettaa, että Elli Haavisto on toiminut jossain määrin myös kirjaston hoitajan tehtävissä sillä kirjasto on sijainnut sen varsinaisen hoitajan, hänen miehensä Jalmari Haaviston luona.

Huhtikuussa 1914 hyväksyttiin kansankirjaston sääntöehdotus. Kuntakokouksen päiväkirjamerkinnästä on havaittavissa kaksi kirjoittajaa. Toinen heistä olisi merkinnyt vain sääntöehdotuksen hyväksytyksi kun taas toinen käsiala on yliviiwannut osan tiedoista tähdentäen sääntöehdotuksen alkuperää: ”—sääntöehdotus, jonka kansanvalistusseura on laatinut kunnan kantakirjastoja varten, josta hetkisen keskusteltiin ja hyväksyttiin semmoisenaan.”¹⁵⁴ Kansallisesti järjestäytynyt kirjastonhoitotapa sääntöineen saapui kuntaan.

Vuosien 1913–1914 aikana tehtiin kirjaston hoidossa paljon muutoksia joiden käytännön jäljet ovat säilyneet myös jälkipolville. Kaikki tapahtuneet muutokset kertovat ammattilaisuuden

¹⁴⁸ KKA, Khall I, Ca1:2, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1900–1911, 24.9.1910.

¹⁴⁹ KKA, Khall I, Ca1:3, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1911–1918, 30.9.1911. Pöytäkirjasta ei käy esille onko kyseessä sama Johan Jokela, joka oli toiminut kirjaston hoitajana jo 1890-luvulla tai hänen jälkeläisiään. Mikäli kyseessä on sama Johan Jokela, on hänen sosiaalinen ja taloudellinen asemansa päässyt heikentymään merkittävästi vuoden 1901 jälkeisen paikkakunnalta poistumisen jälkeen, sillä asema on tippunut talollisesta torppariksi. Nimi ei kuitenkaan ole paikkakunnalla ollut harvinainen, joten on yhtä todennäköistä että kyseessä on vain samoista asioista kiinnostunut täyskaima.

¹⁵⁰ KKA, Khall I, Ca1:3, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1911–1918, 3.3.1913; 11.4.1914; Isohanni 1952, 144.

¹⁵¹ Liitettiin samana vuonna Pohjoismaiden yhdyspankkiin, josta myöhemmin tuli Suomen Yhdyspankki. Salokangas 2004, 180.

¹⁵² Salokangas 2004, 180.

¹⁵³ KKA, Khall I, Ca1:3, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1911–1918, 3.3.1913; 22.12.1913; 11.4.1914; Isohanni 1952, 144.

¹⁵⁴ KKA, Khall I, Ca1:3, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1911–1918, 11.4.1914.

lisääntymisestä. Käyttöön otettiin tilikirja ja vuosikertomukset ja talouskatsaukset, kirjastolle tuli säännölliset aukioloajat ja käyttäjille asetettiin maksimilainamäärä. Käyttöön otettiin säännöt, uusi lainaustekniikka, Deweyn aiheen mukainen kirjojen luettelointijärjestelmä ja kantaluettelo, johon listattiin kaikki kirjastoon hankitut teokset. Vuoden 1914 talouskatsauksesta löytyy myös maininta Kansanvalistusseuralta saadusta 50 markan avustuksesta.¹⁵⁵ Todennäköisesti joku tai jotkut näinä vuosina kirjaston toimintaan mukaan tulleista ovat olleet osallisena tai ainakin tietoisia Kansanvalistusseuran toiminnasta ja tuoneet sekä toteen panneet sen opetuksia Kannuksessa. Kirjastonhoitajaksi valittu Jalmari Haavisto oli todennäköisesti se käynnistävä voima, joka toi uudet kirjastotekniset käytännöt kuntaan. Opettajana hän oli varmasti tietoinen Kansanvalistusseuran toiminnasta ja sitä kautta hän oli tullut tutuksi myös kirjastoaatteen kanssa. Täten voi myös olettaa, että kirjaston silloisen johdon parissa oli ollut voimissaan myös Kansanvalistusseuran edustamat aatteet eli sivistyksen tuominen kansalle ideologisoidun lukuhalun tukemisen kautta.

3.5 Kirjaston varat, kirjat ja lainaustoiminta

Kirjaston ensimmäiset säilyneet tilitiedot ovat myös vuodelta 1914. Aiemman ajan rahankäytöstä ei ole tietoja lukuun ottamatta kuntakokousten pöytäkirjoissa mainittuja kirjaston hoitajien palkkoja. Voidaan kuitenkin olettaa, että kunta on pitänyt kiinni lupauksestaan tukea kirjaston toimintaa vähintään 50 markalla vuodessa, sillä vuoden 1914 kohdalle on tilikirjaan merkitty myös kirjavaraston arvo, joka on tuolloin ollut 1 419 markkaa.¹⁵⁶ Kirjaston kirjavarojen rahallinen arvo on siis kohonnut reilussa kymmenessä vuodessa 650 markasta yli kaksinkertaiseksi.¹⁵⁷

Taulukko 2. Kunnan käytössä olleiden varojen kehitys 1914–1919. Tiedot markoissa.

	1914	1915	1916	1917	1918	1919
Saatu kunnan kannatus	101,2	103,15	103,15	105,1	106	
Säästöä ed. vuodelta	13,1		15,5		14	128,9
Muut			34,2	1,15	100	
Yhteensä	114,3	103,15	152,9	106,25	210	128,9

Lähde: KKKV, Vuosikertomus ja talouskatsaus vuosilta 1913–1919.

Kirjaston varat ovat pysyneet vuosien 1914–1919 miltei saman suuruisina. Kunnan kannatuksen määrä ei ole suuresti vaihdellut, tukea ei ole annettu erityisen paljon eikä sitä ole jätetty antamattakaan

¹⁵⁵ KKKV, Vuosikertomus ja talouskatsaus 1919.

¹⁵⁶ 5 215€, Rahanarvolaskuri.

¹⁵⁷ Junkala, Leevi 1967 ”Kannuksen kirjasto satavuotias”, KKKV.

ennen vuotta 1919, mihin todennäköisesti vaikuttaa suuresti edellisen vuoden taloudelliset rasitteet. Vuonna 1918 on saatu Keski-Pohjanmaan osuuskaupalta 100 markan lahjoitus.¹⁵⁸

Taulukko 3. Sidosten lukumäärien muutokset vuodesta 1913 vuoteen 1918

Vuosi	1913	1914	1915	1916	1917	1918*	1919
Lainattavien sidosten lukumäärä vuoden alussa	280	302		334		210	
Lainattavien sidosten lukumäärä vuoden lopussa	302	306		348		210	
Sidosten lukumäärän muutos	22	4	28	4	138	0	

Lähde: KKKV, Vuosikertomus ja talouskatsaus vuosilta 1913–1919.

Vuosien 1913–1916 välillä kirjaston lainattavien sidosten määrä kohosi 68 sidoksen verran, mikä on miltei neljännes vuonna 1913 omistettujen sidosten määrästä. Kirjoja toki hankittiin useampia, mutta muutamia myös poistettiin niiden huonon kunnon tai tiedon vanhentumisen tähden. Kirjamäärää on myös kerryttänyt runsaasti Eduskunnalta lahjoituksena saadut *Valtiopäivien pöytäkirjat*, jotka saapuivat kirjastoon vuonna 1914. Outo on myös vuosien 1916 ja 1918 välillä tapahtunut miltei puolentoista sadan niteen katoaminen. Kenties laskuissa on tapahtunut virhe tai kenties osa teoksista on kadonnut kirjaston muutossa vuonna 1917.

Varhaisimmat yksityiskohtaiset lainaustiedot ovat säilyneet lainaajaluettelossa joka kattaa ajan vuoden 1910 lokakuulta kesäkuulle 1914. Luetteloon on merkitty aikajärjestyksessä lainaaja, hänen lainaamansa teos, laina-ajan pituus sekä milloin lainat on palautettu. Laina-ajan pituus on muutamaa yksittäistä poikkeusta lukuun ottamatta merkitty joko 21 tai 35 päivän pituiseksi eli kolmeksi tai viideksi viikoksi. Yhden ihmisen maksimilainamäärä on kerralla otettuna kuusi, päivittäinen lainamäärä vaihtelee yhdestä useaan kymmeneen. Vuosina 1913–14 maksimimäärä lainoja samalle lainaajalle samalta päiväältä on kaksi. Tämä antaisi olettaa, että etenkin vuosina 1910–12 kirjasto on ollut auki ennemminkin silloin kun sille on ollut tarvetta. Tätä tukevat myös erittäin epäsäännölliset päivämäärät. Vuosien 1913–14 kohdalla niiden päivien määrä, jolloin oli annettu lainoja, vähenee mutta päivämäärät kertovat säännönmukaisuudesta.¹⁵⁹ Näiltä vuosilta on myös säilynyt vuosikertomukset, joiden mukaan kirjasto on ollut avoinna sunnuntaisin klo 13–15 vuonna 1913 ja

¹⁵⁸ KKKV, Vuosikertomus ja talouskatsaus 1914; KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936.

¹⁵⁹ KKA, Kirjastoltk, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat (sis. lainausluettelon 1910–1920).

klo 12–14 vuonna 1914.¹⁶⁰ Oletettavasti nämä muutokset johtuvat Kansanvalistusseuralta saaduista säännöistä, jotka joku asiasta tietoinen tuonut myös Kannuksen kirjaston käytännöiksi.

Lainaaajaluettelo osoittaa laiskimman kirjojen lainausajan sijoittuvan kesäkuukausille. Maatalousvaltaisen pitäjän ollessa kyseessä tämä ei ole yllättävää. Keväisin kylvöt ja syksyisin sadonkorjuu ovat pitäneet ihmiset kiireisinä. Alla olevasta luettelosta on näkyvissä koko lainausluettelon yhteenlasketut määrät vuosittain jaettuna.

Taulukko 4. Kansankirjaston lainatilastot 1910–1914

vuosi	päivää	lainaajaa (kerta)	joista naisia	lainaa	joista naisten
(loka-marras) 1910	26	131	17	273	33
1911	77	415	83	796	150
1912	48	137	32	245	56
1913	33	121	30	229	40
(tammi-kesä) 1914	23	240	116	292	148

Lähde: KKA, Kirjastoltk, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat (sis. lainausluettelon 1910–1920).

Lainaaaja-kohtaan on laskettu kaikki ne kerrat jolloin henkilö on lainannut teoksia kirjastossa vieraillessaan. Lainalla tarkoitetaan yksittäisiä kirjastosta lainattuja niteitä. Viereen on lisäksi laskettu naisten osuus lainaajista ja heidän tekemiensä lainojen määrä. Tämä tilasto on luonteeltaan kuitenkin erityisen viitteellinen sillä osa käsialoista on ollut vaikeasti tulkittavissa ja osalle lainaajista ei ole lainkaan merkitty etunimeä tai on käytetty vain alkukirjainta, tällaiset lainaajat olen laskenut miehiksi, koska pelkällä sukunimellä viitattiin yleisemmin miespuolisiin kun naisista on tavallisempaa mainita joko koko nimi tai vähintään merkitä siviilisääty sukunimen eteen. Tilastoinnin ongelmista huolimatta on kuitenkin mahdollista tehdä se havainto suhteellisen hyvällä varmuudella, että naisten osuus lainaajista ja tehdyistä lainoista on tasaisesti kasvanut. Vuosikohtaiset tilastoinnit osoittavat myös lainaamisen kasvaneen merkittävästi 1913 heinäkuulta alkaen.¹⁶¹ Olettaisin tällöin käyneen niin, että uusi kirjaston hoitaja on aloittanut toimessaan.

¹⁶⁰ KKKV, Vuosikertomus ja talouskatsaus 1913,1914.

¹⁶¹ KKA, Kirjastoltk, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat (sis. lainausluettelon 1910–1920).

Vuoden 1914 puolen välin paikkeilla vihkomuotoisesta lainaajaluettelosta on luovuttu ja käyttöön on otettu lainaajakortit. Lainauskortteja käytettiin 1910-luvun ajan kunnes seuraavan vuosikymmenen alusta siirryttiin takaisin vihkolainaamiseen. 1930-luvulla lainaajakortit palasivat uudelleen käyttöön.¹⁶² Lainaajakortistot on säilytetty Kannuksen kaupunginarkistolla, tosin on mahdotonta sanoa kuinka monet korteista ovat kadonneet vuosien varrella. Alla olevaan taulukkoon on laskettu lainauskorttien avulla vuosittaisten lainaajin määrä. Lasketut määrät eivät siis kata koko todellista lainaajien määrää, mutta toimivat todistuksena lainaajien minimimäärästä.

Taulukko 5. Lainaajien määrä

Vuosi	Korttia
1914	47
1915	113
1916	29
1917	3
1918	27
1919	18

.Lähde: KKA, Kirjastoltk, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat (sis. lainausluettelon 1910–1920).

Taulukoinnin perusteella voisi päätellä, että kuten muuallakin Suomessa, 1910-luvun lopun levottomuudet ovat Kannuksessakin vaikuttaneet kirjaston toimintaan. Suojeluskunnan ja työväenyhdistyksen toiminta on ollut erityisen vilkasta vuonna 1917 ja on varmasti vienyt myös kirjaston asiakkaita muihin toimiin.¹⁶³

Taulukko 6. Lainojen määrät vuosien 1913–1918

Vuosi	1913	1914	1915	1916	1917	1918*
Lainoja	253	670		905		
joista	174	90		650		
kaunokirjallisuutta						

Lähde: KKKV, Vuosikertomus ja talouskatsaus 1913,1914,1916,1918.

¹⁶² KKA, Kirjastoltk, Bc:1, Lainaajakortisto 1914–1938; KKA, Kirjastoltk, BC:2, Lainaajakortisto 1914–1945;

¹⁶³ Ekman-Salokangas 2004, 603.

Taulukko 7. Lainaajien määrän vuosina 1913–1918

Vuosi	1913	1914	1915	1916	1917	1918*
Lainaajia yht.	66	138		115		130
miehiä	40	79		40		57
naisia	26	59		75		73
Uusia lainaajia				16		
Kunnan väkiluku	v. 5000	5130		5300		n. 5000

Lähde: KKKV, Vuosikertomus ja talouskatsaus 1913,1914,1916,1918.

Vuosilta 1915 ja 1917 ei ole vastaavia säilynyt. Vuoden 1918 tiedot ovat vuosikertomuksesta, joka on merkitty vuodeksi 1919, sen laatimispäivä on kuitenkin tammikuussa 1919, joten sen tiedot koskevat mitä todennäköisimmin vuotta 1918. Vuosikertomusten lainaustilastoja tarkasteltaessa kirjaston toiminta vaikuttaa varsin nousujohteiselta. Lainaajien määrä vaikuttaa olleen tasaisessa kasvussa samoin kuin lainamäärän. Lainauskorttien avulla lasketusta taulukosta vuoden 1915 määrä vaikuttaisi tilastollisesti todennäköiseltä. Lainaajakortit poistuivat käytöstä viimeistään 1920-luvun alusta. Täten on mahdollista että lähempänä tuota vuotta tehdyt kortit ovat toiminnan muutoksen yhteydessä päätyneet hävitettäväksi kun taas hiukan vanhemmat ovat säilyneet kaappien perukoilla.

Vuosi 1916 on ollut erityisen vilkasta lukemisen kannalta. Lainaajia on vähemmän kuin edeltävänä tai jäljempänä tilastoiduissa vuosissa, mutta lainamäärä on kuitenkin huomattavasti suurempi. Todennäköisesti aiempina vuosina kortin saaneet lukuhaluiset ovat varttuneet lukutaidoltaan tilaan, jossa useiden niteiden luku on sujunut vauhdikkaasti. Vuodelta on myös säilynyt Deweyn-luokittelun mukaan tehty lainausluettelo.¹⁶⁴

Taulukko 8. Deweyn luokitusjärjestelmän mukainen lainausluettelo vuodelta 1916.¹⁶⁵

Vuosi	1916										
Luokitus	000	100	200	300	400	500	600	700	800	900	YHTEENSÄ
Sidosten luku	14	2	28	77	3	18	19	1	138	48	348
Lainausten luku	20	5	100	75	4	10	20	1	650	15	905

Lähde: KKKV, Vuosikertomus ja talouskatsaus 1913, 1914.

Taulukon ylivoimaisesti lainatuimmat luokat ovat 800 ja 200 eli kaunokirjallisuus ja uskonnolliset teokset. Yli kaksi kolmasosaa kaikista lainoista on ollut kaunokirjallisuutta ja uskonnollisetkin

¹⁶⁴ <http://ykl.kirjastot.fi/>; KKKV, Vuosikertomus ja talouskatsaus 1913, 1914.

¹⁶⁵ KKV. Vuosikertomus ja talouskatsaus 1913, 1914.

teokset ovat kulkeneet lainassa noin kolme kertaa niiden määrän verran. Sen sijaan luokat 100 tietotekniikka, informaatio ja yleiset teokset, 400 kieli ja 700 taiteet ja vapaa-aika ovat sekä huonosti tarjottuja että huonosti lainassa kulkeneita. 900 eli historian luokkaan kuuluneet taas ovat kulkeneet lainassa huomattavan harvoin ottaen huomioon, että luokan niteiden määrä on kirjaston toiseksi suurin. Toisaalta entisajan historiateokset ovat usein olleet moniosaisia saagoja, joihin perehtyminen on varmasti ollut raskasta ja aikaa vievää.

Venäjän vallan ajalta viimeinen kirjastoa koskeva merkintä sijoittuu tammikuun 3. päivään 1917.

”1

Kirjaston hoitajan irtisanomisen johdosta, päätettiin valita uuteksi kirjaston hoitajaksi asioitsija Kalle Tauriainen viitenkymmenen markan vuosipalkalla.”¹⁶⁶

Koska kirjasto edelleen sijaitsi aina sen hoitajan luona, tarkoitti hoitajan muutos myös muuttoa, jota toteuttamaan valittiin johtokunnan puheenjohtajana toiminut Herman Luoma.¹⁶⁷ Tämä merkitsi kirjaston yhden ahkeran aikakauden loppua.

¹⁶⁶ KKKV, Kannuksen kirjaston johtokunnan pöytäkirja, 3.1.1917.

¹⁶⁷ KKKV, Kannuksen kirjaston johtokunnan pöytäkirja, 3.1.1917.

4. Itsenäistymisen ajan murrosvuodet

4.1 Suomen itsenäistyminen ja Kannus

Vuoden 1917 jännittävät uutiset tavoittivat virallisesti Lestijokilaakson ja Kannuksen maaliskuun 20. päivänä Kokkola-lehdessä julkaistun laajan uutisen myötä: *Vallankumous Venäjällä. Keisari Nikolai poistunut valtaistuimelta. Uusi valtiomuoto ja perustuslait. Vangitut vapaaksi.*¹⁶⁸ Helmikuun vallankumouksessa oli kukistettu keisarivalta ja uusi Venäjän väliaikainen hallitus pyrki kohti tasavaltaista valtiomuotoa. Tämän pyrkimyksen puitteissa väliaikainen hallitus palautti niin sanotulla Maaliskuun julistuskirjalla Suomen perustuslailliset oikeudet kumoamalla esimerkiksi kaikki helmikuun manifestin säädökset. Myös vanha sotilaiden muodostama senaatti astui alas vallasta ja tilalle haluttiin tsaarin ajasta poiketen koota hallitus 1916 vuoden vaalien tuloksen pohjalta parlamentaarisesti. Tämä merkitsi enemmistöä sosiaalidemokraattiselle puolueelle, jonka rivejä hajotti vahvasti luokkataistelun periaate. Periaatteen mukaan puolueen olisi pitänyt kieltäytyä yhteistoiminnasta porvariin kanssa ja jatkaa vallankumousta kohden. Puolue kuitenkin suostui vastahakoisesti hallitusyhteistyöhön ja muodostettiin sosiaalidemokraatti Oskari Tokoin senaatti, jonka paikat jaettiin tasan vasemmiston ja oikeiston kesken.¹⁶⁹

”Meidän kansamme koko kehitys, koko menneisyys ja eletty historia on elävänä todistuksena siitä, että Suomen kansa on aikojen kuluessa kehittynyt ja kypsytynyt itsenäiseksi kansaksi, täysin itsenäiseksi määräämään omasta oikeudestaan, omista asioistaan ja omista suunnistustaan. Koko meidän sivistyksellinen kehityksemme on kulkenut niin omintakeisissa puitteissa, koko meidän taloudellinen kehityksemme on myöskin siinä määrin itsenäinen ja koko meidän yhteiskunnallinen järjestyksemme on niin eroava Venäjän yhteiskunnallisesta järjestyksestä, ettei saata tulla kysymykseen näiden yhteiskuntain sellainen yhteenliittyminen että toisen tai toisen yhteiskunnallinen järjestys ei siitä kärsisi. –Minä rohkenen siis luottaa siihen, että Suomen kansan itsenäisoikeus, Suomen kansan itsenäisyyden alku on nyt varmallalla pohjalla ja meidän velvollisuutemme on sitä kehittää järkähtämättä ja johdonmukaisesti ja sillä tavalla, että Suomen kansan itsenäisyys jo läheisessä tulevaisuudessa tulee taatuksi.”¹⁷⁰

Näin lausui Kannuksen kirjaston johtokunnan puhemiehenä 1900-luvun alussakin toiminut pääministeri Oskari Tokoi 20.4.1917 eduskunnan käsitellessä Venäjän kansalaisten oikeutta elinkeinon harjoittamisesta Suomessa. Tokoin senaatin ensimmäisiä tehtäviä oli ratkaista kysymys korkeimman vallan käytöstä eli siitä mikä taho vahvistaa jatkossa Suomen lait ja käyttää korkeinta nimitysvaltaa. Heinäkuussa syntyi ratkaisuna Valtalaki, jonka mukaan korkeimmat valtaoikeudet

¹⁶⁸ Kokkola-lehti 20.3.1917.

¹⁶⁹ Ekman-Salokangas 2004, 275; Vahtola 2003, 285–287.

¹⁷⁰ Ekman-Salokangas 2004, 275.

olivat Suomen eduskunnalla, lukuun ottamatta ulkopolitiikkaa ja sotilasasioita, jotka pysyivät edelleen Venäjän vastuulla säilyttäen siltä osin yhteyden maiden välillä. Valtalakia ei enää hyväksytetty väliaikaisella hallituksella vaan vain tiedotettiin sille, mikä tarkoitti välirikkoa maiden välillä.¹⁷¹

Sosiaalidemokraattien odottamaa bolševikkien vallankumousta ei tapahtunutkaan vaan Venäjän johtoon nousi yrityksen kukistamisen jälkeen sotaministeri Aleksandr Kerenski, joka otti tiukan linjan valtalain hyväksyneeseen Suomen eduskuntaan ja määräsi sen hajotettavaksi ministerivaltiosihteeri Enckelin suosituksen mukaisesti. Porvarilliset puolueet myöntivät hajotusehdotukseen ja kenraalikuvernööri Stahovitš saapui kokoukseen ratkaisemaan äänellään päätöksen hajottamisesta ja uusista vaaleista. Tokoin senaatti hajosi elokuussa elintarvikekriisiin ja sosiaalidemokraatit lähtivät eduskunnasta. Maan asioita hoitamaan ryhtyi syyskuusta alkaen E. N. Setälän porvarillinen senaatti. Lokakuun alussa pidetyissä uusissa vaaleissa sosiaalidemokraatit kokivat vaalihäviön. Itsenäisyysmiehet lujittivat asemiaan porvarillisten eduskuntaryhmissä.¹⁷²

Vaalitappio ja sitä myöten sivuun jääminen hallituksesta radikalisoivat siihen saakka rauhallisesti uudistuksiin pyrkinyttä sosiaalidemokraattista puoluetta. Bolševikkien maaliskuun vallankumouksen ja Leninin valtaannousun jälkeen Suomen sosialistit saivat kehotuksia ja kannustusta vallankumouksen käynnistämiseen. Rauhattoman syksyn jäljiltä ajauduttiinkin marraskuun puolivälin tienoilla suurlaktoon, joka toimi osaltaan punakaartien vallannäyttönä.¹⁷³ Kannuksen lähipitäjässä ja päätiedonkulun välittäjäkaupungissa Kokkolassa oli ollut rauhatonta syksyn ajan. Kun suurlakko alkoi, myös kahtiajakautuminen Kokkolassa kiihtyi. Rauhattomuus välittyi lähipitäjiin etenkin tiedonsaannin vaikeutumisena, koska kaupungin sanomalehdet lakkasivat ilmestymästä. Kannuksessa suurlakko näkyi selvimmin junaliikenteen pysähtymisenä. Aikaisemmin paikkakunnalle perustettu punakaarti piti asemarakennusta ja puhelinkeskusta miehitettyinä ja kontrolloi muutoinkin liikennettä. Väkivallalta kuitenkin välttyttiin. Punakaartiin kuului noin 70 Kannuksen työväenyhdistyksen jäsentä ja sen päällikkönä toimi työväenyhdistyksen puheenjohtaja Valter Jokinen. Kirkkoherra Juhani Vuoriselta myöhemmin kysyttäessä antoi hän ymmärtää, ettei työväenliike ollut saanut paikkakunnalta kummoistakaan otetta.¹⁷⁴

Jääkäriliike ei Lestijokilaaksossa saanut osakseen sen suurempaa suosiota, Kannuksesta Saksaan lienee lähteneen kaksi, naapurikunnista muutama muu. Suojeluskunta perustettiin Kannukseen

¹⁷¹ Vahtola 2003, 286–287.

¹⁷² Vahtola 287–288.

¹⁷³ Vahtola 2004, 288; Ekman-Salokangas 2004, 277, 278, 282

¹⁷⁴ Ekman-Salokangas 2004, 277, 278, 282.

palokunnan nimellä syyskuussa 1917. Kunnan valtaapitävät olivat olleet mukana yhdistyksen hengessä, sillä kuntakokouksessa säädettiin syyskuun lopulla, että jokaisen kuntalaisen oli liityttävä suojeluskuntaan ja saavuttava paikalle 20 markan sakon uhalla aina kutsun käydessä. Palokunta jaettiin sammutus- ja suojeluskuntiin ja sen ylipäälliköksi valittiin nimismies Yrjö Nikula, joka myöhemmin tuli tunnetuksi kovaotteisena ja taipumattomana Lapuan liikkeen kyyditysten johtajana. Kannuksessa majaillut venäläinen sotaväki siirtyi 18.1.1918 suojeluskunnan aktiivisuuden huomattuaan Kokkolaan jossa sikäläinen suojeluskunta riisui sen aseista itse aseistautuakseen.¹⁷⁵

Maan poliittinen kahtiajakautuneisuus suurlakon myötä, työttömyys sekä pulan ja puutteen aiheuttama nälkä aiheuttivat ympärimaan levottomuuksia, joita tukahduttamaan ei riittänyt maan julistautuminen eduskunnan päätöksellä itsenäiseksi 6.12.1917 P. E. Svinhufvudin johtaman porvarillisen senaatin tekemän itsenäisyysjulistuksen pohjalta. Neuvostohallitus tunnusti Suomen itsenäisyyden 31.12.1917 ja vahvisti sen seuraavan vuoden puolella 4.1.1918. Muut maat seurasivat pian perässä lukuun ottamatta Englantia ja Yhdysvaltoja, jotka seurasivat Suomen olojen vakiintumista aina 1919 puolelle antaen vasta silloin tunnustuksensa.¹⁷⁶

Syksyn levotonta liikehdintää seurannutta lyhyttä vuoden 1918 sotaa on historiankirjoituksessa kutsuttu monella nimellä. Lestijokilaaksolaisista monet mielsivät sodan nimenomaan vapaussodaksi, alueella kun oli etenkin alkuun hyvin selkeästi kyse venäläisten joukkojen häätämisestä paikkakunnilta tai niiden aseistariisumisesta. Tässä muodossa sisällissodan alku näyttäytyi Kannuksessakin. Paikkakunnalla majaillleet Venäläiset olivat poistuneet jo varhain tammikuussa 1918, mutta monilta lähipaikkakunnilta poistuvat joukot kulkivat juna-aseman tähden nimenomaan Kannuksen kautta.¹⁷⁷

Muun Lestijokilaakson tapaan Kannus oli poliittisesti siis varsin valkoinen kunta. Vuoden 1917 vaaleissa yli 60 % Kannuslaisten äänistä päätyi Suomalaiselle puolueelle. Vain muutama prosentti oli äänestänyt Sosiaalidemokraattista puoluetta. Esimerkiksi kunnanvaltuuston kokouksessa 25.3.2.1918 pykälässä 5 päätettiin kaikkien sosialistien eli punakaartilaisten irtisanomisesta elintarvikeautakunnasta. Tosin poikkeuksena mainitaan yksi joka sai poikkeuksena toistaiseksi jäädä. Samaisessa kokouksessa päätettiin myös paikallisesta suojeluskunnasta tehtävän kunnallisen. Suojeluskunnan esikunnan nimistössä vilahtaa myös useampia Kannuksen kirjastolautakunnassa tai kirjaston hoitajina toimineita henkilöitä.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Ekman-Salokangas 2004, 279–282.

¹⁷⁶ Vahtola 2004, 289.

¹⁷⁷ Ekman-Salokangas 2004, 281–282.

¹⁷⁸ KKA, Khall I, Ca1:3, Kuntakokouksen pöytäkirjat 1911–1918, 25.3.1918.

Vuonna 1920 Kannuksen kunnan asukasluku ylitti 5000 asukkaan rajan. Kaksikymmentäluku oli muutoinkin Kannuksessa väestönkasvun aikaa, sillä kymmenessä vuodessa tultaessa 1930 vuoteen oli asukasluku kasvanut miltei 600 asukkaalla. 1920-luvulla Kannus oli edelleen maatalousvaltainen kunta, noin 90 % kuntalaisista sai elantonsa maasta eikä tilanne kymmenen vuotta myöhemmin ollut paljoakaan muuttunut vaikka myöhempinä vuosina Kannuksen läpi kulkeva rautatie toikin lähikuntia nopeampia muutoksia toimialarakenteeseen.¹⁷⁹

4.2 Itsenäisyyden ajan kouluolot

Kouluolot aiheuttivat itsenäisyyden alkuvaiheessa jonkin verran närää Kannuksenkin pitäjässä. Ekman-Salokangas lainaa Suur-Lohtajan historia teoksessa Keskipohjanmaa-lehdessä kesällä 1918 julkaistua kirjoitusta ja se kuvaa tilannetta varsin osuvasti. ”Koulun ovat rakentaneet vain ne piirit, joissa on kouluharrastusta, kun taas ne kulmakunnat, missä tietämättömyys, taikausko ja pimeys (=vanhoillisuus) on vallinnut eivät ole koulua rakentaneet. Ja tällaiset seudut eivät rakenna tulevaisuudessakaan maailman aikaan. Sillä vaikka niissäkin asustaa koulua vaativia ihmisiä, niin on tuo vastustava aines niin valtava, ettei koulun perustamisesta ole puhuttakaan.”¹⁸⁰ Asukkaisten lisäksi kritiikkiä tuli myös maaherran virastolta, joka sakon uhalla velvoitti Kannuksen parantamaan kouluolojaan.¹⁸¹ Käsky sai myös tuloksia aikaan, sillä seuraavien muutaman vuoden sisään perustettiin Kannuksen koulupiireihin ahkerasti kansakouluja.

Vuonna 1916 Korpelassa huonolla menestyksellä vieraillut Kirkonkylän kansakoulun opettaja Jalmari Haavisto pyydettiin vierailulle uudelleen jo kahden vuoden päästä. Kirkkoherra Juhani Vuorisen vetämä huomattavasti koulumyönteisempi tapaaminen pidettiin vuonna 1918. Tuolloin päätettiin yksimielisesti rakentaa koulu kylään ja ensin vuokratiloissa vuoden 1919 syksyllä aloittanut koulu sai omat tilat jo vuonna 1921. Välikannus seurasi esimerkkiä ja jälleen Jalmari Haaviston vierailun siivittämänä helmikuulla 1919 päätettiin kylä päättämään koulun perustamisesta ja se aloitti toimintansa saman vuoden lokakuulla.¹⁸²

Viirrekylän lapset olivat pitkästä välimatkasta huolimatta käyneet ahkerasti kirkonkylän koulua, jossa tilanpuute kävi sietämättömäksi. Riitaisen Viirrekylän päättäjät saivat viimein kirkonkylältä tulleen paineen myötä valittua koulunsa sijainniksi Roikolan ja se aloitti toimintansa tammikuussa 1921.

¹⁷⁹ Ekman-salokangas 2004, 15,184–185.

¹⁸⁰ Ekman-Salokangas 2004, 413. Sulut peräisin lähteestä.

¹⁸¹ *ibid.*

¹⁸² Ekman-Salokangas 2004, 413–414; Isohanni 1952, 119–120.

Viirrekylän laajuuden tähden oli selvää, ettei yksi koulu tule olemaan tarpeeksi koko kylän tarpeisiin ja vain vuotta myöhemmin aloitti Kunkaan koulu toimintansa. Myös Eskolassa sijainnutta Hanhinevan koulua laajennettiin ensin vuonna 1922 kaksiopettajaiseksi ja myöhemmin vuonna 1927 kolmeopettajaiseksi. Näin ollen kun oppivelvollisuuslaki vuonna 1921 astui voimaan,¹⁸³ oli koulutilanne Kannuksessa varsin hyvällä mallilla. Kahdeksan koulupiiriä sai jokainen koulunsa vuoteen 1922 mennessä, vaikka omien koulutalojen rakentamisessa kestikin hetken kauemmin. Näitä kahdeksaa koulupiiriä käytettiin pohjana kun 1920-luvulla muokattiin Kannuksen kantakirjasto piirikirjastoksi. Kolmekymmentäluvun alkuvuosina saivat oman koulunsa myös Koskenmaa, Rättyä ja Korpi.¹⁸⁴

4.3 Kirjasto itsenäistymisen aikaan

Itsenäistymisen aikaan kirkonkylän kirjaston hoitajana toimi talollinen Kalle Tauriainen. 1917 vuoden loppu ja vuoden 1918 levottomuudet ovat varmasti vaikuttaneet osaltaan myös kirjaston toimintaan. Kalle Tauriainen valittiin uudeksi kirjaston hoitajaksi jo vuoden 1917 tammikuulla, mutta sen jälkeen seuraavat kirjastoa koskevat merkinnät kunnanvaltuuston pöytäkirjoissa ovat vasta vuodelta 1919. Tilikirjassa on vasta vuodelta 1918 merkintä 10 markan suuruista muuttokustannuksista, mikä antaisi olettaa, että kirjaston siirtyminen Kalle Tauriaisen haltuun on saattanut myöhästyä paljonkin.¹⁸⁵

Tauriaisen aikaan on tehty vuoden 1918 kirjaston vuosikertomus. Kertomus on kirjattu koskemaan vuotta 1919 mutta se on päivätty vuoden 1919 tammikuulle, joten kertomuksessa käsiteltävät lainaajamäärät koskevat mitä todennäköisimmin vuotta 1918. Vuosikertomuksen takapuolella olevan talouskatsauksen on tehnyt ja allekirjoittanut kirjaston rahastonhoitaja Herman Luoma, joka oli vastuussa kirjaston tilikirjanpidosta vuodesta 1913 vuoteen 1920. Vuosikertomukseen on merkitty menoiksi vain 50 markan hoitajan palkkio. Talouskatsaus on allekirjoitettu jo vuoden 1919 helmikuulla ja siinä on selkeästi merkitty vuoden alun tilanne ja vain etukäteen tiedossa ollut meno eli hoitajan palkka. Vuosikertomuksen säästöä edelliseltä vuodelta vastaa tilikirjan tiedoissa vuodelta 1918 vuodelle 1919 käyttöön jääneitä varoja.¹⁸⁶ Vaikuttaisi siis, että vuosikertomus on tehty 1919

¹⁸³ Ekman-Salokangas 2004, 416.

¹⁸⁴ Isohanni 1952, 122–126, 147; Ekman-Salokangas 2004, 416; KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921.

¹⁸⁵ KKKV, Kannuksen kirjaston johtokunnan pöytäkirja, 3.1.1917; KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936.

¹⁸⁶ KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936; KKKV, Vuosikertomus ja talouskatsaus Kannuksen kunnan kantakirjaston toiminnasta v:lta 1919.

alun tilanteen mukaan, mikä vahvistaa sen, että sen lainaajia koskevat tiedot liittyvät edeltävään vuoteen.

Kirjasto on sijainnut yksityiskodissa eli kirjaston hoitajan Kalle Tauriaisen luona. Kirjaston johtokuntaan on vuosikertomuksen mukaan vuoden 1919 alussa kuulunut kirkkoherra J. E. Vuorinen, kuntakokouksen esimies A. Keiski sekä talokkaat V. Mattila ja H. Luoma. Vuosikertomuksen on allekirjoittanut Kalle Tauriainen merkiten ammatikseen asioitsija. Oletusta siitä, ettei kirjasto vielä olisi kovin kauan ollut Tauriaisen hoidossa vuoden 1919 alussa, tukee myös hänen vuosikertomukseen tekemänsä huomautus lainaajien ikäkysymyksen kohdalle, jossa hän toteaa: ”Uutena hoitajana en tunne ikää.”¹⁸⁷ Jos kirjasto olisi ollut hänen huomassaan jo kahden vuoden ajan, olisi hän todennäköisesti osannut asiaan kommentoida tarkemmin. Lainaajia on vuosikertomuksen mukaan ollut vuonna 1918 yhteensä 130 joista naisia on ollut 73 ja miehiä 57. Kirjasto on ollut ensimmäisenä itsenäisyyden vuotena avoinna sunnuntaisin yhdestä kolmeen.¹⁸⁸ Lainajissa on selkeästi enemmän naisia kuin miehiä, mikä on luontevaa miettien vuoden 1918 tapahtumia. Esimerkiksi suojeluskuntien toiminta on ollut tuolloin erityisen aktiivista ja vienyt miespuolisten asukkaiden aikaa.

Vuosilta 1917 ja 1919 ei ole säilynyt vuosikertomuksia. Ainoat tiedot vuosista löytyvät kantakirjaston tilikirjasta. Alla olevissa taulukoissa 1 ja 2 on 1910-luvun tulojen tiedot tilikirjan perusteella. Vaikka markkamääräisesti kirjaston varat olivat pysyneet tasaisina, olivat kirjaston käytettävissä olleet varat inflaation tähden pienentyneet huomattavasti vuodesta 1914 vuoteen 1919, jolloin käytössä on ollut enää vain noin neljännes vuoden 1914 ostovoimasta. Vuoden 1918 kunnankannatus on määrällisesti samaa luokkaa kuin edellisinä vuosina eli se on todennäköisesti myönnetty kirjastolle tavan mukaan. Vuoden 1918 määrärahoissa oleva muu on Keski-Pohjanmaan kirjakaupan 100 markan arvoinen lahjoitus¹⁸⁹, joka todennäköisesti on saatu joko valmiina tai sitomattomina kirjoina tai lehtinä.

¹⁸⁷ KKKV, Vuosikertomus ja talouskatsaus Kannuksen kunnan kantakirjaston toiminnasta v:lta 1919.

¹⁸⁸ KKKV, Vuosikertomus ja talouskatsaus Kannuksen kunnan kantakirjaston toiminnasta v:lta 1919.

¹⁸⁹ KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936.

Taulukko 9. Kunnan käytössä olleiden varojen kehitys 1914–1919. Tiedot markkoissa.

	1914	1915	1916	1917	1918	1919
Saatu kunnan kannatus	101,2	103,15	103,15	105,1	106	
Säästöä ed. vuodelta	13,1		15,5		14	128,9
Muut			34,2	1,15	100	
Yhteensä	114,3	103,15	152,9	106,25	210	128,9

Lähde: KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936.

Kalle Tauriaisen vuosina 1917–1919 kirjaston toiminta on tilikirjan perusteella ollut varsin pienimuotoista. Käytännössä suurin osa kirjaston käytössä olevista varoista on kulunut hoitajan palkkaukseen ja uudet teokset kirjasto on saanut lähinnä lahjoituksina. Laskut on merkitty tilinpitäjän Herman Luoman tyyliin vain numeroituina muutamia menoeriä lukuun ottamatta. Vuodelle 1918 on merkitty kirjaston muuttokustannukset 10 markkaa ja vuodella 1917 on merkitty rahastonhoitajan palkkio edeltävältä vuodelta. Kuten aiempinakin vuosina tilikirjasta voi nähdä, että hoitajan 50 markan palkka on maksettu kahdessa erässä. Vuosina 1919 ja 1920 ainoat kirjaston tulot ovat olleet edelliseltä vuodelta säästöön jääneet.¹⁹⁰ Tämä johtunee vuoden 1920 tapahtuneesta kirjastonjohtokunnan ja hoitajan muutoksesta.

4.4 Kirjaston vallanvaihdos

Vuoden 1919 maaliskuun 6. päivänä pidetyssä kokouksessa nousee kirjastoasia ensimmäistä kertaa esiin Suomen itsenäistymisen jälkeen.

”Otettiin keskusteltavaksi kunnan lainakirjaston uudelleen järjestäminen, mutta kun asia näytti olevan hyvin laajakantainen, lykättiin asia tuonemmaksi ja valittiin valiokunta, joka asiaa ensin järjestää ja tuopi sitten ehdotuksensa valtuuston kokoukselle, joka sitten asian lopullisesti päättää ja järjestää.

Valiokuntaan tulivat Kysti Leppilampi, Santeri Erkkilä, Fridjolf Tokola, Jalmari Haavisto, Jalmari Korpela, Johan Koskela Sanfred Märsylä ja Otto Koskenmaa – Kokouskutsujaksi määrättiin Jalm. Haavisto.”¹⁹¹

Koska valtuusto ei ole päättänyt samalta istumalta kirjaston asioista on se todennäköisesti kokenut, ettei se ole tarpeeksi tietoinen asioista voidakseen tehdä välitöntä päätöstä. Asia on mitä todennäköisimmin aiheuttanut jonkinlaista kenties jopa ristiriitaista keskustelua valtuustossa. Asiaa on kuitenkin pidetty niin tärkeänä, että sen järjestämistä varten on perustettu oma valiokunta

¹⁹⁰ KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936.

¹⁹¹ KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921..

valmistelemaan asia valtuustoa varten. Huomionarvoista on myös se, että asiaa järjestämään perustetussa valiokunnassa olevat nimet eivät ole tuttuja aikaisemmasta kirjaston toiminnasta. Vain opettaja Jalmari Haavisto on kunnanvaltuuston pöytäkirjojen¹⁹² perusteella ollut aiemminkin mukana kirjaston toiminnassa. Valiokunnan perustamisen jälkeen meni vielä yli puoli vuotta ennen kuin asiaan palattiin uudelleen.

Valiokunnan toiminnasta ei ole jäänyt arkistoihin materiaalia, mutta tuolloinen kirjaston johtokunta viittaa sen suunnitelmiin 3.1.1917 pitämänsä kokouksen pöytäkirjassa.

”Kuultuamme Kannuksen kunnan valtuuston aikovan hajoittaa kunnan kantakirjaston ympäri pitäämme tätä toimenpidettä sopimattomana seuraavista syistä:

1yksi/ kunnan lainakirjasto on muodostettu kantakirjastoksi, joka nauttii Valtionapua ja on valtion valvonnan alaisena.

2ksi / Kantakirjasto on kirjastoseuran jäsen ja sellaisena nauttii kansanvalistus-seuran kirja avustusta vuosittain.

3ksi / Se on tarkoitettu sääntöjensä mukaan olemaan kunnan keskus ja mallikirjastona, joka menettäisi edellä mainitut etunsa jos se hajotettaisiin. Ehdotamme sen vuoksi tätä pysyväksi jakamattomana ja sen sijaan perustettavaksi syrjäkyliin pienempiä kiertäviä kirjastoja, jotka voivat olla kirjavaihdossa pääkirjaston kanssa.¹⁹³

Silloinen johtokunta on siis tulkinut, että suunnitteilla olisi ollut sen aikaisen kirjaston hajottaminen useampaan pienempään kirjastoon. Lainauksesta käy varsin selkeästi esille johtokunnan kielteinen kanta tällaiselle toimelle. Kohdista yksi ja kaksi käy hyvin esille se, että Kannuksessa oltiin tietoisia muun maan kirjastoasioista. Maininta siitä, että lainakirjasto on muodostettu kantakirjastoksi viittaa Kansanvalistusseuran avustuksiin liittyviin vaatimuksiin. Kansanvalistusseura ajoi vakaasti kantakirjaston tukemaa kyläkirjastojärjestelmää. Kohdan yksi valtionapu ja valtion valvontaperustelulla tarkoitetaan todennäköisesti Kansanvalistusseuran kautta saatuihin neuvoihin ja ohjeisiin, sekä sen kautta jaettuihin valtionavustuksiin. Virallista valtion alaisuudessa toimivaa valvovaa kirjastoelintä ei vuonna 1919 vielä ollut toiminnassa.

Johtokunnan pöytäkirjan ovat allekirjoittaneet johtokunnan jäsenet kirkkoherra Juhani Vuorinen, Herman Luoma, Wiljam Mattila sekä silloinen kirjastonhoitaja Kalle Tauriainen. Yksikään heistä ei ollut osa kunnanvaltuuston nimittämää kirjaston uudelleenjärjestämisvaliokuntaa. He ovat kuitenkin

¹⁹² Kirjaston johtokuntien pöytäkirjoja on säilynyt järjestelmällisesti vasta 1920-luvulta alkaen.

¹⁹³ KKKV, Kirjaston johtokunnan pöytäkirja, 8.1.1920.

jatkaneet johtokunnan toimintaa ja samaisessa kokouksessa käsiteltiin myös muita kirjaston asioita uhkaavan hajaannuksen lisäksi. Johtokunta esittää kirjaston hoitajan pyynnöstä, että palkka nostettaisiin 50 markasta 100 markkaan vuodessa sekä ehdottaa kunnan kannatuksen korotusta 2 pennistä 5 penniin henkeä kohden. Perusteluna jälkimmäiselle on, että lainausta voitaisiin edistää täydentämällä kirjastoa uusilla kirjoilla ja saattaa se muutenkin tilaan, jossa se paremmin palvelisi tarkoitustaan.¹⁹⁴ Tuolloinen kirjaston johtokunta vaikuttaisi siis olleen edelleen halukas toimimaan kirjastoasioissa sekä myös kehittämään sen toimintaa.

Kirjastoasia on aiheuttanut kunnassa ristiriitoja, sillä selkeästi tähän pöytäkirjaan viitataan muutama viikko myöhemmin 18.1.1920 pidetyn kunnanvaltuuston pykälään numero 11. Alun perin kohtaan on kirjoitettu ”Luettiin Kannuksen kunnan kantakirjaston johtokunnan pöytäkirja ja lainaamisasia ja kirjaston hoitajan palkka hyväksyttiin” Mutta myöhemmin on kaikki pöytäkirjan jälkeen tuleva vedetty ylitse ja kirjoitettu sen sijaan ”---joka lykättiin seuraavaan kokoukseen.”¹⁹⁵ Paikalla ei ollut ketään kirjaston johtokunnasta, mutta paikalla oli ainakin yksi henkilö kirjaston uudelleen järjestämistä varten perustetusta valiokunnasta.

Valiokunnan¹⁹⁶ kokouksen pöytäkirja päiväyksellä 6. helmikuuta 1920 on säilynyt kirjaston arkistoissa. Kokouksessa on selkeästi käsitelty kirjaston johtokunnan pöytäkirjaa ja se kokonaisuudessaan toimii vastauksena näiden tammikuuiselle pöytäkirjalle.

Pöytäkirja tehty Kannuksen kunnan valtuuston valitseman kirjastokomitean kokouksessa helmikuun 6 pvnä 1920. Läsnä olivat allekirjoittaneet.

1.

Käsitellessään Kannuksen kunnan Lainakirjaston nykyistä järjestelmää piti kokous nykyisen järjestelmän epäedullisena ja varsinkin kaukaisille syrjäkyläläisille pitkien matkojen vuoksi hankalana. Jotta kirjasto todella tulisi kaikkien kunnan asukkaiden yhteiseksi hyödyksi ja myöskin käytetyksi ehdottaa komitea, että kunta jaettaisiin eri kirjastoalueisiin koulupiirijaon perusteella. Kuhunkin kirjastoalueeseen valitaan oma kirjastonhoitaja, joka samalla kuuluisi Kunnan kirjaston johtokuntaan. Pääkirjaston hoitajan olisi mielestämme esiensytyöksi laadittava säännöt sekä Kanta, että haarakirjastoille ja esitettävä ne valtuuston hyväksyttäväksi.

Komitea ei edellä esittämällään suinkaan tarkoita kirjaston jakamista ja monien uusien kirjastojen perustamista, vaan että johtokunta kokoontuen esimerkiksi kahdesti vuodessa järjestäisi kirjaston kirjavarat eri

¹⁹⁴ KKKV, Kirjaston johtokunnan pöytäkirja, 8.1.1920.

¹⁹⁵ KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921, 1.19.1920.

¹⁹⁶ Jatkossa käytän termiä valiokunta, kuten varhaisimmassa maininnassa.

haarakirjastoihin, jotka sitten puolen vuoden päästä taas vaihdettaisiin. Näin tulisi mielestämme jokaiselle kuntalaiselle tilaisuus käyttää kirjastoa hyödykseen tarvitsematta matkustaa kymmeniä kilometrejä. Tarvitaan hyvin suurta harrastusta, jos sellaista ollenkaan löytyy, että kirjaston nykyisellään pysyessä se vastaisi sitä tarkoitusta mihin kirjasto on todella aijottu ja tarkoitettu.

Ehdotamme siis, että kunnanvaltuusto heti jakaisi kunnankirjaston alueisiin ja valitsisi kuhunkin alueeseen kirjastonhoitajan.

Komitea ehdottaa kirjastonhoitajiksi eri piireihin:

Hanhinevalle Hannes Eskolaa
 Mutkalampille Santeri Erikkilää
 Märsylään Jeeli Märsylää
 Välikannukseen Sanfred Tokolaa
 Kirkonkylään Alfred Tokola
 Korpelaan Heikki Impolaa
 Yliviirteen kylään alapäähän: Juho Koskelaa
 ylipäähän Vilheml Jylhää.¹⁹⁷

Pöytäkirjan ovat allekirjoittaneet Jalmari Haavisto, Santeri Erkkilä, Sanfred Märsylä, Fridolf Tokola, Jalmar Korpela ja Juho Koskela. Kahta lukuun ottamatta paikalle olivat siis päässeet kaikki valiokuntaan valitut. Kukaan ei myöskään ehdottanut itseään valittavaksi kirjaston hoitoon. Sukunimistä päätellen hoitajiksi ehdotettujen joukossa on kuitenkin ollut valiokunnan jäsenten sukulaisia. Todennäköisesti kyseessä on kuitenkin ollut henkilöitä, joiden on koettu jollain tavalla aktiivisesti osallistuvan kylän asioihin. Esimerkiksi ainakin Alfred sekä Sanfred Tokola olivat olleet mukana koulujen toiminnassa. Alfred Tokola toimi Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan puheenjohtajana 1931–1934 ja Sanfred Tokola puolestaan Välikannuksen koulun johtokunnan puheenjohtajana 1922–1930.¹⁹⁸

1920- ja 1930 -lukujen vaihteeseen mennessä oli kansakouluajatus jo tavoittanut kylät ja kansakouluja oli ahkeraan rakennettu vuosikymmenen vaihteen molemmin puolin. Koulutus ja etenkin koulutuksen saatavuus lähistöllä olivat lyöneet urakalla läpi Kannuksen kunnassa. Tähän liittyy myös halu saada kirjasto lähemmäs, jokaisen saataville. Koulupiirijako oli todennäköisesti vakiinnuttanut kylien jakoa siinä määrin, että se koettiin luontaisena tapana jakaa myös kirjaston uudet sivupisteet. Kirjastomyönteisyys ja lukuhalu edistämisen idea on kunnassa ollut voimissaan. Viidentuhannen hengen kunnassa on kahdeksan kirjastoasiasta innostunutta henkeä suuri määrä, kukin eri kylästä, jotka kirjaston lainaustoiminnan lisäksi olisivat myös osa kirjaston johtokuntaa ja

¹⁹⁷ KKKV, Kannuksen kunnanvaltuuston valitseman kirjastokomitean kokous 6.2.1920.

¹⁹⁸ Isohanni 1952, 146.

päätöksentekoa. Kun asiaa suunnitelleet ja pohtineet sekä edellinen, ajatusta vastustanut kirjaston johtokunta lasketaan mukaan, oli kirjaston asioista innostuneita suhteellisen suuri määrä. Kirjastot todennäköisesti myös miellettiin jatkumona koululle ja kirjastot nähtiin koulutuksen saaneen väen mahdollisuutena kehittää itseään edemmäs kuin mihin pelkät kouluvuodet antoivat mahdollisuuden.

Valiokunnan ehdotuksena ei siis ollut jakaa kirjasto pysyvästi eri kylille vaan laittaa kirjaimellisesti käytäntöön kiertävä piirikirjasto. Pääkirjaston johtaja toimisi myös johtokunnan puheenjohtajana. Ajatuksena oli selkeästi se, että hän olisi ennen kaikkea kirjastoasioista perillä, sillä hänen tehtäväkseen ajateltiin asettaa myös kirjaston uusien sääntöjen laatiminen. Koska yhdelle kahdeksasta piirikirjaston hoitajasta kaavailtiin jo lähtökohtaisesti näin merkittävää asemaa suhteessa muihin, on kiertävän kirjaston idea Kannuksessakin pitänyt sisällään ajatuksen yhdestä pääkirjastosta, joka tukee toiminnallaan muita, pienempiä toimijoita. Ajatus on tuttu Kansanvalistusseuran kirjoituksista, mutta jäi usein toteuttamatta sen työläyden tähden. Ilahduttavaa on myös pöytäkirjasta löytyvä ajatus siitä, että kirjasto on tarkoitettu käytettäväksi. Miellettiin että kirjastolla oli jokin tietty tehtävä, jonka täyttymiseen nykyisellä kirjaston hoidolla valiokunnan jäsenet eivät uskoneet. Lukuhallua uskottiin siis olevan, mutta uskottiin myös, että pienempien kirjasto-osastojen läheisyys edistäisi sen toteuttamista ja ylläpitoa paremmin kuin pitkän matkan päästä tavoitettava yksi suurempi.

29.3.1920 pidetyssä kunnanvaltuuston kokouksessa luettiin ja yksimielisesti hyväksyttiin kirjastokomitean ehdotus kirjaston järjestämisestä sekä valittiin ehdotetut hoitajat tehtäviinsä. Hoitajat velvoitettiin laatimaan kirjastolle säännöt, jotka tuotaisiin valtuuston hyväksyttäväksi.¹⁹⁹ Valiokunnassa toimineen Jalmari Haaviston lisäksi vain Korpelaan hoitajaksi ehdotettu ja valituksi tullut Heikki Impola olivat opettajia. Muut kirjaston johtokuntaan ja hoitajiksi valituista olivat maanviljelijöitä ja kun Heikki Impola kolmevuotiskautensa jälkeen poistui johtokunnasta, koostui johtokunta hoitajien joukko kokonaan maanviljelijöistä. Kukaan kirjaston toiminnassa mukana olleista, ei ollut pappi tai kirkkoherra. Tämä oli merkittävä muutos etenkin kirjaston johtokuntaan, sillä vaikka aiemminkin lainaajina oli usein toiminut talollisia ja jopa torppareita, oli johtokunnissa aina ollut myös säätyläisiä ohjaamassa toimintaa.

Kunnanvaltuuston nimeämä uusi kirjaston johtokunta kokoontui noin kuukautta myöhemmin 24.4.1920 Alfred Tokolan talossa luomaan sääntöjä kirjastolle. Puheenjohtajaksi valittiin maanviljelijä Alfred Tokola, joka oli valittu kirkonkylässä sijainneen kantakirjaston hoitajaksi. Kirjan pitäjänä toimi puolestaan opettaja Heikki Impola. Paikallaolijoiden tutustuttamiseksi asiaan lukivat

¹⁹⁹ KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921, 29.3.1920.

he ensin sekä kirjastokomitean että heidät nimittäneen valtuuston kokouksen pöytäkirjat, minkä jälkeen he kirjasivat sääntöehdotukset ylös.²⁰⁰

Kirjaston tehtävä määritellään sääntöehdotuksen ensimmäisessä momentissa seuraavasti: ”Kannuksen kunnan omistamasta lainakirjastosta, joka on perustettu kuntalaisten kansalaissivistyksen ja ammattitietojen kartuttamista varten, saavat lainoja kunnan asukkaat, jotka suostuvat noudattamaan kirjaston sääntöjä.”²⁰¹ Kirjaston tehtävän käsitettiin olevan tiiviisti sivistyksen kartuttamisessa ja itsensä kehittämisessä. Näitä asioita siis selvästi pidettiin arvossaan, ja koettiin tärkeäksi tarjota lukuhalun ja tiedonjanon tyydyttämisen mahdollistaminen kaikille kuntalaisille. Kirjasto määritellään ylläpidettäväksi ja kartutettavaksi kunnalta ja muualta saaduvin varoin, tällä viitataan todennäköisesti valtionavustuksiin ja Kansanvalistusseuran ja muiden alan toimijoiden tarjoamiin avustuksiin.²⁰²

Piirikirjastot luotaisiin jakamalla silloisen kirjaston kirjavarat kahdeksaan yhtä suureen osaan Valtiopäiväkirjoja lukuun ottamatta. Ne pysyisivät osana Kirkonkylässä sijaitsevaa kantakirjastoa. Piirikirjasto, jossa siis aina sijaitisi yksi kahdeksasosa kirjaston kirjoista kerrallaan, määritellään säännöissä sijaitsemaan jokaisessa koulupiirissä ja kirjat vaihdettavaksi puolen vuoden välein kesä- ja joulukuun jälkimmäisellä puoliskolla miten johtokunnalle parhaiten sopii. Kirjat vaihdetaan aina kirkonkylän piirissä sijaitsevassa keskuskirjastossa. Tästä käytännöstä oli luisuttu ainakin jonkin verran, sillä usein paikalle vaihtoon eivät olleet päässeet kaikki kirjastonhoitajat eri piireistä.²⁰³ Tiedossa ei ole kuinka kirjojen vaihto silloin tapahtui, mutta todennäköisesti piireistä tuotiin kirjakaapit ja jätettiin ne kirkonkylään ottaen seuraava kaappi matkaan jos se ooli sinne siihen mennessä päätynyt.

Kirjaston johtokunta määriteltiin kirjaston asioiden hoitajaksi. Johtokuntaan valittiin kustakin koulupiiristä yksi kirjallisuutta harrastava ja tunteva henkilö ja heille varamiehet. Määriteltiin myös, että johtokunnasta kahtena ensimmäisenä vuotena erotetaan arvalla kolme henkeä ja sen jälkeen järjestyksessä vuosittain kukin vuorollaan. Erotettujen tilalle valitaan kunkin vuoden syyskuussa uudet jäsenet, jotka aloittavat johtokunnassa ja piirinsä kirjaston hoitajina aina seuraavan vuoden

²⁰⁰ KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjan irtoliite päiväyksellä 24.4.1920.

²⁰¹ KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjan irtoliite päiväyksellä 24.4.1920.

²⁰² KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjan irtoliite päiväyksellä 24.4.1920.

²⁰³ KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjan irtoliite päiväyksellä 24.4.1920.

alusta. Kirjaston hoitajina toimivat saavat kunnanvaltuuston määrittämän palkan.²⁰⁴ Tämäkin käytäntö viittaa siihen, että mainittuja kirjallisuuden harrastajia ja tuntijoita oli kylässä ollut kohtuullisen paljon, sillä varamiehineen määrä oli kuusitoista henkeä ja vaihtuvuus varsin nopeaa. Tämä on merkittävää siksi, että yleensä kirjasto joko elää tai kuolee hoitajiensa innokkuuden ja taitojen mukana. Vaatimus kirjallisuuden tuntemuksesta oli saksalaiselle kirjastoaatteelle tyypillinen, mutta myös *Kansanvalistus ja kirjastolehdestäkin* useasti puhuttanut asia. Ideana on todennäköisesti ollut se, että kirjaston hoitajat pystyivät avustamaan lainaajia kirjavalintojen tekemisessä. Tietenkin hoitajan oma harrastuneisuus kertoi myös innostuksesta asiaan, mikä taas takasi kirjaston hyvän toiminnan.

Keskuskirjaston hoitaja määritteli myös johtokunnan puheenjohtajaksi ja johtokunta valitsi keskuudestaan kirjaston rahastonhoitajan, joka tässä tapauksessa päätyi myöskin keskuskirjaston hoitajan vastuulle. Johtokunnan kokoonkutsuja on puheenjohtaja ja kokous määritteli päätösvaltaiseksi jos paikalle on päässyt vähintään puolet johtokunnan jäsenistä.²⁰⁵ Tämä on hyvä linjanveto, sillä kahdeksan hengen johtokunta, jossa kaikki ovat eri kyliltä kotoisin, on varmasti ollut haastavaa saada kokoon kokonaisuudessaan. Sääntöehdotuksen mukaan johtokunnan puheenjohtajan tehtäviin kuuluu myös pöytäkirjan pito, ellei erillistä kirjanpitäjää valita, panna toimeen johtokunnan päätökset sekä hoitaa kirjeenvaihto esimerkiksi kirjastoneuvojan ja kirjakauppojen- ja kustantajien kanssa. Vuosittaisen kirjaston vuosikertomuksen teko kunnanvaltuustolle esitettäväksi kuului myös hänen tehtäviinsä ja lisäksi hänen kuului antaa kunnanvaltuustolle kaikki tarpeelliset kirjastoa koskevat tiedot.²⁰⁶ Keskuskirjaston hoitajalla oli siis piirikirjaston hoitajia huomattavasti laajempi toimenkuva ja vastuu kirjaston asioista.

Tosin johtokunnalla itselläänkin riitti hoidettavaa. Johtokunnan tehtävät on määritelty tarkemmin sääntöehdotuksen momentissa kuusi. Sen jäsenten tulee järjestää ja valvoa kirjaston liikettä, esittää valtuustolle kirjaston tarpeet ja pitää huolta apuraha anomuksista sekä myönnettyjen apurahojen käytöstä. Lisäksi johtokunnan jäsenten tulee laatia ne tarkentavat hoito- ja lainausohjeet, joiden mukaan on kirjastoa ja sen lainausliikettä hoidettava. Myös kirjaston tulo- ja menoarvion laatiminen alkavaa vuotta varten sekä tehdä kunkin loppuneen kalenterivuoden päätyttyä ennen helmikuun ensimmäistä päivää kuuluu johtokunnalle. Luonnollisesti johtokunnan tulee myös huolehtia sen

²⁰⁴ KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjan irtoliite päiväyksellä 24.4.1920.

²⁰⁵ KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjan irtoliite päiväyksellä 24.4.1920.; KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936.

²⁰⁶ KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjan irtoliite päiväyksellä 24.4.1920.

hallussa olevasta kirjaston omaisuudesta.²⁰⁷ Johtokunnan tehtävät liittyivät siis keskeisesti kirjaston ylläpitoon ja rahoitukseen.

Lisäksi johtokunnan jäsenten tehtäviin kuuluu arkisempaa kirjaston hoitoa. Kesä- ja joulukuussa tulee johtokunnan toimittaa koko kirjavarojen luettelointi ja muun omaisuuden tarkastus, laatia kirjastolle säädettyjen yleisten kaavain mukaiset luettelot sekä pitää niitä asianomaisessa kunnossa sekä sidottaa ja järjestää kirjat sekä ”hoitaa lainausliikettä valtion avustuksen saamisen ehdoksi määrättyjen lainaussääntöjen ja kunnanvaltuuston antamien ohjeiden mukaan ja periä lainausajan laiminlyömisestä, kirjojen turmelemisesta ja hukkaamisesta suositettavat sakot ja korvaukset.”²⁰⁸ Johtokunta oli siis laajasti vastuussa niin kirjaston hallinnosta kuin käytännön toimimisestakin. Osaa tehtävistä on luonnollisesti hoidettu toisia paremmin. Esimerkiksi mahdollisesta vuosittaisesta kirjavarojen luetteloinnista ei ole jäänyt todistusta jälkipolville ja kirjojen luettelointia ei ainakaan kirjastolla säilyneisiin kantaluetteloihin ole jatkettu vuoden 1922 jälkeen.²⁰⁹

Sääntöehdotuksen ovat allekirjoittaneet Alfred Tokola, Heikki Impola, Santeri Erkkilä, Wilhelm Jylhä ja Hannes Eskola eli Kirkonkylän keskuskirjaston ja Korpelan, Mutkalammin, Yliviirteen ylipään ja Hanhinevan piirikirjastojen hoitajat ja johtokunnan jäsenet. Edes ensimmäiseen, toimintaa määrittävään kokoukseen eivät siis ole päässeet paikalle kaikki johtokuntaan nimetyt. Sama suunta jatkuu myös tulevilla kokouksissa.²¹⁰ Ylläkerrotun sisältöinen sääntöehdotus luovutettiin kunnanvaltuustolle, joka vahvisti sääntöehdotuksen kunnanvaltuuston kokouksessa kymmenes päivä toukokuuta 1920. Samassa kokouksessa nimettiin myös kirjastonjohtokunnan varajäsenet. Hanhinevan kylältä Herman Eskola nuorempi, Mutkalampilta Lahja Mutka, Märsylään Yrjö Märsylä, Välikannukseen Eemil Mäki-Petäjä, Kirkonkylältä Herman Luoma, Ylikannuskylältä eli Korpelan koulupiirin Jalmar Korpela, Virret kylän ylipäähän Vilho Harhio ja Viirret kylän alapäähän Matti Vähäkungas.²¹¹ Kirjaston uusi toimintamuoto sai alkunsa.

²⁰⁷ KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjan irtoliite päiväyksellä 24.4.1920.

²⁰⁸ KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjan irtoliite päiväyksellä 24.4.1920.

²⁰⁹ KKKV, Kantaluettelot.

²¹⁰ LÄHDE; KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936.

²¹¹ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 10.5.1920.

5. Piirikirjastot ja vakiintuneen lukuhulun aika

5.1 Valtiollisen kirjastotoiminnan järjestäminen

Vuoden 1918 tapahtumia pidettiin yleisesti valistus- ja kirjastoihmisten piirissä kansalaiskasvatuksen puutteen seurauksena. Kun *Kirjastolehti* uudelleen ilmestyi muutaman vuoden tauon jälkeen vuonna 1919, kirjoitti Helle Kannila, lehden päätoimittaja vuosilta 1918–1968, että kirjastoväki toivoo kunnan päättäjien viimein ymmärtävän ”kuinka kalliiksi sivistymättömyys käy”. Kirjastoväen keskuudessa uuteen tilanteeseen lähdettiin positiivisin mielin vaikka olikin tiedossa, että valtion rahat olivat vähissä. Vuoden 1919 kirjastokokouksessa tuettiin vuoden 1914 keskuskirjastokomitean mietintöä ja toivottiin eteenpäin vievää liikettä sen hengessä.²¹²

Kansankirjastokomitean mietintö on kuitenkin merkityksellisempi kahdesta 1900-luvun alussa tehdystä mietinnöstä. Siihen pohjautui esitys, joka tuotiin eduskuntaan 1920 opetusministeri Mikael Soinisen toimesta. Soinisen taustahenkilönä toimi voimallisesti Kansanvalistusseuran yleissivistysmies Niilo Liakka ja siten Kansanvalistusseuran ja Kirjastoseuran välinen kamppailu kääntyi kuin varkain Kansanvalistusseuran voitoksi. Keskuskirjastoajatus työnnettiin syrjään kunnallisen kirjastoverkkoajatuksen tieltä.²¹³

Kirjastoasian ratkaisu sisälsi vuoden 1906 komiteamietinnön mukaisen valtionapumallin vain sillä erotuksella, että koulukirjastot jäivät sen ulkopuolelle. 1920-luvulla tultaessa koulu ja kirjasto käsitettiin jo toisistaan erillisiksi sivistyksen tahoiksi. Valvovaksi elimeksi tuli valtion kirjastotoimikunta, joka muodostui valistustyöstä vastaavasta kouluneuvoksesta sekä kuusi muuta eri tavoin kirjastotoiminnassa mukana olevien liittojen valitsemaa jäsentä. Käytännön työstä huolehti toimikunnalle vastaava Valtion kirjastotoimisto, jonka tehtävänä oli järjestää valtionavun jakaminen, alan koulutus ja neuvonta sekä alan eteenpäin kehittäminen.²¹⁴

Valtionapua saattoi saada kirjahankintoihin ja kirjastonhoitajien palkkoihin. Tuki oli sidottu siihen määrään, millä kunta itse tuki kirjastojaan ja se maksettiin rahana. Yhdistyksille valtionapu osoitettiin kirjahankintoina. Valtionavun jaossa suosittiin maalaiskuntien kirjastoja ja niissä tietokirjallisuuden hankintaa. Sekä kirjamäärärahalle että hoitajien palkoille oli kuitenkin määrätty katto. Tämä ei kuitenkaan ollut tarpeeksi, vaan tulleiden avustushakemusten määrä yllätti kirjastotoimen, johtaen valtionavustusten pienenemiseen luvatuista.²¹⁵ Neuvontaa varten muodostettiin viisi kirjastoneuvojan piiriä joihin jokaiseen palkattiin yksi kirjastoneuvoja. Yksi piireistä oli ruotsinkielisiä kirjastoja

²¹² Vatanen 2009, 278–280.

²¹³ Vatanen 2009, 280.

²¹⁴ Eskola 2004, 49; Vatanen 2009, 280; Cannelin 1922, 18–20.

²¹⁵ Eskola 2004, 49–50; Vatanen 2009, 280–281, 293; Cannelin 1922, 18–20.

varten.²¹⁶ Kannus kuului Pohjois-Suomen kirjastotarkastajan piiriin, kuten kaikki Vaasan läänin suomenkieliset kunnat.²¹⁷

Kirjastoalan vaikuttaja Helle Kannila kirjoittaa teoksessaan Kirjastonhoidon opas vuodelta 1922 valtion kirjastotoiminnan käynnistymiseen liittyen seuraavaa:

Valtion kirjastojärjestely on niin uusi, ettei sen menetelmistä ja sen työn tuloksista vielä voitane lausua mitään arvostelua. Joka tapauksessa valtion välitön toiminta muodostaa käänteen maamme kirjastoliikkeessä, jota johdon hajanaisuus ja puute varsinkin viime vuosikymmenen aikana on suuresti haitannut. Nyt on maamme eri seuduilla hajallaan olevilla kirjastoilla yhteinen elin, jonka puoleen sopii kääntyä kaikissa kirjastoimintaa koskevissa asioissa, ja jonka velvollisuutena on kaikin puolin huolehtia maamme kirjastojen kehittämisestä ja vaurastumisesta.²¹⁸

Lainauksesta käy hyvin ilmi Kannilan käsitys kirjastoalan tilasta menneinä vuosina, eli kuinka kahden kirjastoasiasa ajaneen seuran eli Kansanvalistusseuran ja Suomen kirjastoseuran väliset ristiriidat ovat haitanneet kirjastojen kehitystä. Samalla tekstistä on nähtävissä se luottamus, mitä uuden kirjastotoimiston johtaja asetti keskitettyyn kirjastoalan kehittämiseen eikä hän väärässä ollutkaan. Helle Kannila on yksi Suomen kirjastoalaan eniten vaikuttaneista henkilöistä. *Kirjastolehden*, joka ajoittain oli nimeltään *Kansanvalistus ja kirjastolehti*, päätoimittajana Kannila toimi viidenkymmen vuoden ajan vuodesta 1918 alkaen. Kun Valtion kirjastotoimisto vuonna 1921 aloitti toimintansa, astui Kannila sen johtoon. Yhteiskunnallisen korkeakoulun kirjasto-opin lehtori hänestä tuli 1949 ja samana vuonna hän sai myös Kirjastoneuvoksen arvonimen.²¹⁹

Kannila julkaisi läpi uransa lukuisia kirjastoalaan liittyviä teoksia, sekä luonnollisesti monia kirjoituksia *Kirjastolehden* sivuilla. Kannilan teoksia oli hankittu jo varhaisessa vaiheessa myös Kannuksen kirjastoon. Kokoelmista löytyy esimerkiksi hänen vuonna 1922 julkaisemansa teos *Kirjastonhoidon opas*. Teokseen itseensä on merkitty ”No 11 ja Sarja No V”, eli teos on hankittu kirjastoon pian ilmestymisensä jälkeen. Sarjassa V Kannilan teokseen on merkitty numero 11 eli se on ostettu ennen kuin piirikirjastot uudelleen luokittelivat kirjansa vuoden 1922 alussa. Sillä numerolla se myös löytyy sarjan V luetteloinneista.²²⁰ Kannilan opeista oltiin siis tietoisia myös Kannuksessa.

²¹⁶ Vatanen 2009, 280–281; Cannelin 1922, 18–20.

²¹⁷ Vakka tietokanta, Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkiston kuvaus.

²¹⁸ Cannelin 1922, 22.

²¹⁹ Vatanen 2009, 288; Eskola 2004, 108, 113.

²²⁰ Kannuksen kaupunginkirjaston sijainti Vanha Varasto, 02. Cannelin, Helle, 1922, sisälehti; KKKV, Sarja V, luettelo.

5.2 Piirikirjaston toiminnan käynnistäminen

Kesäkuun 26. päivä vuonna 1920 toimitettiin virallinen vastuunvaihto kirjaston suhteen. Kirjaston inventaariokokouksessa olivat läsnä entinen kirjastonhoitaja Kalle Tauriainen ja entinen rahastonhoitaja Herman Luoma sekä uuden johtokunnan puheenjohtaja ja kirkonkylän kantakirjaston hoitaja Alfred Tokola sekä Santeri Erkkilä, Mutkalammin piirikirjastonhoitaja. Paikalla oli myös kansakoulun opettaja Jalmari Haavisto, joka oli aktiivisesti mukana kirjaston toiminnassa 1910-luvulla mutta itsenäistymisen aikoihin etääntyi kirjastoasioista. Haavisto oli mukana kunnanvaltuuston asettamassa kirjastokomiteassa joka päätti uuden kirjaston mallin, mutta hän ei ollut mukana enää 1920-luvun kirjaston johtokunnissa. Syynä saattaa olla se, että tuohon aikaan Haavisto siirtyi opettajan ammatista Pohjoismaiden Osake Pankin Kannuksen haarakonttorin johtajaksi. Myös paikalla ollut Herman Luoma tuntuu olleen vastahakoinen luopumaan kirjaston parissa työskentelystä sillä hänet valittiin toukokuun kunnanvaltuuston kokouksessa johtokuntaan Kirkonkylän varajäseneksi.²²¹

Haavisto oli todennäköisesti aktiivisesti mukana kirjaston murrosvaiheessa sillä vuoden 1920 kohdalla tilikirjassa on merkintä, että Jalmari Haavistolle oli maksettu 10 markkaa tarkemmin määrittelemättä mistä syystä. Entiselle hoitajalle eli Kalle Tauriaiselle oli maksettu häntä tukeneen vanhan johtokunnan kokouksen ehdottaman 100 markan palkasta puolen vuoden edestä eli 50 markkaa. Sen oli muina menoina vain 6 markan Suomen kirjastoseuran kuitti sekä seuraavan vuoden varalle jääneet 10 markkaa.²²²

Inventaariotapaamisessa havaittiin, että 26 sidosta oli kirjastolta joutunut kadoksiin ja niitä päätettiin kuulutuksella etsiä. Tämä kertoo kirjojen arvosta aikana jona ne olivat toki käyttöesineinä yleistyneet mutta eivät vielä olleet täysin arkisia. Entinen kirjaston hoitaja Kalle Tauriainen lahjoitti kirjastolle Dumas'in kirjoittaman teoksen *Bragelonnen varakreivi*, jonka uusi johtokunta otti kiitollisina vastaan.²²³ Inventaario-kokouksessa kohtasivat vanhan kirjaston vetäjät ja uuden kirjaston luotsaajat, jotka olivat vanhan johtokunnan ehdotukset sivuuttaen vienyt mielipiteensä kirjaston tilasta ja suunnasta kunnanvaltuustossa läpi. Myöhemmin samana päivänä kuin inventaariotapaaminen pidettiin, pidettiin myös toinen kokous jossa paikalla olivat Alfred Tokolan lisäksi neljä

²²¹ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 26.6.1920, 10.5.1920; Ekman-Salokangas 2004, 180..

²²² KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936.

²²³ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 26.6.1920.

piirikirjastojen hoitajaa. Johtoryhmä jakoi kirjat kahdeksaan sarjaan jakaen ne ensimmäisen kerran piirikirjastonhoitajien kesken. Kirjojen vaihtopäiväksi sovittiin joulukuun 29. päivä.²²⁴

Lokakuun 24. päivänä pidetyssä kokouksessa päätti kolmihenkinen johtokunta pyytää kirjaston uusimista varten 1000 markkaa, jotta kirjasto saataisiin viimein ajan tasalle. Samoin johtokunta päätti anoa valtuustolta, että se päättäisi ja asettaisi palkat kirjastonhoitajille. Paikalla olivat ainoastaan puheenjohtaja Alfred Tokola, Välikannuksen hoitaja Sanfred Tokola ja Yliviirteen alapään hoitaja Juho Koskela.²²⁵ Paikanpäälle ei siis ollut päässyt edes kirjaston säännöissä vaaditut puolet johtokunnan jäsenistä, mutta kokouksen päätöksiä lieene silti pidetty lainvoimaisina sillä 18. joulukuuta samana vuonna pidetyssä kunnanvaltuuston kokouksessa ehdotus hyväksyttiin ja päätettiin kirjastolle antaa 1000 markkaa²²⁶ kirjaston täydentämistä varten. Varat otettiin elintarvikelautakunnan voittovaroista.²²⁷ Muussakin kunnassa siis pidettiin tärkeänä kirjaston hyvää ylläpitoa ja ajankohtaisen lukemisen tarjoamista kuntalaisille. Lukuhalu ei siis koettu tyydyttyvän millä tahansa tekstillä vaan vaadittiin tietynlaista, mieluusti uutta kirjallisuutta. Tämä pitää tietenkin etenkin tietokirjallisuuden ja tiedonhalun suhteen erityisesti paikkaansa. Tieto vanhenee vuosien saatossa merkittävästikin.

Seuraava kokous pidettiin sovitusti 19. joulukuuta ja siinä olivat läsnä kaikki jäsenet yhtä lukuun ottamatta. Rahastonhoitajaksi valittiin yksimielisesti Alfred Tokola, joka tuntuu nauttineen suurta luottamusta muun johtokunnan taholta. Tokolan ehdotuksesta sakkomaksua päätettiin korottaa yliajalta 1 markkaan viikolta. Vastuuta myös jaettiin ja päätettiin, että jokainen johtokunnan jäsenistä tahollaan pohtisi mitä toivoisi kirjastoon ostettavan kunnanvaltuuston myöntämällä 1000 markalla. Lopulliset kirjavalinnat tehtäisiin kokouksessa seuraavan vuoden puolella 7.1.1921. Kaikki kirjaston hoitajat myös veloitettiin käymään lävitse hallussaan olevat kirjat ja poistamaan joukosta teokset, jotka ovat liian likaisia ja ränsistyneitä. Poistettujen osalta päätettiin, että ne voivat pysyä kussakin piirikirjastossa lainattavina, kunnes kokonaan hajoavat. Muiden kirjojen lainauksen kanssa päätettiin menetellä kuten säännöissä määrätään ja kierrättää ne puolivuositain. Jako tehtiinkin ensimmäisen kerran samaisessa kokouksessa.²²⁸ Ensimmäistä kertaa tehtiin johtokunnan pöytäkirjaan merkitty päätös aktiivisesta kokoelman hoidollisesta toimenpiteestä. Kirjastoa ei tuonkaan ajan kirjastoalan teoksissa haluttu pitää arkistoina vaan aktiivisen käytön kohteena. Siihen liittyy oleellisesti paitsi

²²⁴ KKKV, Kannuksen lainakirjaston johtokunnan pöytäkirja, 26.5.1920.

²²⁵ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 26.6.1920.

²²⁶ 394€ vuoden 2015 rahassa.

²²⁷ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 18.12.1920.

²²⁸ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 19.12.1920.

uusien teosten hankinta myös vanhentuneen ja risaisen aineiston poisto. Molemmat toimenpiteet pitävät kokoelmaa ajankohtaisena.

Johtokunta kokoontui sovitusasi seuraavan vuoden tammikuun 7. päivä, jolloin päätettiin mitä kirjallisuutta tilataan. Kantakirjaston hoitajalle Alfred Tokolalle annettiin tehtäväksi ostaa kyseiset kirjat. Kirjojen ostopaikasta todetaan että ”Kirjat on ostettava paikalliselta kirjakaupoilta kumpi edullisemmin myypi.”²²⁹ Noin viiden tuhannen hengen kunnassa toimi siis kaksi eri kirjakauppaa. Tämäkin kertoo osaltaan lukuhulun voimakkuudesta, vaikkakin kirjakaupat nimestään huolimatta myivät paljon muutakin kuin kirjoja. Kilpailutus on ollut jo pienimuotoisesti käytössä eli päätettiin virallisesti, että ostetaan siltä, joka halvemmalla myy. Tiedossa ei ole ostettiin kirjat yksittäin halvemmin myyvältä vai siltä, joka tarjosi tilattavasta kokonaisuudesta alhaisemman hinnan.

Kunnanvaltuuston kokouksessa 17.1.1921 päätettiin hoitajien palkoista. Kantakirjaston hoitajan palkka määriteltiin 100 markaksi vuodessa kun taas piirikirjastojen hoitajien 60 markkaan vuodessa. Yhteensä hoitajien palkkoihin kului siis 520 markkaa.²³⁰ Marraskuussa samana vuonna pidetyssä kunnanvaltuuston kokouksessa palkat kuitenkin nostettiin jo 150 markkaan pääkirjastonhoitajalle ja 75 markkaan kullekin piirikirjastonhoitajalle. Näin yhteismenot nousivat 675 markkaan vuodelta. Samaisessa kokouksessa myös irtisanottiin kirjaston johtokunnasta arvalla ensimmäiset kolme jäsentä. Heikki Impola ja Vilhelm Jylhä valittiin uudelleen toimeensa mutta Juho Koskelan tilalle johtokuntaan ja Yliviirteen ylipään kirjaston hoitajaksi tuli Ensti Kungas.²³¹

Vuoden lopulla 11. joulukuuta 1921 johtokunta päätti suuresta uudistuksesta. Sarjoihin jaetut kirjat päätettiin numeroida uudelleen sarjoittain, niin että jokainen sarja alkaisi yhdestä eteenpäin. Uuden kirjannumeron lisäksi jokaiseen kirjaan tuli latinalaisella numerolla merkitä sen sarjan numero johon se kuului. Jokainen piirikirjaston hoitaja valtuutettiin tekemään tämä uudelleennumerointi sekä luomaan uudet ajantasaiset listat kuhunkin sarjaan kuuluvista teoksista uuden numeroinnin mukaan.²³² Tämä uudelleennumerointi sekä myöhemmin kolmekymmentäluvun alussa tehty kolmas numerointi tekevät vaikeaksi selvittää mikä teos on kyseessä tai etenkään varmuudella ottaa selkoa kaksikymmentäluvun lainaajatilastoista. Täyttä varmuutta ei ole, ovatko sarjat pysyneet rikkumattomina läpi vuosikymmenen. Kun kantakirjasto koottiin uudelleen yhteen paikkaan

²²⁹ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 7.1.1921.

²³⁰ KKA, Khall I, Ca2:1, Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 1918–1921 17.1.1921.

²³¹ KKA, Khall I, Ca2:2, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1921–1925, 16.11.1921.

²³² KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 11.12.1921.

kolmekymmentäluvun alussa ja piirikirjaston hoitajat tekivät uudet listat sarjoista, eivät ne vastaa alkuperäistä sarjoihin jakoa.²³³

Samaisessa kokouksessa, jossa ensi kertaa olivat koolla kaikki johtokunnan kahdeksan henkeä, päätettiin pitää kirjastoja auki yhden tunnin viikossa niin, että jokainen kirjaston hoitajista sai itse päättää milloin tämän lainaustunnin piti. Sanomalehti *Keskipohjanmaa* oli lahjoittanut 150 markan arvoisen kirjakokoelman kirjastolle, joka ilolla otettiin vastaan. 18 kirjan kokoelma oli tuotu paikan päälle ja sitomattomat teokset päätettiin sidottaa 15 niteeseen yhdistäen muutaman pienemmistä. Puheenjohtaja eli kantakirjaston johtaja Alfred Tokola sai tehtäväkseen kirjojen sidottamisen.²³⁴

Kannuksen kaupunginkirjaston vanhojen kirjojen varastossa on säilynyt joitain teoksia kirjaston alkuajoilta saakka. Myös Kannuksen kirjastossa on teoksia, joissa samojen kansien suojiin on sisällytetty useampia teoksia. Yksi tällainen teos on sisällöltään kirjastoalaan liittyvä. *Juha Pynninen ja Kansankirjastot – Viisikymmenvuotinen muistio* -teos on Leo Schadewitzin teoksen *Suomen kansankirjastot – tilastollinen katsaus Suomen kirjasto-oloihin 1900-luvun alussa*. Nämä kaksi teosta on sidottu alun perinkin yhteen, sillä vain sidoksen etukanteen on tehty numerointeja. Sidos on kuulunut osana sarjaan numero neljä ja päälle liimatun Lainausohjeen alta on erotettavissa kaksi erilaista numerointia. Lainausohjeessa itsessään on merkinnät 3. ja 38.²³⁵ Kannuksen kaupunginkirjaston vanhojen kirjojen varastosta löytyy myös teoksia, jotka on uudelleen sidottu jossain vaiheessa piirikirjasto- ja sarja-järjestelmän loputtua, sillä sekä sidoksen ensimmäiseen että sisemmällä oleviin teoksiin on merkitty sen sarja ja kirjanumero.

Kirjaston varastosta löytyy myös teos²³⁶, joka ei enää ole kirjaston järjestelmään kirjattuna. Teos oli kymmeniä vuosia lainassa Kannuksesta Etelä-Suomeen muuttaneella henkilöllä, jonka perikunta palautti kirjan kirjastoon. Nide sisältää erinäisiä uskonnollisia lyhyitä kirjoituksia 1850- ja 1860-luvuilta. Se on merkitty leimalla Kannuksen kirkonkylän lainakirjaston omaisuudeksi merkinnällä no 115 Y.K.l.k.o. mikä todennäköisesti tarkoittaa Yli-Kannuksen lainakirjaston omaisuutta. Nidettä selatessa voi kuitenkin huomata, että muiden teosten sisälehdillä on varhaisempia merkintöjä, mikä viittaa siihen, että ne ovat aiemmin olleet yksittäin lainattavissa. Pieni teos pitää sisällään kahdeksan eri teosta. Näistä kuuteen on kirjoitettu samalla käsialalla Ylikannuksen lainakirjasto no 27, no 80,

²³³ KKKV, Kannuksen kirkonkylän lainakirjasto (sis. varhaisimman kantaluetelun 1914–1919 ja kirjan lopussa sarjat I–VIII); KKKV, Käsinkirjoitetut sarjaluettelot 1920-luvun lopulta, sekalaisesti osa vuosikertomusten osa kantaluetelun yhteydessä.

²³⁴ KKA, Kirjastolautakunta, CA : 1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 11.12.1921.

²³⁵ Kannuksen kaupunginkirjasto, Vanhojen varasto, Pynninen 1895, kansilehden sisus; Samassa sidoksessa Schadewitz, 1903 kansilehti.

²³⁶ Kirjaston varastossa teos, jonka ensimmäinen teos on Krummacher F.W., Etsijä. Saarna, 1852.

no 4, no 22, no 02 ja no 64. Teokset ovat olleet osa lainakirjastoa sen varhaisimpina aikoina ja on myöhemmin sidottu yhdeksi niteeksi. Kirjojen sidottaminen on myös syönyt paljon kirjaston varoja, joten todennäköisesti yhteensidotus on tehty varojen säästämiseksi. Toisaalta kirjat säilyivät paremmassa kunnossa kovien kansien sisällä, joten yhteen sidottuja teoksia on pidetty lukukuntoisena säilyttämisen arvoisina.

5.3 Kirjastoneuvojan vierailu ja yhteydenpito Kannukseen

Kirjastoneuvojien ammatti perustettiin vuonna 1921 toimimaan Helle Kannilan johtaman Valtion kirjastotoimen alaisuudessa. Kirjastoneuvojien tehtävänä oli nimen mukaisesti neuvoa ja opastaa kirjastoasioissa sekä levittää kirjastoaatetta sinne, minne se ei vielä ollut levinnyt. Maa jaettiin viiteen kirjastoneuvoja piiriin ja jokaiseen palkattiin kirjastoneuvoja. Ruotsinkielisistä kunnista koottiin yksi kirjastopiiri.²³⁷ Pohjois-Suomen kirjastoneuvoja Iivari Fri aloitti toimintansa lokakuussa 1921. Vastavalitut kirjastoneuvojat aloittivat työssään osallistumalla kirjastotoimiston johtajan Helle Kannilan kutsumana kirjastonhoidon kursseille Helsingissä. Kursseilla opeteltiin kirjaston käytännön järjestämistä, luettelointia ja muita asiaan kuuluvia asioita.²³⁸ Pohjois-Suomen kirjastoneuvojan piiriin kuuluivat pohjoisten kuntien lisäksi Vaasan läänin suomen kieliset kunnat kirjastoineen, Kannus mukaan lukien.

Aloitettuaan työt Raahesta käsin lähti Fri ensimmäiselle tarkastusmatkalle piirinsä kuntiin silloisen kirjastoviikon kunniaksi. Matka kuljetti hänet reittiä Sievi-Kokkola-Kälviä-Kannus-Oulainen-Pietarsaari-Pattijoki. Toimintakertomuksessa tuolta vuodelta Fri kirjoittaa yrittäneensä edistää kirjastoasioita neuvoen, luennoiden ja keskustellen. Yleisesti ottaen osanotto luennoilla oli hyvä, osassa paikoista tosin olisi neuvoja toivonut laajempaa osallistujajoukkoa kuuntelijoiksi.

”Tapasin joka paikassa opettajia ja kunnallisia toimihenkilöitä y.m. kansalaisia, jotka olivat poikkeuksetta asian ystäviä. Näin ollen muodostui tämä ensimmäinen matkani hauskoiksi tutustumistilaisuuksiksi eri paikkakuntien kirjastoihin ja niiden toimihenkilöihin sekä ystäviin. Ilahduttavaa oli myöskin nähdä, että kirjallisuusiltoihin järjestetyistä kirjanäyttelyistä muutamien paikoin ostettiin varsin huomattavat määrät kirjoja, jotka muuten nähtävästi olisivat jääneet ostamatta ja siis lukemattakin.”²³⁹

²³⁷ Vatanen 2009, 280–281; Cannelin 1922, 18–20.

²³⁸ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Db:1 Kirjastoneuvoja toimintakertomukset (1921–1925)

²³⁹ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Db:1 Kirjastoneuvoja toimintakertomukset (1921–1925)

livari Fri koki ensimmäisen matkansa valvomiinsa kuntiin siis varsin myönteisesti sekä jo olemassa olevien olojen että oman vaikutuksensakin suhteen. Kirjastoneuvoja kuvaa matkaansa ”hauskaksi” ja ”ilahduttavaksi”, mikä viittaa siihen, että asiat ovat olleet yllättävänkin hyvällä tolalla. Erityisesti kirjastoneuvojaa tuntuu ilahduttaneen hänen mukanaan tuomiin kirjoihin kohdistunut kiinnostus. Vastaanotto kuulostaa lyhyen selostuksen mukaan ollen varsin myönteistä ja kiinnostunutta, vaikkakin paikallista vaihtelua on toki ollut. Kaikilla ensimmäisen reissun paikkakunnista on myös ollut jo toiminnassa oleva kirjasto ja Pattijoelle Fri jäi pitemmäksi aikaa järjestääkseen paikallisen kirjaston. Marraskuun aikana kirjastoneuvoja ehti myös kirjoittaa uudesta valtionapujärjestelmästä, sen ehdoista ja hakemisesta piirinsä paikallislehtiin.²⁴⁰

Toimintakertomuksen lisäksi maininta matkasta sekä tarkempia tietoja vierailtujen kirjastojen tilasta löytyy Frin pitämästä matkapäiväkirjasta ”Kirjastomatkoilta vuosina 1921–1925”. Vihkosesta löytyy tietoja molemmista kirjastoneuvojan 20-luvun aikana tekemästä vierailusta Kannukseen. Paikkakunnalle oli hänet vetänyt yleisen tarkastuskierroksen lisäksi erään V. Hannin lähettämä kirje, jossa pyydettiin neuvoja kirjastotoiminnan aloittamiseen. Paikalle päästyään Fri kuitenkin sai tietää, ettei henkilö edes ollut tuttu kuntalaisille vaikkakin sivukylillä Hanni-sukunimeä esiintyikin. Siksi jäi Kannuksen osalta muualla matkan aikana pidetty isompi luento pitämättä. Fri oli vastannut Hannille ilmoittaen saapumisestaan, muttei ollut saanut vastausta ennen matkaansa. Mikään Frin myöhemmissäkään säilyneissä papereissa ei viittaa siihen, että hän on ollut uudelleen yhteydessä henkilöön.²⁴¹ On mahdollista, että Hanni on ollut sellaiselta kylältä, joka jäi ilman omaa kirjastoaan kiertävää järjestelmää luotaessa tai sitten hän edusti kunnan tai kylän sijaan jotain paikallisista järjestöistä, jotka olisivat olleet kiinnostuneita kirjaston perustamisesta. Frin papereissa ei enää myöhemmin palata aiheeseen mikä itsessään tuntuu oudolta. Etenkin voisi olettaa, että jäätyään vastauksetta Fri olisi lähestynyt jotain muuta kunnan edustajaa asiansa kanssa. Käytännössä vierailu oli kuitenkin vasta uudessa ammatissa aloittaneen Frin ensimmäinen kosketus työhön, joten kaikki ei luonnollisestikaan alkuun mennyt aivan suunnitelmien mukaan.

Marraskuun kolmas päivä Kannukseen saapunut Fri tapasi kuitenkin kunnan kantakirjaston hoitajan eli maanviljelijä Alfred Tokolan.

On vanha kunnan lainakirjasto, jossa on kaikkineen ainoastaan vain 300 nidettä, sijoitettuna hoitajan asuntoon. Nykyisille kirjoille kyllin tilava kaappi on olemassa ja maksetaan hoitajalle palkkiota 100:- vuodessa. Syrjäkylillä on 7 haaraosastoa, joilla ovat omat hoitajansa 60:- vuosipalkalla. Kirjoja vaihdetaan

²⁴⁰ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Db:1 Kirjastoneuvoja toimintakertomukset (1921–1925)

²⁴¹ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Hd:2, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, (1921–1951), Kirjastomatkoilta vuosina 1921–1925.

pääkirjaston ja osastojen välillä aina joskus, ja johtokuntana toimivat nämä hoitajat.²⁴²

Kannuksen kirjasto oli siis 1920-luvun alussa satakunta nidettä pienempi kuin sen varhaisimman aloituksen aikaan 1864. Lainauksesta käy myös ilmi, että kirjat olivat sijainneet tuolloin kirjakaapissa, eivät vielä avohyllyssä. Amerikkalaiset ideat kirjastosta eivät siis vielä siltä osin olleet tulleet osaksi kirjaston arkea. Voi toki olla kyse siitäkin, että kaappeja on ollut helpompi liikuttaa kirjoineen kaikkineen hoitajien vaihtuessa. Koska mainintaa erillisten kahdeksan kaapin hankkimisesta ei myöskään johtokunnan pöytäkirjoissa tai tilikirjassa ole, on mahdollista, että kukin hoitajista oli pitänyt kirjastoa siellä missä se oli parhaiten heidän kotonaan onnistunut. Myöhemmin kuvauksessaan Fri kertoo Kunnan tukeneen kirjastoa elintarvikelautakunnan varoista 1000 markalla ja kirjaston saaneen Kansanvalistusseuran kautta kirjoja 800 markalla. Uuden kirjallisuuden hankintaan oli vuonna 1921 panostettu siis varsin tuntuvasti. Fri toteaa, että kirjakaapissa olivat Eduskunnan julkaisut kultakirjaimisine selkineen komeasti esillä, mutta huomauttaa heti perään ”muuta siellä ei juuri nyt ollutkaan”.²⁴³ On mahdotonta sanoa oliko tämä Frin näkemys noin vajaan 50 teoksen kirjasarjasta vai onko kirjojen vaihto kenties ollut siinä vaiheessa, että Tokola on antanut pois aiemman sarjansa saamatta seuraavaa vielä tilalle.

Kirjojen järjestämisestä Fri toteaa kirjastolla olevan jonkinlaisen hankintaluettelon, johon on kirjat merkitty aiheesta riippumatta tulojärjestykseen. Sen luettelon mukaan kirjat oli myös järjestetty kaappeihin eli käytössä ei ollut mitään aiheen mukaista luettelointia. Frin kertomuksesta käy ilmi, että lainaajia varten oli kirjastolla korttiluettelo, joka lainaajalle eri korttinsa johon merkittiin kirjan lainaus- ja palautuspäivä sekä kirjan numero.²⁴⁴ Mielenkiintoista kyllä näyttää siltä että 1910-luvulla käyttöön otettu korttilainausjärjestelmä on säilynyt kantakirjastossa vaikka sivukylillä siirryttiin takaisin vihkolainaukseen eli kirjastoteknisessä kehityksessä otettiin askel taaksepäin. Kuitenkin nykyaikaan saakka säilyneissä, jo vuonna 1913 käytössä olleissa kirjastokorteissa, on aukko 1920-luvun kohdalla, eli joko monet pitivät noin kymmenen vuoden tauon kirjaston käytössä tai Tokola on ottanut käyttöön uudet kortit. Kyseessä saattaa olla myös kaunistelu, sillä ainakin seuraavilta kolmelta vuodelta on kirjaston varastossa säilynyt vihkomuotoinen kantakirjaston lainausluettelo. Saattaa toki olla mahdollista, että kantakirjaston hoitaja ensi alkuun yritti totutella korttien käyttäjäksi mutta koki sen liian hankalaksi.

²⁴² Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Hd:2, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, (1921–1951), Kirjastomatkoilta vuosina 1921–1925.

²⁴³ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Hd:2, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, (1921–1951), Kirjastomatkoilta vuosina 1921–1925.

²⁴⁴ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Hd:2, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, (1921–1951), Kirjastomatkoilta vuosina 1921–1925.

Kirjastoneuvoja Fri tuntuu pitävän kirjastoa pienenä ja heikosti hoidettuna. Hän toki saapui vierailulle uuden kiertojärjestelmän toiminnan aloituksen aikoihin eli hän oli todennäköisesti arviossaan oikeassa. Uutta järjestelmää ei vielä oltu saatu toimimaan ongelmitta. Myös kantakirjaston hoitaja ja johtokunnan puheenjohtaja Alfred Tokola tuntuu puhuneen kirjastosta ja sen hoidosta sekä etenkin omasta toiminnastaan mieluumminkin alas kuin ylöspäin. Fri kertoo Tokolan voivotelleen huonoa terveyttään ja kykenemättömyyttään tutustua kirjojen sisältöön tarpeeksi hyvin. Tokola aikoi Frin mukaan ehdottaa valtuustolle pätevemmän hoitajan etsimistä ja jos siinä epäonnistutaan, aikoi hän edelleen toimia kirjaston hyväksi ”kykynsä mukaan”.²⁴⁵

Tokolan esitys tilanteestaan tuntuu olevan tarpeettoman itseään vähättelevä. Kirjaston uudelleenjärjestämisessä edellisen parin vuoden aikana oli mukana suuri määrä kunnan valistus- koulutus- ja kirjastomiehiä ja Tokola valikoitui näistä miltei paristakymmenestä hengestä uuden kirjastosysteemin vastuullisimmaksi hoitajaksi ja johtokunnan puheenjohtajaksi. Kirjaston johtokuntien pöytäkirjoissakin näkyy vahvasti Tokolan edistävä vaikutus kirjastotoimintaan. Todennäköisesti Tokolan odotukset oman toimintansa tasosta olivat korkeammalla kuin paikallisten kirjastoaktiivien. Epävarmuus saattaa liittyä siihen, että Tokola oli vielä vuonna 1921 uusi toimissaan.

Fri kirjoittaa saman vuoden joulukuulla Kannuksesta tekemässään tarkastuskertomuksessaan seuraavaa: ”Tähänastisesta toiminnasta päättäen on kirjastolla toivoa edelleen menestymisestä. Nytkin se on jo välttävässä kunnossa vaikka erityistä huonetta ei ole.”²⁴⁶ Kirjastoneuvojan mielestä kirjasto oli siis pienuudestaan huolimatta maalaiskirjastoksi hyvällä mallilla. Alueella, jolla edelleen oli kuntia, joissa kirjastoja ei ollut lainkaan, pitäisin tätä varsin hyvänä merkinä Kannuksen kirjaston tilasta sekä etenkin Kannuksen lukuhallun tasosta sekä päättäjien suhtautumisesta kirjastoon ja lukemiseen. Suhtautuminen itsensä kehittämisen mahdollisuuden tarjoamiseen kirjastojen muodossa on siis ollut voimissaan. Frillä on myös ollut todennäköisesti varsin idealisoitu ja ruusuinen kuva kirjastoista ja niiden toiminnasta sekä tarkoituksesta, jota ensimmäinen tarkastuskierros tuntuu hieman kolhaisseen. Vaikka miltei kaikkialla oltiin kirjastoasialle myönteisiä, ei käytäntö vielä yltänyt kirjastoammattilaisten toivomalle tasolle etenkin pienemmillä paikkakunnilla.

Fri neuvoi Tokolaa ehdottamaan valtuustolle, että vuoden 1000 markan kannatus taattaisiin myös tuleviksi vuosiksi ja kehotti esittämään myös kirjaston hoitajien palkkojen korotusta.

²⁴⁵ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Hd:2, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, (1921–1951), Kirjastomatkoilta vuosina 1921–1925.

²⁴⁶ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Dc:1 Kirjastoneuvojan tarkastuskertomukset (1921–1925)

Kunnanvaltuusto hyväksyi ehdotuksen marraskuussa pidetyssä kokouksessaan nostaen Kantakirjaston hoitajan palkkaa 50 markalla ja piirikirjastojen hoitajien palkkoja 25 markalla niin että palkat olivat 150 markkaa kantakirjaston hoitajalle ja 75 markkaa kullekin piirikirjaston hoitajalle.²⁴⁷ Tokolan sanalla, vaikkakin kirjastoneuvojan viestin painottamana, tuntuu olleen arvoa kunnan päättäjien keskuudessa. Frin vierailulla oli siis varsin tuntuvia seurauksia kunnassa, vaikka hän oman kertomuksensa mukaan onnistuikin tapaamaan vain kirjaston hoitajan. On todennäköistä, että vierailulla oli myös vaikutusta päätökseen numeroida sarjojen kirjat uudelleen. Uudelleennumeroinnista nimittäin päätettiin seuraavassa kuussa Frin käynnin jälkeen.

Kirjastoneuvojaan pidettiin Kannuksesta käsin yhteyttä lähinnä Valtionavustuksiin liittyen. Fri on toimensa puolesta lähettänyt kirjastoille muistutuksia avustusten hakemisesta sekä palauttanut jollain tavoin vialliset tai puutteelliset hakemukset takaisin kuntaan korjattaviksi. Tokola puolestaan on lähettänyt ja uudelleen lähettänyt hakemuksia Frin suuntaan, joskus pienen selityksen kera. Esimerkiksi vuonna 1923 lähettämässään kirjeessä Tokola pahoittelee ”Kykenemättömyyttäni en osannut paremmin tehtä---”. Ongelma oli ollut tileissä, joita Tokola oli joutunut korjailemaan koska edellisiltä vuosilta oli 10 pennin ylijäämä ensin luettu 10 markan ylijäämäksi minkä vasta kunnan tilien tarkastajat olivat osanneet korjauttaa.²⁴⁸ Ongelmat kuitenkin tuntuvat ratkenneen, sillä kirjastolle oli myönnetty valtionapua.²⁴⁹

Mielenkiintoista on myös Frin vierailukertomuksen loppuun merkitty osio kunnan muista kirjastoista. Sen mukaan Kannuksessa on sijainnut Työväenyhdistyksen pieni kirjasto sekä ”parilla maamiesseuralla omat aivan pienet kirjastonsa”.²⁵⁰ En ole löytänyt muita mainintoja liittyen näihin pieniin kirjastoihin. Työväenyhdistyksen kirjasto kuulostaa hyvin todennäköiseltä. Kunnan kirjaston esimieheksikin vuonna 1908 valittu Oskari Tokoi oli keskeisesti mukana myös paikallisen Työväenyhdistyksen perustamisessa vuonna 1906 ja toimi aluksi myös sen puheenjohtajana.²⁵¹ Maamiesseuran kirjastoihin on todennäköisesti hankittu ammattikirjallisuutta maanviljelijöiden tarpeisiin, sillä maamiesseurojen toiminnan tarkoituksena oli viedä alan kehitystä eteenpäin.

²⁴⁷ KKA, Khall I, Ca2:2, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1921–1925, 16.11.1921.

²⁴⁸ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Aa:2 Kirjastoneuvojan saapuneiden kirjeiden diaari (1923–1927); Aa:1 Kirjastoneuvojan lähetettyjen kirjeiden diaari (1922–1923).

²⁴⁹ KKKV, Valtion kirjastotoimiston, Helle Cannelinin valtionavun myöntämiskirjeet.

²⁵⁰ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Hd:2, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, (1921–1951), Kirjastomatkoilta vuosina 1921–1925.

²⁵¹ Hanni 2015, 177.

5.4 Piirikirjaston toiminta 1920-luvulla

Vuodelle 1922 myönsi kunnanvaltuusto 1200 markan edestä avustuksia ja siitä määrästä tulisi myös maksaa kirjastonhoitajien korotetut palkat.²⁵² 11.9.1922 Kunnanvaltuuston kokouksessa käsiteltiin kunnan lainakirjaston johtokunnan erovuoroisten jäsenten erottaminen ja uusien valitseminen. Sanfred Tokola, Alfred Tokola ja Jalmari Wähä-Korpela valittiin uudelleen seuraavaksi kolmevuotiskaudeksi seuraavan vuoden alusta alkaen. Samalla merkittiin ylös, että seuraavana vuonna erovuorossa olisivat Hannes Eskola, Santeri Erkkilä ja Jeeli Märsylä.²⁵³ Johtokunnan jäsenistö ei siis sillä erää muuttunut lainkaan. Myöskään Alfred Tokolan kirjastoneuvoja Frille esittämä aikomus saada kirkonkylään itseään pätevämpi kirjaston hoitaja ei vielä tuolloin käynyt toteen.

Seuraavan kerran kirjojen uudelleennumeroittamisen jälkeen kokoontui johtokunta yhteen vasta joulukuussa 1922, noin vuosi uudelleennumeroittamisen jälkeen. Joulukuussa 1922 johtokunnan kokous päätti, että kunnalta saatu avustus käytettäisiin kirjaston hoitajien palkkoihin ja loppusumma kirjojen ostoon sekä muihin kirjaston tarpeisiin. Paikalle oli päässyt kuusi kahdeksasta kirjaston hoitajasta ja tuolloin toimitettiin myös kirjasarjojen vaihto. Kesäkuussa 1923 pidetyn kokouksen pöytäkirjaan on merkitty ainoastaan kirjojen vaihto ja paikalle oli päässytkin vain kolme johtokunnan jäsenistä.²⁵⁴

Kirjasarjojen vaihdossa on selkeästi edetty järjestelmällisesti. Tästä voi päätellä, että vaikka esimerkiksi kokouspöytäkirjaan ei ole merkitty kirjojen vaihtoa on se tehty myös johtokunnan kokoontuessa 19.12.1920 sekä joskus vuosien 1921 ja 1922 välissä sillä niiden kohdalla sarjojen jaossa on hypätty kahdella numerolla yhden sijaan. Lisäksi vuoden 1921 joulukuun pöytäkirjaan on merkitty sarjajaon kohdalle kahdet numerot ikään kuin vaihdon tähden ei olisi haluttu tehdä kokonaan uutta pöytäkirjamerkintää.²⁵⁵ Pöytäkirjoista ei selviä miten niiden hoitajien hallussa olleet kirjakaapit vaihdettiin, jotka eivät päässeet paikalle kokoukseen. Voisi kuitenkin olettaa, että kantakirjastoa käytettiin kirjasarjojen vaihtopisteenä. Sijaitsihan kantakirjasto kirkonkylällä ja monet piirikirjastojen hoitajista ovat todennäköisesti osallistuneet kirkon menoihin sunnuntaisin. On tietysti mahdollista, että sarjoja on vaihdettu myös suoraan toisten hoitajien luona vierailemalla. Vaikka välimatkat ovat aikaan nähden olleet pitkät, ovat miehet pienen paikkakunnan asujina olleet toisilleen tuttuja muutoinkin kuin vain kirjaston tähden.

²⁵² KKA, Khall I, Ca2:2, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1921–1925, 16.11.1921.

²⁵³ KKA, Khall I, Ca2:2, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1921–1925, 11.9.1922.

²⁵⁴ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 19.12.1922; 30.6.1923.

²⁵⁵ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928.

Kunnanvaltuuston kokouksessa 21.12.1923 toteutui Alfred Tokolan aikomus ja toive uuden kirjaston hoitajan hankkimisesta. ”Lainakirjaston johtokuntaan valittiin kantakirjaston hoitajana toimimaan Alfred Tokolan tilalla Yrjö Raasakka ja varalle Alfred Raasakka, sekä Sanfr. Tokolan tilalla Augusti Hollanti.”²⁵⁶ Yrjö Raasakasta siis tuli kantakirjaston uusi hoitaja ja johtokunnan puheenjohtaja. Alfred Tokolan talossa kokoonnuttiin kuitenkin vielä kertaalleen valtuuskunnan kokousta seuraavana päivänä vanhan johtokunnan voimin, jolloin paikalle oli päässyt kuusi johtokunnan jäsentä. Kokouksessa vaihdettiin jälleen kirjasarjoja sekä päätettiin edellisen vuoden tapaan kuluttaa kunnalta saatu raha hoitajien palkkoihin ja muilta osin vanhojen kirjojen sidottamiseen sekä uusien hankkimiseen ynnä muihin kirjastoa koskeviin tarpeisiin.²⁵⁷ Tokolan kaudella oli johtokunta kokoontunut säännöllisesti hänen luonaan ja kirjavaihdot, sekä johtokunnan jäsenten vaihdot olivat tapahtuneet kirjaston sääntöjen määräämällä tavalla. Kirjasto oli siis hoitajan itsensä epäilyksistä huolimatta ollut varsin hyvissä käsissä.

Yrjö Raasakalle oli annettu jo edellisen johtokunnan kokouksen mukaan kirjasarja numero 4 ja hän aloitti johtokunnan puheenjohtajana talossaan pidetyssä johtokunnan kokouksessa kesäkuun 29. päivä vuonna 1924. Kokous oli päätöksiltään ytimekäs ja kokouksessa suoritettiin kirjasarjojen uudelleen jako. Paikalla olivat Raasakan lisäksi vain Eemil Korpela sekä Ernst Kungas. Joulukuussa samana vuonna pidetyssä kokouksessa jaettiin uudelleen kirjat ja päätettiin, että Yrjö Raasakka toimii kantakirjaston johtokunnan puheenjohtajana ja rahastonhoitajana myös vuonna 1925.²⁵⁸

Aiemmin joulukuulla kunnanvaltuuston kokouksessa käsiteltiin kirjastoneuvojalta tullutta kiertokirjettä, jossa kerrottiin lainakirjastoille haettavista valtionavustuksista. Sen perusteella valtuusto päätti yksimielisesti avustaa kunnan lainakirjastoa 50 pennillä kunnan henkikirjoissa olevaa henkilöä kohden seuraavan vuoden ajan.²⁵⁹ Määrä vastasi valtionavustuksille määriteltyä minimiä ja turvasi täten lainakirjaston valtionavun saannin. Kannuksessa on vuonna 1925 henkikirjojen mukaan ollut 5407 asukasta²⁶⁰ eli tuolle vuodelle kunnan kannatus olisi ollut noin 2700 markkaa. Kirjaston tilikirjaan tuolle vuodelle merkitty kunnan kannatus on kuitenkin hieman korkeampi, 2865 markkaa.²⁶¹ Avustusta siis annettiin noin 330 hengen edestä enemmän kuin mikä Kannuksen

²⁵⁶ KKA, Khall I, Ca2:2, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1921–1925, 21.12.1923.

²⁵⁷ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 22.12.1923.

²⁵⁸ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 29.6.1924; 30.12.1924.

²⁵⁹ KKA, Khall I, Ca2:2, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1921–1925, 22.12.1924.

²⁶⁰ Ekman-Salokangas 2004, 15. (lähteenä STV)

²⁶¹ KKA, Khall I, Ca2:2, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1921–1925, 22.12.1924; KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936.

väkiluvuksi tuolta ajalta on säilynyt jälkipolville. Kyseessä voi toki olla aikoinaan tehty laskuvirhe, mutta todennäköisempää on, että kirjaston avustamisen suhteen ollaan oltu varsin myönteisiä.

Vuoden 1925 ensimmäinen kokous pidettiin jo heti tammikuun 28. päivä. Kokous on siitä merkillinen, ettei sen alkuun ole merkitty kokouksen pitopaikkaa ja momentteja on merkitty sivulle kolme mutta kolmannen alaosa on tyhjä kunnes aivan sivun alalaitaan ovat allekirjoittaneet johtokunnan jäsenet Eemil Korpela, Jeeli Märsylä, Väinö Kattilakoski sekä Ernst Kungas. Johtokunnan puheenjohtaja Yrjö Raasakka ei siis olisi lainkaan ollut saapuvilla. Kokouksen ensimmäisessä momentissa kokous julistetaan lailliseksi ja päätösvaltaiseksi, mitä ei ole tehty sitten aivan ensimmäisten Alfred Tokolan pitämien kokoontumisten jälkeen. Toisessa momentissa päätetään maksaa hoitajille kuluvalta vuodelta palkkaa 600 markan verran.²⁶² Kokous pidettiin myös varsin merkilliseen aikaan, yleensä johtokunta kokoontui vain kahdesti vuodessa kerran kesällä ja kerran joulun tienoilla. Päätöksessä mainittu kirjastonhoitajien palkka tosin oli sata markkaa korkeampi kuin edellisenä vuonna myönnetty, joten saattaa olla että johtokunnan jäsenillä oli kiire varmistaa asia. Vuoden 1925 kirjastonhoitajien palkat tulivat avustuksena valtiolta.²⁶³

Heinäkuun 12. päivänä 1925 kokoontuneessa johtokunnan kokouksessa vaihdettiin jälleen kirjasarjoja ja käsiteltiin Kärkiskylän pyyntö saada oma kirjasto. Kirjaston johtokunta kuitenkin epäsi pyynnön sillä perusteella, että Märsylän koulupiirissä, johon Kärkiskylä tuolloin kuului, oli jo oma kirjasto-osastonsa.²⁶⁴ Valitettavasti itse pyyntökirjelmää ei ole säilynyt nykypäivään, joten on mahdoton tietää keitä pyynnön takana on ollut. Kärkiskylä on kuitenkin aina ollut aktiivinen kirjastoasian suhteen, sillä jo Schadewitzin tilaston mukaan Kärkiskylän kyläkirjasto on perustettu vuonna 1898. Vuonna 1901 siellä on ollut 86 lainattavissa ollutta sidosta joiden arvo oli 194,40 markkaa ja lainaajia kirjastossa on ollut 325.²⁶⁵ Tuo varhainen kyläkirjasto on oletettavasti kuivunut kokoon jossain vaiheessa 1920-luvulle tultaessa.

Kärkiskylän kirjastosta löytyy maininta kirjaston arkistosta 3.1.1930 kirjastontarkastaja Olga Risulalle lähetetystä kirjeestä, jossa on maininta ”-nuorisoseuroillakaan ei muilla kuin Kärkiskylän seuralla ole ollut kirjastoa, ja sekin on jo lahjoittamalla yhdistetty kantakirjastoon.”²⁶⁶ Mielenkiintoisen asiasta tekee se, että Kärkiskylän nuorisoseura on perustettu vuonna 1918 eli kyseessä ei liene sama kirjasto joka mainitaan Schadewitzin tilastoissa perustetun vuonna 1898.²⁶⁷

²⁶² KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 28.1.1925.

²⁶³ KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936.

²⁶⁴ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 12.7.1925.

²⁶⁵ Schadewitz, 1903, 101.

²⁶⁶ KKKV, Kantakirjaston arkistokannet, Kirje lähetetty Kirjastontarkastaja Neiti Olga Risulalle, 3.1.1930.

²⁶⁷ Ekman-Salokangas 2004, 588; Ainali 1985, 485.

On hyvinkin mahdollista, että Kärkiskylän nuorisoseura on ottanut kirjastohaaveen hoteisiinsa kunnallisen kirjaston vastattua kieltävästi sen haara-osaston perustamiseen. Tämä todennäköisesti pieni sivukylän seurankirjasto on sitten liitetty osaksi Märsylässä toiminutta kirjasto-osastoa 1930-lukua lähestyttäessä. Kärkiskylällä lukuhaluja olisi kyllä ollut, mutta käytännön järjestelyt eivät ole olleet kovin pitkäaikaisia.

Yksi osoitus sivukyläen lukuhalusta löytyy myös kirjastoneuvojan varhain vuonna 1923 saamasta kirjeestä. Kirje on lähetetty jo vuoden 1923 tammikuulla ja siinä Wilho Harkio pyytää saada tietää olisiko heidän vasta perustamalleen kirjastoseuralle mahdollista saada valtion apurahaa. Seuran nimeksi hän sanoo Kannuksen Yliviirteen kirjastoseura (Walo) ja toteaa kirjeessä: ”Seuran tarkoitus on hankkia kirjallisuutta sikäli kun varat sallivat ja kohottaa paikkakunnalle sivistystä sekä raittiutta ja kirjasto tulee olemaan vapaasti käytettävänä kaikille puolueisiin katsomatta ja myös ulkopuolella seuraa olevalle yhteisölle.” Samalla hän toteaa, ettei seuralla vielä ole ollut mahdollisuutta ostaa kirjoja varojen puutteen vuoksi, vaikka muutamat iltamatkin on jo ehditty asian edistämiseksi pitää.

²⁶⁸ Syyt kirjaston perustamiselle ovat siis varsin kansanvalistushenkiset. Uskottiin vakaasti tiedon ja opin paheilta suojaavaan vaikutukseen. Erityisen mielenkiintoista tästä aloituksesta tekee sen, että 1920-luvun alun kirjastopiirijaossa Viirteen kylä sai kirjasto-osaston sekä sen ylä- että alapäähän eli Yliviirteen kylässä olisi pitänyt olla toimiva piirikirjasto-osasto. Silti kylällä on ollut suunnitteilla myös oma erillinen kirjasto. Mitään tietoa siitä ei ole, mitä kirjastoneuvoja hänelle vastasi ja käynnistykö Walon toiminta koskaan.

5.5 Kirjastoneuvojan toinen vierailu ja kirjaston lisätty johtokunta

Toukokuun viidentenä päivänä vuonna 1925 kirjoitti Pohjois-Suomen kirjastoneuvoja Iivari Fri Kannuksen lisäksi Toholammille, Toholammin Ylipäähän, Lestijärven Raittiusseuran kirjastolle, Halsualle, Perhoon, Veteliin, Räyrinkiin, Kaustiselle ja sen Ylimettäkylälle sekä Ullavaan aikovansa saapua vierailuille toukokuun 10.–15. päivä. Muissa paikoin vastaanottajina olivat paikalliset kunnallisen kirjastonhoitajat paitsi Lestijärvellä ja Ullavassa. Lestijärvellä oli pieni Raittiusseuran kirjasto, jonka tilannetta Fri kuvaa vuotta koskevassa toimintakertomuksessaan ”---kiireesti kulkevan

²⁶⁸ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Ea:1 Kirjastoneuvojille saapuneet kirjeet (1921–1924), no 27.

lopullista häviötään kohti”. Ullavassa puolestaan oli aiemmin ollut oma kunnankirjastonsa, mutta siitä olivat jäljellä enää pienet rippeet, joita ei selkeästi ollut tarkoituskaan saada lainaan.²⁶⁹

Kannuksesta ei toimintakertomuksessa ole erillistä mainintaa. Yleisesti kuvailee Fri vierailleensa kuntien kirjastoissa, jututtaneensa paikallisia kirjastonhoitajia ja kunnanjohtajia ja pyrkineensä edistämään kirjastoasiasia eri tavoin.²⁷⁰ Matkapäiväkirja on jo vuoden 1925 toukokuulle tultaessa täyttynyt niin, että Kannuksesta ja muista samalla matkalla vierailuista kirjastoista on muistiinpanoja päiväkirjan loppuun liimatuissa lisälehdissä. Kannuksen kirjaston osalta kirjoitti Fri sen sijainneen vuoden ajan kantakirjaston hoitajana toimineen, maanviljelijä Yrjö Raasakan luona. Lisäksi kunnassa on 7 piirikirjastoa, joissa on noin 50 nidettä kussakin ja jotka vaihdetaan puolivuositain. Lisäksi Fri on listannut alle piirikirjastojen sijainnit hoitajineen sekä mainitsee johtokunnan koostuvan piirikirjastojen hoitajista Kantakirjaston hoitajan toimiessa puheenjohtajana.²⁷¹

Selonteon lopussa on merkintä ”Työväin kirjasto (mitätön)”²⁷². Muu kirjastotoiminta Kannuksessa on siis vähentynyt entisestään työväenyhdistyksen kirjaston saadessa näin vähättelevän kuvauksen ja maamiesseurojen kirjastoja ei matkapäiväkirjassa edes mainita. Tällä kertaa Fri ei ole lisännyt kommentteja päiväkirjaansa vain tyytyä, todennäköisesti tilan niukkuuden tähden, vain toteamaan minimin kirjaston nykytilasta. On mielenkiintoista, että Fri kuitenkin muistiinpanoissaan kirjoittaa Kannuksen sivukylillä toimineista kiertävistä kirjastoista termiä ”piirikirjasto”, sillä tuohon aikaan sivukylien kiertävistä lainausasemista käytettiin tuota termiä kun taas kiertävään järjestelmään olisi kirjastoalan piirissä viitattu lainausasemina tai kyläkirjastoina.²⁷³ Kannuksessa tosin 1920-luvulla toimineita kiertävän kirjaston osastoja on säännönmukaisesti nimitetty piirikirjastoiksi. Vain kirkonkylän kirjastoa koskevat termit vaihtelevat kunnanvaltuuston ja kirjaston johtokunnan pöytäkirjoissa.

Toukokuun 20. päivälle vuonna 1925 päivätty kirjastoneuvojan tarkastuskertomus kertoo enemmän siitä mitä mieltä Fri oli Kannuksen kirjaston tilasta neljä vuotta ensimmäisen vierailunsa jälkeen. Fri mainitsee kirjaston sijaitsevan edelleen sen hoitajan asuinhuoneissa ja vastaavan kysyntään noin

²⁶⁹ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Aa:3 Kirjastoneuvojan lähetettyjen kirjeiden diaari (1924–1928); Dc:1 Kirjastoneuvojan tarkastuskertomukset (1921–1925); Db:1 Kirjastoneuvojan toimintakertomukset (1921–1925).

²⁷⁰ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Db:1 Kirjastoneuvojan toimintakertomukset (1921–1925).

²⁷¹ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Hd:2, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, (1921–1951), Kirjastomatkoilta vuosina 1921–1925.

²⁷² Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Hd:2, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, (1921–1951), Kirjastomatkoilta vuosina 1921–1925.

²⁷³ Vatanen 1999, 43.

välttävästi ja kalustoakin on vain kirjakaappi.²⁷⁴ Tilanne ei siis niiltä osin ole muuttunut neljässä vuodessa, vaan on pysynyt pitkälti ennallaan. Tosin johtokunnan pöytäkirjojen mukaan toiminta on ollut tasaista ja kirjasarjojen vaihdotkin on toimitettu ajallaan.

Kirjaston järjestämisestä toteaa Fri sen, että luokitusjärjestelmä on jotenkin epämääräinen vaikkakin kirjat on merkitty kantakirjaan. Yliviivattuna huomiona on mainittu se, että korttijärjestelmä on aikoinaan ollut käytössä mutta mennyt jossain määrin sekaisin. Yliviivattu huomi luetteloinnista on kirjoitettu seuraavaan kohtaan muotoon: ”Käytännössä on aikoinaan ollut Newarkin korttijärjestelmä, jota nykyäänkin noudatetaan.” Newarkin lainausjärjestelmästä oli Suomessa yleisesti käytössä myös yksikorttijärjestelmä eli suomalainen muunnos, jota Helle Kannila suositteli teoksissaan halvimpana ja parhaiten tarkoitustaan palvelevana.²⁷⁵ Ei ole tiedossa oliko Kannuksen Newark alkuperäisen kaltainen vai suomalainen muunnos. Kirjaston varastoista löytyy kantakirjaston lainausluettelo vuosilta 1922–1924 vihkumuodossa²⁷⁶ eli se, että Newarkin järjestelmä olisi edelleen tuolloin ollut käytössä, lienee kaunistelua. Myös piirikirjastojen lainausluetteloita on säilynyt satunnaisilta vuosilta eli ainakin niissä on lainat annettu vihkomerkinnoin.

Kirjaluettelon mukaan on Kannuksessa ollut tuolloin 692 sidosta, jotka Frin mukaan ovat enimmäkseen vanhentunutta kirjallisuutta. Hän arvelee todellisuudessa niitä olleen vähemmän.²⁷⁷ Tämä pitäne paikkansa sillä luettelossa ovat todennäköisesti myös teokset, jotka pian piirikirjastojärjestelmän käyttöönoton jälkeen päätettiin risaisena poistaa kierrosta. Näitä poistoja ei ole merkitty varhaisimpaan kantaluetteloon. Toisaalta nykypäiviin saakka säilyneisiin kantaluetteloihin ei ole myöskään merkitty 1920-luvun aikana saapuneita teoksia. Joten mikäli kirjastoneuvoja tarkasteli vain yhden sarjan paikalla olleita teoksia sekä jo vanhentuneita kantaluetteloja, voi olla että hänen huomionsa kirjojen vanhuudesta on myös hiukan erheellinen.

Tarkastuskertomuksesta käy ilmi, ettei Fri vierailunsa aikana tavannut johtokuntaa. Hän kuitenkin antoi ohjeita ja neuvoja kantakirjaston hoitajalle eli Yrjö Raasakalle. Tarkastuskertomuksen lopussa on lista piirikirjastojen hoitajista, jotka ovat tuolloin kaikki olleet maanviljelijöitä.²⁷⁸ Lukuhallun edistämisen käytäntö on siis tässä vaiheessa ollut täysin maata viljelevän kansanosan käsissä viimeisen mukana olleen kansakoulun opettajan Heikki Impolan poistuttua hoitajien joukosta.

²⁷⁴ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Dc:1 Kirjastoneuvojan tarkastuskertomukset (1921–1925).

²⁷⁵ Eskola 2004, 38.

²⁷⁶ KKKV, Kantakirjaston lainaus merkit Kirkonkylän piirissä 1924.

²⁷⁷ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Dc:1 Kirjastoneuvojan tarkastuskertomukset (1921–1925).

²⁷⁸ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Dc:1 Kirjastoneuvojan tarkastuskertomukset (1921–1925).

Johtokuntana ovat toimineet piirikirjastojen hoitajat. Kantakirjaston hoitaja ja johtokunnan puheenjohtaja oli valitellut kirjastoneuvojalle sitä, kuinka vaikeaa tällaisen johtokunnan koolle saanti ajoittain oli. Fri ehdotti ratkaisuna sitä, että he yrittäisivät saada lisättyä johtokuntaan kolme jäsentä kirkonkylältä, jolloin edes vaaditun minimin saanti paikalle päätöstentekoa varten helpottuisi.²⁷⁹

Raasakka tuntuu ottaneen ehdotuksen suopuisasti vastaan samoin kuin kunnanvaltuusto, sillä 4. lokakuuta kirjoitti Raasakka Frille, että kunnanvaltuusto oli kokouksessaan 2. lokakuuta valinnut kirjastoa varten lisätyn johtokunnan, johon valituksi tulivat talollinen Alfred Tokola, talollisenpoika Väinö Isohanni sekä opettaja Elis Riipinen.²⁸⁰ Alfred Tokola siis palasi uudelleen mukaan kirjaston toimintaan hetken hengähdystauon jälkeen, ei tosin lainaajaksi vaan ohjaamaan toimintaa johtokunnasta käsin. Tokola pysyy mukana kirjaston johtokunnan toiminnassa ainakin 1940-luvun puolelle saakka. Elis Riipisen myötä palautui opettajien ammattikunta mukaan kirjaston toimintaan.

Mielenkiintoista kyllä, lisätty johtokunta ei kokoontunut yhdessä muun johtokunnan kanssa, vaan tehtävät jakaantuivat kahden eri johtokunnan kesken. Yrjö Raasakka oli valittu vuodeksi 1926 johtokunnan puheenjohtajaksi ja rahastonhoitajaksi johtokunnan pitämässä kokouksessa tammikuun 2. päivä samana vuonna, jolloin myös suoritettiin kirjasarjojen vaihto. Raasakka kokoontui yhdessä piirikirjastojen hoitajien kanssa kokoustamaan vuodesta 1926 vuoteen 1928 yhteensä kuusi kertaa eli kahdesti vuodessa. Kokoukset pidettiin tasaisesti tammikuussa ja heinäkuussa ja kokouspöytäkirjojen ainoat merkinnät koskevat kirjasarjojen vaihtoa ja pöytäkirjan hyväksymistä. Paikalle on päässyt kolmesta kahdeksaan henkeä.²⁸¹ Piirikirjastojärjestelmän toiminta siis vakautui uomiinsa ja se toimi sääntöjen mukaan vaihtaen kirjoja aina puolivuositain. Olettaa voi, että teoksille on ollut kysyntää, lukuhaluinenhan lukee reilun 50 teoksen sarjasta nopeasti itseään kiinnostavat. Toimintaa ei myöskään varmasti olisi jätetty jatkaa näin monimutkaisesti, ellei sille oikeasti olisi ollut kysyntää.

Kirjaston lisätty johtokunta puolestaan aloitti toimintansa 1.8.1926. Paikalla olivat lisättyyn johtokuntaan valitut Alfred Tokola, Elis Riipinen ja Väinö Isohanni. Kokouksessa he käsittelivät kunnan ja valtion antamia avustuksia kirjastonhoitajien palkkoihin ja määrittelivät miten raha jaettiin hoitajien kesken. Kunnan antama rahoitus oli 600 markkaa ja valtion saman verran. Vuoden 1926

²⁷⁹ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Dc:1 Kirjastoneuvojan tarkastuskertomukset (1921–1925).

²⁸⁰ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Ea:2, Kirjastoneuvojalle saapuneet kirjeet (1925–1926)

²⁸¹ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 2.1.1926; 4.7.1926; 3.1.1927; 2.7.1927; 7.1.1928; 15.7.1928.

alussa päätettiin tästä antaa kantakirjaston hoitajalle 675 markkaa ja jakaa loput 525 markkaa tasan muiden seitsemän piirikirjaston hoitajan kanssa jättäen heidän osuudekseen 75 markkaa.²⁸²

Lisätty johtokunta kokoontui vielä kolme kertaa päättäen aina hoitajien palkoista. Kunnan ja valtion kannatus kunnalle pysyi samana mutta näinä kolmena kertana jaettiin palkka niin, että kantakirjaston hoitaja sai 605 markkaa ja piirikirjastonhoitajat 85 markkaa kukin. Paikalla oli aina vähintään kaksi yleensä kaikki kolme lisättyyn johtokuntaan valituista.²⁸³ Tuntuu oudolta, että jo kahdeksanhenkisen johtokunnan sekä kunnanvaltuuston, joka vahvasti johtokunnan päätökset, lisäksi tarvittiin vielä kolmen hengen lisätty johtokunta päättämään kirjastonhoitajien palkoista. Järjestely tuntuu erikoiselta, sillä lisätty johtokunta perustettiin nimenomaan kirjastoneuvoja Frin ehdotuksena paikkaamaan sitä, että johtokuntaa oli vaikea saada monilukuisena kasaan. Ehkä tämä päätös on aiheuttanut ristiriitoja kirjaston asioista huolehtivien kesken ja siksi on ensin epävirallisesti päädytty yllä selvitettyyn työnjakoon. Myös mahdolliset kiistat piiri- ja kantakirjaston hoitajien välillä liittyen palkkaukseen ovat saattaneet olla syynä sille, että palkoista päätti hoitajien ulkopuolinen johtokunta.

Johtokunnan ja lisätyn johtokunnan pöytäkirjojen mukaan sekä kirjastoneuvoja Frin kirjoitusten mukaan voisi sanoa, että Kannuksessa 1920-luvulla oli kirjaston tilanne ihan kohtalaisella tolalla. Lukuhalu sekä halu antaa mahdollisuus sen tyydyttämiseen oli johtanut kirjaston jakamiseen osiin ja vaarana oli pienten kirjakaappien hajaantuminen ja unohtuminen ympäri pitäjää. Varhaiset kirjastot yleensä elivät ja kuolivat kirjastoaktiivien innostuksen mukana. Piirikirjastojärjestelmä vaati jonkin tasoista innostusta kahdeksalta hengeltä toimiakseen. Yllättävää kyllä, näyttää siltä, että Kannuksessa järjestelmä toimi varsin sujuvasti vuosien 1921 ja 1928 välillä. Säännöissä pysyttiin ja kirjoja kierrätettiin siihen merkityssä tahdissa ja johtokunnan jäsenistöä vaihdettiin määrätyin kolmivuotiskausin. Pieniähän kirjasarjat olivat, mutta sinä kahdeksan vuoden aikana, jonka piirikirjasto sinnitteli toiminnassa ehtivät kaikki sarjat kiertää kunnan piiri- ja kantakirjaston lävitse kahdesti, eli lukijoilla on ollut hyvät mahdollisuudet valita lukemisensa aina uudesta, joskin pienestä, kokoelmasta. On myös mahdollista, että piirikirjastojärjestelmään loppumiseen vaikutti osaltaan sen kasvaminen turhan suureksi jatkuvaa liikuttelua silmällä pitäen.

5.6 Piirikirjaston varat, kirjat ja lainaajat

1920-luvun kirjastoista on säilynyt käytännön toimintaan liittyen jälkiä tilikirjassa, vuosi- ja talouskertomuksissa sekä kantaluetteloissa. Eri kirjastopiireistä on lisäksi säilynyt satunnaisia

²⁸² KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 8.1.1926.

²⁸³ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 30.12.1926; 4.1.1928; 21.12.1928.

lainaajaluetteloita ja parin sarjan osalta on säilynyt teosluetteloita, jotka tehtiin kun kirjasto kerättiin jälleen yhteen. Tilikirjasta on nähtävissä kunnan ja valtion antaman tuen kasvu sekä kirjojen ostoon käytettävissä olleiden varojen määrä. Tilikirjasta voi helposti hahmottaa ne kirjaston murrosvuodet, jolloin se on läpikäynyt muutoksia. Vuonna 1920 kirjastolle ei ole myönnetty rahaa kunnan taholta. Tuona vuonna oli käynnissä kirjaston uudelleen järjesteleminen ja sen miettiminen millainen kirjasto kunnassa tulisi olla. Edellisen vuoden säästöistä on vain maksettu palkka hoitajan tointa kesäkuuhun asti hoitaneelle Kalle Tauriaiselle ja uudelleen järjestämisvaliokunnassa mukana olleelle Jalmari Haavistolle. Lisäksi on maksettu 6 markkaa Suomen Kirjastoseuran jäsenyydestä. Ylimääräistä on jäänyt 10 pennin verran joka tulevana vuosina aiheuttaa kirjanpidossa hämmennystä kun se on sekoitettu 10 markkaan.²⁸⁴

Vuodelle 1921 on puolestaan saatu ylimääräistä kunnan rahaa Elintarvikelautakunnan voitoista. Tätä rahaa käytettiin kirjaston täydentämiseen uusien kirjojen avulla. Muiden varojen käyttöä ei tuolta vuodelta ole tarkennettu, merkintänä ovat vain laskujen numerot ja määrät. Seuraava kirjaston murroskausi näkyy vuonna 1924. Tuolloin vaihtui kantakirjaston hoitaja Alfred Tokolasta Yrjö Raasakkaan. Harmillisesti tuolta vuodelta on unohdettu myös hakea tai ei ole saatu Valtion avustusta. Kannuksen ja kirjastoneuvojan välillä ei myöskään käyty kirjeenvaihtoa tuona vuonna paitsi joulukuussa kun neuvoja on lähettänyt koko piirinsä alueelle kiertokirjeet neuvoakseen valtion avun anomisessa.²⁸⁵ Oma tarinaansa vuoden 1924 muutoksesta kertoo myös se, että vuodelta jäi yli 500 markkaa käyttämättä ja varat siirrettiin seuraavalle vuodelle. Kirjaston muutto on todennäköisesti osallisena myös muita vuosia runsaampiin sakkorahoihin. Vuonna 1929 kunnalta saadut kirjastonvarat ovat kohonneet suuresti, sillä tuolloin on ollut käynnissä jälleen kirjaston uudelleen järjestäminen, minkä puitteissa on päivitetty paitsi kirjaston kirjoja myös kirjastotekniikkaa.

²⁸⁴ KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936, 1920.

²⁸⁵ Oulun maakunta-arkisto, Rovaniemen kirjastontarkastajan arkisto, Ea:1 Kirjastoneuvojille saapuneet kirjeet (1921–1924); Aa:3 Kirjastoneuvojan lähetettyjen kirjeiden diaari (1924–1928); KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936, 1920.

Taulukko 10. Kirjastolla vuosina 1920–1928 käytettävissä olleet varat.

Vuosi	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Kunnan kassasta		912,50	1200	1000	2000	2869	2901	2922,5	2800	4854
Säästöä ed. vuodelta	66,1				220,79	103,79		492,7	361,7	
Sakko-rahoja		3	8	6	22	8				
Saatu elintarvikelahtakunnan voittovaroista		1000								
Vajaus seur. Vuoteen.		47,91	19,56			582,46				
Valtion avustus kirjoissa			2373,5	115		915	2360	970	2390	
Valtion avustus menoissa (palkoissa)			250 ²⁸⁶	80		600	600	600	600	
Kansanvalistusseura				100						
Rahastojen korkoja							57,96			
Kirj. hoit. saatava										0,10
Yhteensä (markkaa)	66,1	1963,41	3851,06	1301	2242,79	5074,25	5918,96	4985,2	6151,2	4854,10

Lähde: KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936. vuodet 1920–1928, käytettävissä olleet varat.

Tilikirjasta voi myös nähdä sen mihin varat käytettiin. Vuosia 1921 ja 1923 lukuun ottamatta on tilikirjaan merkitty myös tarkasti mihin rahat on kulutettu. Menoeriä vertaamalla voi päätellä, että noina vuosina kyseessä ovat olleet samat kohteet kuin muinakin vuosina. Kaikilta vuosilta on rahaa kulunut hoitajien palkkoihin, kirjojen ostoon ja sidontaan, Suomen kirjastoseuran jäsenmaksuun, palovakuutukseen, postimaksuihin ja kirjastotarpeisiin.²⁸⁷ Tilikirjan mukaan kaikkina vuosina siis tilattiin tai saatiin lahjoituksina uusia teoksia kirjaston kokoelmaan. Kirjaston varhaisessa kantaluettelossa uusien kirjojen merkitseminen sarjoihin loppuu vuoteen 1922, mutta on täysin mahdollista, että uudet kirjat on muistettu merkitä vain kirjasarjojen mukana kulkeneisiin tietoihin

²⁸⁶ Kahdessa erässä, 100 markkaa vuoden 1921 osalta ja 150 markkaa vuodelta 1922.

²⁸⁷ KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936, 1921–1928.

eikä lainkaan kantakirjaston tietoihin.²⁸⁸ Vuonna 1922 toimitettiin myös teosten uudelleen numerointi, joten on mahdollista, ettei sen jälkeen nähty enää tarpeelliseksi ylläpitää vanhaa luetteloa. Sarjan yksi lopussa on kylläkin merkintä ”1924 Kunnan myöntämällä varoilla ostettu”, mutta tiedon yhteyteen ei ole merkitty teoksia.

Suomen kirjastoseuran jäsenmaksu kertoo siitä, että Kannuksen kirjastolle tuli alaa käsittelevä *Kansanvalistus ja Kirjastolehti* ainakin 1920-luvulta alkaen. Varhaisin Kannuksen kaupunginkirjaston vanhojen kirjojen varastossa säilynyt vuosikerta on vuodelta 1916, joten voi olettaa, että seuran jäsenyys oli alkanut jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Kannukseen saatiin siis tietoja muualta liittyen kirjastojen asioihin, kehitykseen ja ammatillisiin asioihin. Vaikuttaa kuitenkin, että Kannuksessa kirjastotekninen puoli ei kuitenkaan liiemmin kehittynyt ennen vuoden 1928 kirjastolain vaikutusta asioihin. Pikemminkin voisi sanoa, että ammatillisesta näkökulmasta katsoen Kannuksessa otettiin takapakkia kiertävän piirikirjaston aikana. 1910-luvulla käytössä olleesta luokitusjärjestelmästä siirryttiin takaisin pelkkien listojen hajanaiseen ylläpitoon ja lainaamisessa korttilainauksesta vihkomerkintöihin.

Palovakuutus on Kannuksen kirjastolla ollut 2.3.1914 lähtien, jolloin kirjaston kirjat vakuutettiin 1000 markan arvosta.²⁸⁹ Vakuutus on maksettu vaihtuvien summien siitä lähtien eli kunnassa ymmärrettiin kirjaston rahallinenkin arvo. Lisäksi tilikirjoista löytyy merkinnät postimaksuista sekä ympäröivä merkintä ”kirjastotarpeet”. Ensimmäinen näistä viitanee siihen, että kirjastolta oltiin yhteydessä ulkomaailmaan. Esimerkiksi kirjastolla on ollut tarve pitää yhteyttä kirjastoneuvoja Iivari Frin kanssa. Suoraan yhteydessä oltiin ajoittain myös Kansanvalistusseuraan sekä erilaisiin kirjakauppoihin sekä kustantajiin. Kirjastotarpeet puolestaan kattaa todennäköisesti erinäisten toimistotarvikkeiden kuten vihkojen, kynien ja liiman hankinnan kirjastoa varten.

Vuonna 1925 on lisäksi merkitty tilikirjaan, että kirjojen lainausohjeita on hankittu 23,30 markalla. Tällä tarkoitetaan todennäköisimmin Kansanvalistusseuran välittämiä pieniä kirjan lainausohjeita, jotka liimattiin kirjan sisälehdele antamaan neuvoja kirjan käsittelyyn, laina-ajan pituuteen ja kirjaston sakkoihin sekä aukioloaikoihin liittyen. Erilaisia versioita näistä lainausohjeista löytyy Kannuksen kaupunginkirjaston vanhojen kirjojen varastoa tarkastellessa. Esimerkiksi yhdenlainen ohjeistus löytyy liimattuna 1922 ilmestyneen Helle Kannilan *Kirjastonhoidon opas* –teoksen sisäpuolelta. Se on lisätty numerolla 11 osaksi sarjaa no viisi. Sen lainausohjeissa on paikkoja johon

²⁸⁸ KKKV, Kantaluettelo 1914–1922.

²⁸⁹ KKKV, Kannuksen kunnan paloyhdistys, vakuutuskirja 2.3.1914.

olisi voitu tarkentaa sakkojen määrää, aukioloaikoja ynnä muita yllä mainittuja asioita mutta tässä tapauksessa on täytetty vain alaosan laina-aikaa koskeva osio. ”Lainataan 3 viikoksi.”²⁹⁰

Kannuksen kaupungin varastossa on säilynyt myös osittain vanhat Vuosi- ja talouskertomukset. Vuoteen 1922 saakka ne on tehty Kansanvalistusseuran valtionapuanomuksen pohjalle. Vuodesta 1923 vuoteen 1927 pohjana lienee ollut Kirjastotoimiston luoma lomake, joka kuitenkin sisältää samat tiedot kuin aiempina vuosina. Alla olevat taulukot kirjojen määristä sekä lainaajista ja lainamääristä on koottu nimenomaan Vuosi- ja talouskertomusten pohjalta. Vaikka satunnaisia lainausvihkoja merkintöineen on säilynyt kaksikymmentäluvulta, ovat ne satunnaisesti eri piirikirjastoista ja kantakirjastolta niin, että niistä on mahdoton luoda kokonaiskuva lainaustoiminnasta. Merkintöjen teko kantaluetteloihin puolestaan lopetettiin vuoteen 1922, joten niitäkään ei voi käyttää tarkasteltaessa kirjojen hankintaa ja poistoa. Vuosikertomuksissa säilyneet tilastotiedot ovat siis kokonaisimmat ja kuvaavimmat tiedot näistä asioista. Vuosilta 1920, 1928 ja 1929 ei valitettavasti ole säilynyt vuosi- ja talouskertomusta, mikä johtunee siitä, että noina vuosina kirjasto oli aktiivisen muutoksen kourissa. Myöskään vuosilta 1926 ja 1928 ei ole säilynyt kertomusta, mutta niiden tapauksessa lienee kyse puhtaasti niiden katoamisesta.²⁹¹

Taulukko 11. Sidosten lukumäärä 1920–1927

Sidosten lukumäärä²⁹²	1921	1922	1923	1924	1925	1927
vuoden alussa	369	480	598	635	692	935
uusia kirjoja ostettu	57	16	9	59	125	67
uusia kirjoja valtion avustuksena	waltion julkaisuja 52	117	15		33	19
lahjoina seuroilta yms.	18	0	15			4
Yhteensä	496	613	635	694	850	1025
poistettu vuoden kuluessa	16	15		2	5	11
tilivuoden lopussa	480	598	635	692	845	1014
Sanomalehtiä		1				
Aikakauslehtiä	1	1				

Lähde: KKKV, Vuosi- ja talouskertomukset 1921–1925, 1927.

Taulukosta voi nähdä kirjaston kirjamäärien kehityksen varsin selkeästi. Seitsemässä vuodessa kirjamäärä on miltei kolminkertaistunut. Eniten kirjoja on hankittu vuosina 1921, 1922 ja 1925. Vuonna 1921 vaikutti kirjahankintoihin kunnan Elintarvikelautakunnan voitoista myöntämä ylimääräinen 1000 markkaa, joka oli tarkoitettu kirjaston kirjavaraston päivittämiseen. Vuotta

²⁹⁰ Kannuksen kaupunginkirjaston Vanhojen Varasto, Cannelin, Helle 1922.

²⁹¹ KKKV, Vuosi- ja talouskertomukset 1921–1925, 1927.

²⁹² KKKV, Vuosi- ja talouskertomukset 1921–1925, 1927.

myöhemmin oli suuret hankinnat mahdollistanut kaksinkertainen valtion tuki. Vuoden 1921 osalta annettu tuki myöhästyi ja saapui kirjastolle vasta seuraavan vuoden aikana joten kirjoihin on ollut mahdollista käyttää enemmän varoja. Vuonna 1925 korkeaan kirjahankintamäärään on todennäköisesti vaikuttanut se, että edeltävältä vuodelta on jäänyt varoja säästöön reilumasti. Vuonna 1924 hankintoja on tehty vähemmän mikä saattaa johtua osaltaan kantakirjaston hoitajan vaihdoksesta.²⁹³

Vuonna 1923 kirjasto sai Keski-Pohjanmaan kirjapainolta 100 markan arvoisen lahjoituksen, joka on merkitty vuosikirjoihin 15 kirjana vaikkakin johtokunta sidotutti teokset 13 sidokseksi.²⁹⁴ Tilastoista on siis hankala hahmottaa puhutaanko fyysisesti erikseen lainattavissa olevista teoksista vai sisällöltään erillisistä. Siitäkin syystä tässä käytettyihin tilastoihin kannattaa suhtautua lähinnä viitteitä antavina, ei suorina ja täsmällisinä lukuina.

Poistoja eli kokoelman hoitoa on harjoitettu varsin hyvin. Vuosien 1921 ja 1922 suuremmat poistoluvut liittyvät todennäköisesti johtokunnan päätökseen jonka mukaan jokaisen piirikirjaston hoitajan tuli poistaa itsellään olleista sarjoista kaikkein huonokuntoisimmat.²⁹⁵ Eri hoitajilla on todennäköisesti ollut eri käsitykset siitä, mikä on huonokuntoinen ja poistot ovat jatkuneet aktiivisesti parin vuoden ajan sarjan siirtyessä hoitajalta toiselle. Jatkossa olevat muutaman niteen poistot vuodessa ovat todennäköisesti olleet niin sanottuja luonnollisia poistoja eli kirjojen suoranaisia rikkoontumisia.

Taulukko 12. Lainausliike 1921–1927

Lainausliike	1921	1922	1923	1924	1925	1927
Uusia lainaajia yht	104	79	70	75	60	27
Lainaajia yht.	185	458	449	418	445	480
Naisia	51	141	140	153	170	184
Miehiä	79	191	190	183	185	216
Lasta alle 15v.	55	128	119	88	90	80
Kirjasto avoinna	52 päivänä su klo 12-1	-II-	-II-	-II-	-II-	-II-
Sidoksia lainattiin	546	1302	1510	2178	2314	2498
Kaunokirjallisuutta						
Tietokirjoja						

Lähde: Vuosi- ja talouskertomukset 1921–1925, 1927.

²⁹³ KKKV, Vuosi- ja talouskertomukset 1921–1925, 1927; KKA, Kirjastolautakunta, Ga:1, Tilikirja 1914–1936, 1921–1928.

²⁹⁴ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 11.12.1921.

²⁹⁵ KKA, Kirjastolautakunta, Ca:1, Kirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1920–1928, 19.12.1920.

Vuosi- ja talouskertomusten lainausliikettä koskeva osio on erityisen mielenkiintoinen, kuvaahan se ihan käytännössä kirjaston teosten käyttöä ja kirjaston toiminnan onnistumista. Kirjamäärän perusteella olen tehnyt sen oletuksen, että loputkin tilastot koskevat koko piirikirjaston puitteissa ollutta toimintaa, ei vain kantakirjaston toimintaa. Ainoana poikkeuksena pidän aukioloaikaa, jonka uskon vaihdelleen piirikirjastoissa sen hoitajan elämäntahdin mukaan ja merkityn päivän koskevan vain kantakirjastoa. Täyttihän se määrällään myös valtionavun vaatimukset. Vuoden 1921 kohdalla näkyy jälleen selkeästi kirjaston murrosvaihe. Uusia lainaajia on kirjasto saanut suurissa määrin mutta kokonaisuudessaan lainaajia on ollut vielä varsin niukalti. Myös lainausluvut ovat olleet vielä varsin matalalla. Tähän toki vaikuttaa myös kirjavaraston silloinen pienuus ja kirjastoneuvoja Frin toteamukseen nojaten se, että kirjallisuus oli varsin vanhentunutta.

Piirikirjaston toisena täysipainotteisena toiminnan vuonna 1922 lähti lainaustoiminta kunnolla käyntiin. Lainaajien määrä nousi neljän ja puolensadan paikkeille missä se suunnilleen pysyi piirikirjaston loppuun saakka. Uusia lainaajia on kirjastoon merkitty tasaisesti seitsemänkymmenen molemmin puolin. Todennäköisesti määrä on näin tasainen, koska kyseessä ovat kansakoulujen oppiluokat, jotka ovat ensimmäistä kertaa vierailleet koulupiirissään sijaitsevassa kirjastossa. Miehiä on ollut lainaajissa läpi 1920-luvun naisia enemmän, mutta ero ei ole valtavan suuri. Lasten osuus on sekä naisia, että miehiä pienempi mikä on ymmärrettävää, sillä koulua käyneillä on todennäköisesti ollut käytössään myös koulujen oppilaskirjastot, joita he ovat voineet käyttää lukuhaluaan tyydyttämään.

Sidosten lainamäärät ovat kasvaneet komeasti koko piirikirjaston olemassaolon ajan. Alla olevasta taulukosta on nähtävissä lainattavissa olevien kirjojen määrä ja montako lainaa kunakin vuonna kirjastosta otettiin sekä montako kertaa kukin teos olisi käynyt lainassa, jos lainat olisivat jakautuneet tasaisesti kirjojen välillä. Suhdeluku on Kannuksen osalta hyvä, eli kirjat ovat käyneet ahkerasti lainassa. Tietenkin on todennäköistä että lainat ovat jakaantuneet selkeästi, osaa kirjoista on lainattu kymmeniä kertoja vuodessa, osa taas on seissyt käyttämättöminä hyllyillä ja loput jotain siltä väliltä. Kuitenkin parhaimmillaan vuonna 1924 olisivat kaikki teokset liikkuneet yli kolme kertaa jokainen. Vuoden 2015 vastaava luku Kannuksessa on 1,47²⁹⁶ vaikkakin huomioitava on se, että lainattavia teoksiakin on nykyisin kymmeniä kertoja enemmän vaikka asukasluku ei ole kasvanut juurikaan. Kirjaston kokoelman käyttö on siis ollut hyvällä tolalla 1920-luvulla ja todennäköisesti lukuhalua olisi riittänyt suuremmallekin kirjamäärälle.

²⁹⁶ Tilastot.kirjastot.fi, Kannus 2015.

Taulukko 13. Sidokset, lainaus ja lainauksien suhde kokoelmaan

	1921	1922	1923	1924	1925	1927
Sidosten lukumäärä vuoden alussa	369	480	598	635	692	935
Sidoksia lainattiin	546	1302	1510	2178	2314	2498
Lainauksen suhde kokoelmaan	1,48	2,71	2,52	3,43	3,34	2,67

Lähde: Vuosi- ja talouskertomukset 1921–1925, 1927.

Otan tarkempaan tarkasteluun vuoden 1925, sillä se on ajallisesti piirikirjaston toiminnan keskivaiheilla. Kannuksen asukasluku on tuolloin ollut 5407 henkeä.²⁹⁷ Lainaajia kunnan asukkaista on ollut siis 8,23 %²⁹⁸ eli miltei joka kymmenes. Tämä on erittäin hyvin alueella, jossa osassa kylistä oppivelvollisuus astui voimaan vasta 1930-luvun puolella. Uusien lainaajien lukumäärää ja lainaajien kokonaismäärää tarkastellessa voi myös tehdä sen johtopäätöksen, että kaikki kirjaston asiakkaat eivät lainanneet teoksia joka vuosi vaan käyttö on ollut osalla ajoittaista ja todennäköisesti joidenkin osalta jäänyt yhteenkertaan. Kokonaislainaajien määrä ei siis joka vuosi kasva uusien lainaajien määrän verran, mikä tarkoittaa sitä, että osa vanhoista lainaajista ei sinä vuonna ole vierailut kirjastossa. Tämä puolestaan tarkoittaa sitä, että 1920-luvun aikana kirjaston palveluista nautti huomattavasti suurempi joukko kuin yhden vuoden kokonaislainaajamäärät antavat ymmärtää. Lukuhalu on siis löytynyt ja kirjastoa on hyödynnetty sen tyydyttämiseen kunkin tarpeiden ja mahdollisuuksien mukaan.

Kirjasto on kokonaisuudessaan ollut läpi 1920-luvun varsin aktiivisessa käytössä ja sitä on johdettu ja hoidettu säännöllisemmin kuin aiempina vuosina. Kirjastoon käytetyt varat, kirjaston kirjojen määrä sekä lainaajien ja lainausten määrät olivat kasvaneet suhteellisen tasaisesti 20-luvun alusta lähtien ja ne olivat parantuneet huomasti 1910-lukuun nähden. Vuoteen 1928 saakka ja ensimmäisen kirjastolain kynnykselle tultaessa Kannuksessa oli toiminnassa kirjasto, jonka ylläpidosta vastasi suuri määrä ihmisiä, mutta jota myös käytti suhteellisen iso osa maalaiskunnan asukkaista. Lukuhalun edistäminen oli Kannuksessa kasvattanut reilussa kuudessakymmenessä vuodessa vahvat juuret, joiden varaan oli kirjastolain ohjeiden mukaan hyvä alkaa kehittämään uutta ammatillisempaa kirjastoa.

Kirjaston uudelleen järjestäminen tehtiin 1920–30 –lukujen vaihteessa kunnankirjuri A.E. Uusitalon johdolla ja uudet säännöt vahvistettiin vuonna 1931. Vuosikymmenen vaiheessa valittiin kirjastonhoitajaksi Kannuksen ensimmäinen kirjastokursseja käynyt hoitaja opettajatar Laina Sihvonen. Kun Uusitalo kirjoitti Vaasaan piiritarkastajalle Sihvosen valinnasta, totesi tarkastaja

²⁹⁷ Ekman-Salokangas 2004, 15.

²⁹⁸ (lainaajaluku / asukasluku) x 100

tämän olevan jo ennestään tuttu hänelle ja suoriutuvan tehtävästään varmasti hyvin. 1930-luvun aikana kirjasto kehittyikin Vaasan piirikirjaston tarkastajan Olga Risulan sanojen mukaisesti ”varsinaiseksi mallikirjastoksi”, jota katsomaan hän halusi tuoda kirjastokursseille Kokkolaan tulevan porukan. Kannuksen varsin lukuhuinen ja lukemiselle myönteinen väki oli ottanut kirjaston omakseen. 1920-luvulla piirikirjastoina toimineet osastot jatkoivat toimintaansa kiinteinä lainausasemina. Näistä viimeisenä Korpelan lainausasema on edelleen toiminnassa Kannuksen kaupungissa.²⁹⁹

²⁹⁹ Vaasan maakunta-arkisto, Vaasan piirin kirjastontarkastaja, Kirjekonseptit 1932–1946; KKA, Khall I, Ca2:3, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1926–1931.

6. Päätelmät

Keski-Pohjanmaan Ylikannuksen pienessä pitäjässä oli lukuhalu ennen vuotta 1890 ollut alullaan. Sen kipinä oli sytytetty, mutta maaperä kunnollisen roihun leviämiseen oli ollut vielä varsin huono. Lukutaito oli etenkin ennen kansakoulun perustamista 1870-luvun alussa ollut varsin pientä ja sen jälkeenkin puutteita oli havaittu, sillä kiertokoulut oli koettu tarpeellisiksi perustaa vielä 1880-luvulla luvun opetuksen tueksi. Paikkakunnan sosiaaliseen kermaan kuuluneiden kirjaston perustajien ja –hoitajien joukko oli toiminut kaikenlaisen sivistyksen edistäjinä, mutta työ oli kaikesta päätellen ollut hidasta ja varsin takkuista. Kirjasto perustettiin ensimmäisen kerran vuonna 1864 komeasti isoin varoin ja suurella nidemäärällä. Huono kirjaston hoito kuitenkin luhisti toimintaa hyvän alun jälkeen. Se, että kirjaston sadan niteen lainamäärä oli kuitenkin edelleen pysynyt noin sadassa vuotta kohden, kertoo kuitenkin siitä, että lukuhalu kaikesta huolimatta löytyi.

Pienen maatalousvaltaisen pitäjän yleinen asenneilmapiiri oli vielä hyvin epäilevää kirjasivistystä kohtaan, tarkoittihan oppineiden ”herrojen” lisäys aina uusia rasitteita työtä tekeväälle kansalle. Toisaalta myöskään koulusta tai kirjastoista saatujen oppien arvoa jokaiselle ei niin sanotuissa kansan syvissä riveissä juuri tiedostettu. Kirjan parissa vietetty aika nähtiin usein hukattuna, muista toimista poissa olevana aikana. Ensimmäinen kylän kirjasto kuihtuikin hitaasti ja hiljaa painuen unholaan. Sen arvoa ei kuitenkaan kannata vähätellä, sillä edelläkävijöiden ongelmallisetkin yritykset kuitenkin raivaavat aina tietä myöhemmin samaa yrittäville.

Vuoden 1892 lainakirjasto-arpajaistoimikunnan onnistui perustaa kirjasto kunnan huomaan lahjoittamalla sille kirjavarasto valmiina. Toisen yrityksen perustajat kuuluivat edelleen pääasiallisesti säätyläisiin, joten taustalla vaikuttivat varmasti voimakkaana ajatukset kansansivistämisen tärkeydestä. Tällä kertaa hanke löysi ensimmäistä yritystä hedelmällisemmän maaperän ja kunnan kannatuksen tukemana kirjaston toiminta lähti etenemään ollen voimissaan vielä vuonna 1901. Tällöin ensimmäinen vuoden 1864 kirjasto oli jo unhoitettu ja kirjaston alkuperän koettiin olleen vain vuosikymmen taaksepäin. Lukuharrastus oli puhjennut pitäjäläisissä laajemminkin, sillä kirkonkylän lisäksi pienkirjastoja oli perustettu jo sivukylillekin kaksin kappalein. Lukuhalu siis esiintyi ja sen tyydyttämistä pidettiin tärkeänä, haluttiinhan kirjastot paitsi fyysisesti lähemmäs, oltiin niihin myös valmiita uhraamaan kunnan yhteisiä varoja.

1900-luvun alkuvuodet kirjasto vietti niin sanotusti rahvaan ohjauksessa. Vaikka kirjastonhoito näyttää olleen varsin toimivaa, siirtyi kirjasto takaisin säätyläisten ohjaukseen vuoden 1913 aikana. 1913 ja 1914 vuosien aikana kirjastonhoito ammattilaistui Kansanvalistusseuran vaikutuksesta, päädyttyään kansakoulun opettajan hoidettavaksi. Lainaustuvut lähtivät tasaiseen nousuun ja kirjasto

alkoi pitää yllä tilikirjaa sekä tehdä vuosikertomuksia talouskatsauksineen, päästäkseen osalliseksi Kansanvalistusseuran kautta jaetuista avustuksista. Kirjaston käyttöä ja täten lukuhaluja ja lukuhaluisten määrä alettiin siis ensi kertaa Kannuksen kirjaston historiassa myös tilastoida.

Vuodesta 1864 vuoteen 1917 tultaessa Kannuksessa oli siis siirrytty löydetystä lukuhalusta tilastoituun lukuhaluun. Tarkemmin määrittelin vuoden 1864 kirjastokokeilun liittyneen säätyläisten omaksutun lukuhalun jälkeisen problemaattisen lukuhalun läpäisseiden ja rahvaasta lukuhaluja löytäneiden säätyläisten yritykseksi edistää paikkakunnan sivistysoloja. Se, missä määrin tuolloin perustettu kirjasto oli tarkoitettu nimenomaan rahvaille, on jäänyt historian pimentoon, sillä tietoja lainaajista ei ole säilynyt jälkipolville. Kirjaston kohtalo kuitenkin kertoo siitä, ettei rahvas ainakaan suurissa määrin ollut vielä löytänyt omaa lukuhaluaan.

Rahvaankin lukuhalu kasvoi ja alkoi ilmetä voimallisesti 1890-luvulta alkaen todennäköisesti koulujen yleistymisen vanavedessä. Lainaajaluvut kasvoivat suhteellisen suuriksi ja myös johtokunnassa ja kirjastonhoitajissa oli paljon talollisia. Myös ideologisoitua lukuhaluja oli havaittavissa Kannuksessa, etenkin 1910-luvun toiminta viittaa sen kaltaisiin aatteellisiin yhteyksiin. Kasvavat lainaus- ja lainaajaluvut kertovat lukuhalun kasvusta sekä lukuharrastuksesta, olihan suurin osa vuoden 1916 lainoista kaunokirjallisia, ei siis vain luettu tietoa saadakseen. Itsenäisyyden kynnyksellä pienen maalaiskunnan lukuhalu oli kuitenkin hyvällä alulla ja kirjaston toimintakin kehitysjuonteista. Hyvälle pohjalle oli helppo alkaa rakentaa uuden itsenäisen Suomen kirjastoa. Aiempi kirjasto oli tässä vaiheessa jo painunut unholaan mikä viittaa siihen, että kunnassa käsitys siitä, mikä kirjasto on, oli muuttunut.

Itsenäistyvän Suomen levottomat vuodet 1917–1919 vaikuttivat myös Kannuksen kirjaston toimintaan. Toiminta hiipui ja kirjastonhoito heikkeni hoitajan vaihdoksen yhteydessä. Hiipunut kirjasto kuitenkin nostettiin uuteen nousuun itsenäisen Suomen 1920-luvulla. Kirjaston asioista kiinnostuneita oli kunnan väkimäärään suhteutettuna valtava määrä ja koulujen rakennus lähemmäs oppilaita kansakoulupiireittäin loi tarpeen saada myös vapaan sivistyksen laitokset, kirjastot, lähemmäksi kyliä koko kansan käytettäviksi. Kunnanvaltuuston tuella uudet kirjaston asialla olleet miehet kaappasivat vallan murrosvuosien kirjaston johtokunnalta. Perustettiin kiertävä piirikirjastojärjestelmä, jonka aktiivit olivat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta talollisia. Lukuhalu ja sen kannatus oli siis läpäissyt myös aiemmin vihamielisestikin siihen suhtautuneen kansan.

Lukuhalun voimaa ja paloa kuvaa hyvin se, että kirjaston toiminnassa oli läpi 1920-luvun mukana toistakymmentä ihmistä. Kiertävä piirikirjasto kulki ympäri pitäjää tyydyttäen varsin oivallisesti pientenkin kylien lukuhaluja. Kirjasto toimi säännöllisesti ja tehokkaasti kaatuen lopulta

todennäköisesti omaan suuruuteensa. Piirikirjastot kasvoivat niin suuriksi, että kuljettaminen hankaloitui merkittävästi. Kannuksesta oltiin tarpeen vaatiessa yhteydessä omaan kirjastoneuvojaan, jonka ohjeita myös noudatettiin. Kaksikymmentäluvun aikana oli luotu kunnan sisälläkin kattava kyläkirjastojen verkosto, jota hyvin hoidettu kantakirjasto tuki. Kutsun 1920-luvun aikaa vakiintuneen lukuhulun ajaksi, koska läpi kunnan päättäjien, kirjaston johtokunnan ja sen hoitajien sekä kirjaston käyttäjien taholta, on selkeästi näkyvissä tasainen kiistämätön lukuhulun olemassaolo ja sen edistämisen tarve ja pyrkimys.

Vuoden 1928 kirjastolain tullessa voimaan oli kirjaston tärkeys kunnassa hyväksytty. Kunnan kirjuri siirtyi vastaamaan kirjaston uudelleenjärjestämisestä. Kannus oli siirtynyt osaksi Vaasan läänin kirjastontarkastajan piiriä ja uutta kirjastoa ruvettiin järjestämään viranomaisen opastuksella. Lopulta 1930-luvun alussa kirjasto sai ensimmäisen ammattiin kouluttautuneen kirjastonhoitajan, jonka johdatuksessa kirjastosta kehkeytyi 1930-luvun aikana mallikirjasto. Lukuhalu oli kunnassa laajasti hyväksytty ja sen eteen oltiin valmiita näkemään suuresti vaivaa ja uhraamaan varoja.

Kannuksen kirjaston historiaa tarkastelemalla voi todeta, että Ilkka Mäkisen väitöskirjassaan määrittelemät lukuhulun eri tasot ovat löydettävissä myös ruohonjuuritasoa tarkastelemalla, tosin huomattavasti laajaa mittakaavaa lyhemmällä aikavälilläkin. Muutos on siis ollut pitäjän tasolla nopeampaa kuin valtion tasolla ja tapahtunut pienessä maalaispitäjässä myöhemmin kuin Mäkinen kuvaa käyneen kansallisella tasolla. Mikrotasolla on myös selkeästi havaittavissa Mäkisen teoksessa esiin tullut säätyjen välinen eteneminen lukuhulun omaksumisessa. Kun säätyläiset elivät jo löydetyn ja ideologisoidun lukuhulun aikaa pyrkien levittämään sitä kansanvalistuksen nimissä myös rahvaalle, elivät alemmat yhteiskuntaluokat vielä tiiviisti olemattoman lukuhulun aikaa. Kuten etenkin suhtautuminen koululaitokseen sen varhaisina aikoina opettaa, tarrautui rahvas joskus jopa vihamielisesti lukemattomuuteensa. Yhden innovaation eli koulujen saapuminen pitäjään teki kuitenkin tietä myös kirjastoille auttaen rahvastakin löytämään oman lukuhulunsa.

Tutkielmassani olen luodannut yhden pitäjän kirjaston kehitystä aikana, jolloin voimakasta ylhäältä määriteltyä suuntaa kirjastoille ei vielä ollut. Tutkielma kertoo siis ajasta, jolloin kirjastot syntyivät ja kuolivat asiasta kiinnostuneiden ja innostuneiden kansalaisten toimesta. Vasta 1920-luvun puolella alkoi valtionapujärjestelmä ohjata kirjastojen toimintaa ja kehitystä, mikä näkyi myös Kannuksessa välittömästi esimerkiksi kunnankannatuksen vakiinnuttamisena valtionavun anomista varten vaadittuun minimiin. Pirjo Vatasen tutkimuksissaan kuvaama kirjastoalan muutos on havaittavissa myös Kannuksen kirjaston kehityksessä, vaikkakin se on luonnollisesti edennyt hitaammin kuin kansallisella tasolla havainnoitaessa. Pienelläkin paikkakunnalla oli oltu tietoisia alan uusista

virtauksista, joskin tuntemattomasta syystä kaksikymmentäluvulla päädyttiin kiertävään järjestelmään, joka muutoin Suomessa sai varsin rajallisesti kannatusta. Vaikka järjestelmä Kannuksen tapauksessa toimi useita vuosia varsin onnistuneesti, oli se silti selkeä askel taaksepäin kirjastoteknisessä ja –ammattillisessa mielessä. Kannuksen kirjasto on oiva esimerkki siitä, ettei kehitys aina ole ollut nousujohteista ja että toiminnan tasolla on saatettu päätyä erilaisiin ratkaisuihin.

Jatkotutkimuksen aihetta tutkielmaan liittyen on paljon. Tutkielmassani jäivät varsin vähälle huomiolle kirjastoon hankitut teokset ja niiden lainaus. Niiden suhteen olisi mahdollista selvittää kirjahistoriaa eli mitä kirjastoon hankittiin ja oliko hankittu kirjallisuus aikaansa nähden hyväksyttyä vertaamalla niitä esimerkiksi aikansa *Arvostelemaan kirjallisuusluetteloon*. Lainausmerkinnät ovat osittain sekaiset mutta uskon, että ajan ja vaivan kanssa niistä olisi mahdollista selvittää myös mitä luettiin eli tehdä lukuhistoriallinen katsaus maalaiskansan lukutottumuksiin ja kirjalliseen kulttuuriin sekä elämänpiirin laajentumiseen. Kirjahankintaa ja kirjojen lainaamista tutkiessa olisi mahdollista verrata tuloksia Eija Eskolan laajaan kirjavalintaa tarkastelleeseen väitöskirjaan *Suosittelut, valitut ja luetut* ja Tarja Luukkasen tutkimukseen *Mitä maalaiskansa luki? Kirjasto, kirjat ja kirjoja lukeva yhteisö Karstulassa 1861–1918*.

Pelkästään Kannuksen osalta olisi mahdollista jatkaa ajallisesti eteenpäin, tarkastella vuoden 1928 Kirjastolain merkitystä Kannuksen kirjastolle vertaamalla 1930-luvun kehitystä aikaisempaan, sekä tarkastella millä tavoin vakiintuneempi ja sääntillisempi valtion puuttuminen kirjastoalan asioihin vaikutti kirjaston toimintaan. Tällaisessa tarkastelussa olisi luonnollisesti otettava huomioon laajemmin myös yleinen talouspoliittinen ja kulttuurinen kehitys Suomen maassa. Kronologista tarkastelua olisi mahdollista jatkaa aina viime vuosiin saakka, mikä tarjoaisi näkökulman kirjaston kehitykseen pitkällä jatkumolla. Pitkällä aikavälillä olisi mahdollista tarkastella eri kirjastolakien linjauksia sekä niiden vaikutuksia käytännön toimintaan.

Lukemista on käsitelty tutkimuksissa paljon koulutuksen ja lukemaan oppimisen kannalta. Kirjastojen ja lukuhalon tutkimuksen avulla on mahdollista päästä näkemään milloin, miten, missä määrin ja mihin lukemaan oppinut kansa uutta taitoaan käytti. Omalta osaltani olen tarkastellut näitä kysymyksiä tutustumalla yhden paikkakunnan kirjaston historiaan ja kehitykseen. Lisätutkimuksen avulla olisi mahdollista perehtyä tarkemmin etenkin kysymyksiin siitä mihin kirjallisuuteen lukutaitoiset kansalaiset kirjaston käytön yhteydessä tutustuivat eli tarkentaa kuvaa siitä millaista kirjallista kulttuuria maalaispitäjässä luotiin ja ylläpidettiin.

Lähteet ja kirjallisuus

I Arkistolähteet

Kannuksen kaupunginarkisto, Kannus (KKA)

- Kunnanhallitus
- Kirjastonjohtokunta

Kannuksen kaupunginkirjaston varasto (KKKV)

Vaasan maakunta-arkisto

- Vaasan piirin kirjastotarkastajan arkisto

Oulun maakunta-arkisto

- Rovaniemen piirin kirjastontarkastajan arkisto

II Painetut lähteet

Werkko, Kaarle, *Tietoja ja mietteitä Suomen kansa- ja lastenkirjastoista ynnä lukuyhdistyksistä ja luennoista vuoteen 1875*, Jyväskylän kirjapaino, Jyväskylä 1879.

Kansanvalistus ja Kirjastolehti, Kansanvalistusseura Suomen kirjastoseura, Raittiuskansan Kirjapaino, Helsinki, vuosikerrat 1916–1928,

Lehdet

Kokkola

Kokkolan Lehti

Uusi Suometar

IV Kirjallisuus

Ainali, Unto, ”Nuorisoseuratoiminta”. Teoksessa Pöyhtäri, Heikki (toim.), *Paluu Paukkakrintille : Mutkalammin, Korvenkylän ja Kärkiskyliä perinnekirja*, Mutkalammin kylätoimikunta, Kokkola 1985.

Ekman-Salokangas, Ulla, *Suur-Lohtajan historia III – 1910-luvulta 1980-luvulle*, Gummerrus Kirjapaino oy, Jyväskylä 2004.

Eskola, Eija, ”Kirjastotoiminta vakiintuu – kirjasto harrastuksena”, teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Kirjastojen vuosisata : yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*, BTJ Kirjastopalvelu, Helsinki 1999.

Eskola, Eija, ”Kirjastotoiminta vakiintuu – kirjasto harrastuksena”, teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Kirjastojen vuosisata : yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*, BTJ Kirjastopalvelu, Helsinki 1999.

Eskola, Eija, *Suosittelut, valitut ja luetut : kirjallisuus kirjastoissa 1918-1939*, Tampere University Press, Tampere 2004.

Haasio, Ari, *Suomen kirjastoseura 1985–2010: tietoyhteiskunnan tekijä*, BTJ, Helsinki 2010.

Heikkinen, Anja, ”Elatus, oppi ja kumppanuus”, teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja (toim.), *Valistus ja koulunpenkki – Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna 2011.

Hietala, Marjatta, ”Kirjastojen perustaminen: Historiallista taustaa”. teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Kirjastojen vuosisata : yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*, BTJ Kirjastopalvelu, Helsinki 1999.

Huuki-Anthopoulou, Maija, ”Tokoi, Antti Oskari”. Teoksessa Pulakka, Pentti (toim.), *Keskipohjalaisia elämäkertoja*, Keskipohjanmaa-säätiö, Kokkola 1995.

Hyyrö, Tuula, ”Alkuopetus kiertokoulusta alakansakouluun”, teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja (toim.), *Valistus ja koulunpenkki – Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna 2011.

Isohanni, Eino, *Kannuksen kansakoulun waiheista*, Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy, Kokkola 1952.

Jalava, Marja, ”Kansanopetuksen suuri murros ja 1860-luvun väittely kansakoulusta”, teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja (toim.), *Valistus ja koulunpenkki – Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna 2011.

Junkala, Leevi & Niemelä, Maria, *Suur-Lohtajan historia II – vuodet 1809–1917*, Keski-pohjanmaan kirjapaino oy, Kokkola 1977.

Kangas, Anita & Ruokolainen Vilja, *Toimintamalli muutoksessa – tutkimus kuntien kulttuuripalveluista*, Cuporen verkkojulkaisuja 16, Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore, Helsinki 1012

Karjalainen, Marjaana, *Kansankirjastojen kehitys Suomessa vuosina 1802–1906*, Kirjastopalvelu, Helsinki 1977.

Laaksovirta, Tuula, ”200 vuotta lukuhalia” teoksessa Leena Karjalainen, Leena, Laaksovirta, Tuula (toim.), *200 vuotta lukuhalia = Läslust i 200 år* Eduskunnan kirjasto, Helsinki 1994.

Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja, ”Yhteiskunta ja koulutus” teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja (toim.), *Valistus ja koulunpenkki – Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna 2011.

Luho, Ville & Luukko, Armas, *Suur-Lohtajan historia I – Esihistoriallisesta ajasta Suomen sotaan*, Keski-Pohjanmaan kirjapaino Oy, Kokkola 1957.

Luukkanen, Tarja-Liisa, *Mitä maalaskansa luki? kirjastot, kirjat ja kirjoja lukeva yhteisö Karstulassa 1861–1918*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2016.

Mäkinen, Ilkka, ”Pitäjänkirjastojen läpimurto”. teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*, BTJ Kirjastopalvelu, Helsinki 2009.

Mäkinen, Ilkka, *"Nödvändighet af LainaKirjasto" - modernin lukuhalan tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997.

Mäkinen, Ilkka, ”Keskusteluja lukutuvassa: kirjastot lähellä kansaa”

[ojs.tsv.fi/index.php/inf/article/view/1467/1314 - 42k Keskusteluja lukutuvassa: kirjastot lähelle kansaa] 1994. Viitattu 17.3.2014.

Numminen, Jaakko, *Yhteisön voima : nuorisoseuraliikkeen historia. 1, Synty ja kasvu 1881–1905*, Edita Prima, Helsinki 2011.

Rinta-Tassi, Osmo, ”Sahlgrén, J. P.”. Teoksessa Pulakka, Pentti (toim.), *Keskipohjalaisia elämäkertoja*, Keskipohjanmaa-säätiö, Kokkola 1995.

Suomen Pankin Rahamuseo, Rahanarvolaskuri osoitteessa:

<http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>. (luettu 1.-20.3.2014.)

Tommila, Päiviö, *Suomen lehdistön historia 5, Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter : Sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985*, Gummerus Oy Kirjapaino, Jyväskylä 1988.

Vahtola, Jouko, *Suomen historia Jääkaudesta Euroopan unioniin*, Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2003.

Vatanen, Pirjo, *Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi – Yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle*, Hakapaino Oy, Helsinki 2002.

Vatanen, Pirjo, ”Sääty-yhteiskunnasta kansalaisyhteiskuntaan: Kirjastot amerikkalaistuvat”, teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Kirjastojen vuosisata : yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*, BTJ Kirjastopalvelu, Helsinki 1999.

Vatanen, Pirjo, ”Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty”. teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*, BTJ Kirjastopalvelu, Helsinki 2009.

Vihanta, Eeva *Siellä oli Matti meijän ...ja muitaki herroja eli 12 kertomusta Kannuksen Mäkiraonmäen Wanhon talojen asukkaista ym. ym.* Kannus-Seura ry, Vaasa 2010.

Virrankoski, Pentti, *Pohjanlahden ja Suomeselän kansaa – Kahdeksan vuosisataa Keski-Pohjanmaan historiaa*, Keskipohjanmaa-säätiö, Kokkola 1997.

Yli-Korpela, Ensti, ”Bergroth, Karl Ferdinand”. Teoksessa Pulakka, Pentti (toim.), *Keskipohjalaisia elämäkertoja*, Keskipohjanmaa-säätiö, Kokkola 1995.